

Rijksstructuurvisie Windenergie op Zee

Nota van Antwoord

Nota van Antwoord

Kabinetsreactie op de zienswijzen over het ontwerp-Rijksstructuurvisie Windenergie op Zee en op de reactie van geraadpleegde adviseurs en bestuursorganen.

Inhoud

1 Inleiding	3
1.1 Rijksstructuurvisie Windenergie op Zee	3
1.2 Procedure totstandkoming Rijksstructuurvisie	4
<i>Reikwijdte en detailniveau</i>	4
<i>Ontwerp-Rijksstructuurvisie</i>	4
<i>Definitieve Rijksstructuurvisie</i>	5
1.3 Het hoe en waarom van deze Nota van Antwoord	5
1.4 Leeswijzer	6
2 Toelichting	7
2.1 Energiebeleid	7
2.2 Nationaal Waterplan en Beleidsnota Noordzee	8
2.3 Gebiedskeuze Rijksstructuurvisie	9
<i>Gebied Hollandse Kust</i>	9
<i>Gebied Ten Noorden van de Waddeneilanden</i>	9
2.4 Raakvlakken andere Structuurvisies voor energiefuncties	10
<i>Raakvlakken met de elektriciteitsvoorziening</i>	11
<i>Raakvlakken met windenergie op land</i>	11
<i>Raakvlakken met buisleidingen en ander gebruik van de ondergrond</i>	11
2.5 Net op zee/STROOM	12
2.6 Wetsvoorstel windenergie op zee	12
2.7 Haalbaarheidsstudie	13
2.8 Routekaart	14
2.9 Scheepvaart	14
2.10 Olie- en gaswinning en CO ₂ -opslag	15
2.11 Zichtbaarheid	16
2.12 Kabels en leidingen	17
2.13 Doorvaart en medegebruik	18
2.14 Ecologie	18
2.15 Belangenafweging andere gebruiksfuncties	19
2.16 Meedenken en overleg	20
2.17 Reactie op eindadvies Commissie voor de milieueffectrapportage	20
<i>Advisering reikwijdte en detailniveau</i>	20
<i>Advisering milieueffectrapporten</i>	21
<i>Advisering milieueffectrapporten en de aanvullingen daarop</i>	22
3 Lijst indieners zienswijzen	23
4 Samenvatting zienswijzen en kabinetsreactie	25
Verklarende woordenlijst	78

1 Inleiding

1.1

Rijksstructuurvisie Windenergie op Zee

In het Nationaal Waterplan 2009-2015¹ en de Beleidsnota Noordzee² is aangekondigd dat het kabinet extra windenergiegebieden zal aanwijzen – buiten de 12-mijlszone (circa 22 kilometer) – voor de Hollandse Kust en Ten Noorden van de Waddeneilanden. Die gebieden worden in deze Rijksstructuurvisie Windenergie op Zee (hierna: Rijksstructuurvisie) aangewezen. De Rijksstructuurvisie biedt duidelijkheid aan marktpartijen, burgers en medeoverheden over de ruimtelijke doorgroeimogelijkheden van windenergie op zee. De Rijksstructuurvisie is formeel de ‘Partiële herziening van het Nationaal Waterplan vanwege de aanwijzing van de gebieden Hollandse Kust en Ten Noorden van de Waddeneilanden voor het onderdeel Windenergie op Zee’. Dat wil zeggen dat deze Rijksstructuurvisie het Nationaal Waterplan en de Beleidsnota Noordzee op een aantal punten wijzigt en aanvult en dus daarmee in samenhang moet worden gelezen.

Concreet ‘aanwijzen’ betekent dat de exacte begrenzing wordt vastgesteld van gebieden waarbinnen windenergie op zee mogelijk is. Buiten de aangewezen gebieden geeft het Rijk geen toestemming voor het bouwen van windparken. Binnen aangewezen windenergiegebieden geeft het Rijk alleen toestemming voor de bouw van windparken binnen de kaders van de nog in ontwikkeling zijnde wet- en regelgeving voor windparken op zee.

De Rijksstructuurvisie gaat alleen over de ruimtelijke reservering van gebieden voor windenergie. Het gaat in de Structuurvisie dus nog niet om de precieze inrichting van deze gebieden. Dat komt pas later aan de orde bij de uitgifte van locaties voor de bouw van nieuwe windparken. De aangewezen gebieden betreffen aldus een bruto ruimte. Voor de aangewezen gebieden geldt dat er nog vraagstukken spelen ten aanzien van

¹ Tweede Kamer, vergaderjaar 2009–2010, 31 710, nr. 12.

² Tweede Kamer, vergaderjaar 2009–2010, 31 710, nr. 12 (bijlage bij Nationaal Waterplan 2009-2015).

afstemming met andere gebruiksfuncties en met het mariene ecosysteem, die mogelijk de ruimte voor windenergie op zee zullen reduceren. De uitwerking van deze vraagstukken resulteert dan in een netto beschikbare ruimte voor toekomstige windparken.

1.2

Procedure totstandkoming Rijksstructuurvisie

De partiële herziening van het Nationaal Waterplan (artikel 4.8 Waterwet) is voorbereid met afdeling 3.4 van de Algemene wet bestuursrecht (artikel 4.1 Waterbesluit). Ook gelden er aanvullende procedureregels op grond van de Waterwet, de Wet ruimtelijke ordening en de Wet milieubeheer. Het voornemen tot een partiële herziening van het Nationaal Waterplan is, conform artikel 2.3, vierde lid, van de Wet ruimtelijke ordening (Wro), aangekondigd in de brief aan de Tweede Kamer van 12 februari 2013³.

Reikwijdte en detailniveau

Conform artikel 7.8 van de Wet milieubeheer zijn adviseurs en bestuursorganen geraadpleegd over de reikwijdte en het detailniveau van de planMER'en. De overheden van de ons omringende landen (Engeland, België, Denemarken en Duitsland) zijn door middel van een brief op de hoogte gesteld van het voornemen om een Rijksstructuurvisie voor Windenergie op Zee op te stellen en bij de voorbereiding ervan geraadpleegd (artikel 7.9 Wet milieubeheer en artikel 4.4, eerste lid, onder d, Waterbesluit). Het voornemen is ook besproken in het Overleg Infrastructuur en Milieu. De kennisgeving van het voornemen tot het voorbereiden van de Rijksstructuurvisie is op 2 april 2013 gepubliceerd in de Staatscourant⁴, De Volkskrant en diverse regionale kranten. In overeenstemming met artikel 7.9 van de Wet milieubeheer heeft een ieder de gelegenheid gekregen zienswijzen in te dienen over het voornemen tot het voorbereiden van de Rijksstructuurvisie. In totaal zijn 39 zienswijzen ontvangen. In een Reactiedocument is de reactie van het kabinet op alle ontvangen zienswijzen opgenomen. Het Reactiedocument is aan alle indieners aangeboden.

De Commissie voor de milieueffectrapportage (hierna: de Commissie) heeft over de reikwijdte en het detailniveau van de milieueffectrapporten op 4 juni 2013 advies uitgebracht⁵. In het advies wordt door de Commissie aangegeven welke punten de Commissie als essentiële informatie in de planMER'en beschouwd. Met het advies is rekening gehouden bij het opstellen van de planMER'en.

Ontwerp-Rijksstructuurvisie

Op 20 december 2013 heeft het kabinet ingestemd met de ontwerp-Rijksstructuurvisie⁶. Daarin worden de twee zoekgebieden voor windenergie op zee uit het Nationaal Waterplan nader uitgewerkt. Zowel voor het gebied Hollandse Kust als voor het gebied Ten Noorden van de Waddeneilanden is separaat een planmilieueffectrapport (planMER) opgesteld. Een Passende beoordeling maakt onderdeel uit van dit planMER (artikel 19j, vierde lid, Natuurbeschermingswet 1998). De geschiktheid van de potentiële gebieden wordt hierin beoordeeld op allerlei aspecten, zoals natuur, landschap, recreatie, archeologie, bodem en water, klimaat, kustveiligheid en de verschillende gebruikersfuncties. Voor beide gebieden is voor het planMER ook een scheepvaartrisikoanalyse uitgevoerd. De uitkomsten van de onderzoeken voor de planMER'en en de Passende beoordelingen zijn betrokken bij de besluitvorming over de begrenzing van de aangewezen windenergiegebieden.

De kennisgeving van de ontwerp-Rijksstructuurvisie is op 9 januari 2014 gepubliceerd in de Staatscourant⁷, De Volkskrant en diverse regionale kranten. In overeenstemming met artikel 4.1, eerste lid, in samenhang met artikel 4.2 van het Waterbesluit, afdeling 3.4 van de Algemene wet bestuursrecht en artikel 7.11, tweede lid, van de Wet milieubeheer heeft een ieder de gelegenheid gekregen zienswijzen in te dienen op de

³ Tweede Kamer, vergaderjaar 2012–2013, 33 561, nr. 1.

⁴ Staatscourant nr. 8764, 2 april 2013.

⁵ Commissie voor de milieueffectrapportage, rapportnummer 2775–37.

⁶ Tweede Kamer, vergaderjaar 2013–2014, 33 561, nr. 7.

⁷ Staatscourant nr. 129,9 januari 2014.

ontwerp-Rijksstructuurvisie en de bijbehorende milieueffectrapporten. De zienswijzeperiode was van 10 januari tot en met 20 februari 2014.

In lijn met de gevolgde procedure over de reikwijdte en het detailniveau van het planMER, zijn de ontwerp-Rijksstructuurvisie en de bijbehorende planMER'en ook voorgelegd aan de adviseurs en bestuursorganen. In overeenstemming met artikel 7.38a, tweede lid, onder a, van de Wet milieubeheer is het ontwerp van het plan en de milieueffectrapporten verstrekt aan de overheden van de ons omringende landen (Engeland, België, Denemarken en Duitsland). Ter voorbereiding op het ontwerp heeft nader overleg plaatsgevonden met Engeland en Duitsland. De ontwerp-Rijksstructuurvisie is besproken in het Overleg Infrastructuur en Milieu.

Conform artikel 7.12 van de Wet milieubeheer is de Commissie gevraagd advies uit te brengen over de planMER'en, de Passende beoordelingen die onderdeel uitmaken van de planMER'en en de scheepvaatriscio-analyses. De Commissie heeft op 24 maart 2014 een voorlopig toetsingsadvies⁸ uitgebracht. Hierin concludeerde de Commissie dat nog niet alle essentiële informatie aanwezig was om een besluit te nemen over de ontwerp-Rijksstructuurvisie waarin het milieubelang voldoende kan worden meegewogen. De planMER'en alsmede de Passende beoordelingen zijn daarom naar aanleiding van dit advies en van een aantal zienswijzen aangevuld. Op 3 juli 2014 heeft de Commissie een definitief toetsingsadvies⁹ uitgebracht.

Definitieve Rijksstructuurvisie

In september 2014 heeft het kabinet – op voorstel van de minister van Infrastructuur en Milieu en de minister en de staatssecretaris van Economische Zaken – ingestemd met de definitieve Rijksstructuurvisie. Bij de vaststelling van de Rijksstructuurvisie heeft het kabinet rekening gehouden met de ontvangen zienswijzen en de aanpassingen en aanvullingen van de planMER'en en de bijbehorende stukken.

De definitieve Rijksstructuurvisie is te raadplegen op www.ruimtelijkeplannen.nl (planidentificatienummer NL.IMRO.0000.IMsv13WindOpZee-3000). Van de definitieve Rijksstructuurvisie wordt kennis gegeven in de Staatscourant, De Volkskrant en diverse regionale kranten. De definitieve Rijksstructuurvisie en de onderliggende stukken worden ter inzage gelegd. In overeenstemming met artikel 7.38a, tweede lid, onder b, van de Wet milieubeheer worden het vastgestelde plan en de vastgestelde milieueffectrapporten verstrekt aan de overheden van de ons omringende landen (Engeland, België, Denemarken en Duitsland). Tegen de vaststelling van de Rijksstructuurvisie staat geen beroep open.

1.3

Het hoe en waarom van deze Nota van Antwoord

In totaal hebben 50 bedrijven, particulieren, organisaties en overheden een zienswijze ingediend over de ontwerp-Rijksstructuurvisie. Hierbij was één reactie afkomstig uit het buitenland (Vlaamse Overheid; Departement Landbouw en Visserij).

In deze Nota van Antwoord zijn de zienswijzen samengevat en is de reactie van het kabinet opgenomen. Hierin geeft het kabinet aan in hoeverre de zienswijzen zijn meegenomen in het planMER en in de definitieve Rijksstructuurvisie. In paragraaf 2.17 wordt nader toegelicht op welke wijze de adviezen van de Commissie is verwerkt in de diverse stukken en wat omtrent de adviezen is overwogen.

Aan de indieners van zienswijzen wordt melding gedaan van de vaststelling en bekendmaking alsmede van de zakelijke inhoud van de Rijksstructuurvisie. De indieners van een zienswijze hebben een brief ontvangen met daarin het nummer van hun zienswijze. Daarmee kunnen zij in de tabel verderop in dit document (hoofdstuk 4) de samenvatting van hun zienswijzen opzoeken met de reactie van het kabinet daarop.

⁸ Commissie voor de milieueffectrapportage, rapportnummer 2775-78.

⁹ Commissie voor de milieueffectrapportage, rapportnummer 2775-96.

1.4

Leeswijzer

In hoofdstuk 2 volgt een overzicht van de grote lijnen uit de zienswijzen en de reactie van het kabinet daarop. Vervolgens staat in hoofdstuk 3 een lijst met alle indieners in volgorde van binnenkomst van de zienswijzen. In hoofdstuk 4 vindt u ten slotte het hoofdbestanddeel van deze Nota van Antwoord, de tabel met samenvatting en kabinetsreactie per zienswijze. Achterin de Nota van Antwoord is een verklarende woordenlijst opgenomen.

2 Toelichting

2.1 Energiebeleid

Verschillende zienswijzen stellen nut en noodzaak van windenergie op zee ter discussie of vergelijken windenergie op zee met andere vormen van energieopwekking.

In Europees verband heeft Nederland de doelstelling aanvaard dat in 2020 14% van de energieconsumptie uit hernieuwbare bronnen komt. In het Energieakkoord voor duurzame groei (september 2013, hierna Energieakkoord)¹⁰ is afgesproken dat Nederland streeft naar 16% hernieuwbare energie in 2023. Voor Nederland betekent dit dat in 2020 14% van de energieconsumptie moet zijn opgewekt uit hernieuwbare bronnen. Om dit duurzame energiedoel te bereiken, zijn forse beleidsinspanningen en investeringen nodig op alle vormen van hernieuwbare energie. Het kabinet wil deze ambitie realiseren tegen zo laag mogelijke kosten. Het kabinet wil tevens profiteren van de kracht van de Nederlandse energiesector. Dat levert groei, banen en inkomsten op.

De Nederlandse klimaatambitie is in het regeerakkoord als volgt verwoord: 'Nederland zet in op een ambitieus internationaal klimaatbeleid. Nieuwe internationale doelstellingen voor de jaren 2020, 2030 en verder moeten technologische vooruitgang aanjagen en ecologisch evenwicht voor de toekomst veilig stellen. Wij streven internationaal naar een volledig duurzame energievoorziening in 2050.'

De productie van hernieuwbare energie vraagt een intensieve inzet op diverse technieken van hernieuwbare energieopwekking, waaronder windenergie op zee. De CO₂-uitstoot van windenergie over de gehele levenscyclus (inclusief bouwen en afbreken van de windturbine) is zeer gering ten opzichte van de gemiddelde uitstoot per kWh aan elektriciteitsproductie in Nederland.

¹⁰ Tweede Kamer, vergaderjaar 2012–2013, 30 196, nr. 202 (bijlage).

De doelstelling voor windenergie op zee is een operationeel windvermogen van 2.050 MW in 2020 en 4.450 MW in 2023. De reeds bestaande windparken en hetgeen in voorbereiding is tellen op tot circa 1.000 MW. Dit betekent dat er de komende jaren windparken met een totaal vermogen van 3.450 MW gefaseerd moeten worden gerealiseerd in de periode 2015-2019. Om dit te kunnen realiseren, draagt de overheid zorg voor een robuust wettelijk kader dat in 2015 gereed moet zijn.

2.2

Nationaal Waterplan en Beleidsnota Noordzee

Verschillende zienswijzen hebben betrekking op het vervolgtraject; een aantal zienswijzen is gerelateerd aan het Nationaal Waterplan 2.

Op grond van de Waterwet stelt de minister van Infrastructuur en Milieu samen met de minister van Economische Zaken het Nationaal Waterplan (NWP) vast. Het NWP bevat de hoofdlijnen van het nationale waterbeleid. De hoofdlijnen duiden de gewenste ontwikkeling, de werking en de bescherming van de watersystemen aan en de daarvoor benodigde maatregelen en voorzieningen. Het NWP bevat ook de Stroomgebiedbeheerplannen, de Overstromingsrisicobeheerplannen, het Noordzeebeleid waaronder elementen van de Mariene Strategie en de functies van de Rijkswateren. Het NWP moet eenmaal in de zes jaar worden herzien. De huidige planperiode van het NWP loopt eind 2015 af. Dit betekent dat het volgende NWP eind 2015 klaar moet zijn. De voorbereidingen zijn inmiddels van start gegaan. Hierbij werken de ministers samen met diverse overheden.

De ministers hebben daartoe het voornemen tot het opstellen van het NWP 2016-2021 (NWP2) en de concept-Notitie over de Reikwijdte en het Detailniveau (NRD) van het milieueffectonderzoek (planMER) 3 juni tot en met 30 juni 2014 ter inzage gelegd. Een ieder heeft de gelegenheid gekregen een zienswijze over het voornemen in te dienen. Ook zijn adviseurs en bestuursorganen geraadpleegd over de NRD. Het NWP 2 beslaat de periode 2016 – 2021. Het streven is om het planMER voor het NWP 2 en het ontwerp NWP 2 op 22 december 2014 ter inzage te leggen. Het NWP 2 wordt uiterlijk 22 december 2015 door het kabinet vastgesteld.

De Beleidsnota Noordzee vormt een bijlage van het NWP 2. Deze Beleidsnota geeft een nadere uitwerking en onderbouwing van de beleidskeuzes en de realisatie, zoals deze in de hoofdttekst van het NWP worden opgenomen voor de Noordzee. De nota geeft de algemene kaders voor (ruimtelijke) afstemming tussen gebruikers en ruimtelijk gebruik in relatie tot het mariene ecosysteem en belevingswaarden. Voor de ruimtelijke aspecten is het NWP, waarvan de Beleidsnota Noordzee onderdeel uitmaakt, een structuurvisie in de zin van de Wet ruimtelijke ordening. Daarnaast richt het beleid zich op het behoud en de versterking van de kwaliteit van het mariene milieu.

In de Beleidsnota Noordzee 2016-2021 wordt het beleid van de Beleidsnota Noordzee 2009-2015 bestendigd en op een aantal plaatsen geactualiseerd. De Beleidsnota neemt ook alle relevante (nieuwe) beleidskeuzes voor de Noordzee op en fungeert zo als overkoepelend kader. De met de Rijkstructuurvisie Windenergie op Zee vastgestelde gebieden worden in het NWP 2 en de Beleidsnota Noordzee 2015-2021 opgenomen.

2.3

Gebiedskeuze Rijksstructuurvisie

Verscheidende kustgemeenten verzoeken het gebied Hollandse Kust te beperken tot dat gedeelte dat bij helder weer vanaf de kust niet zichtbaar is. Ook verzoekt een aantal indieners om het gebied Ten Noorden van de Waddeneilanden te vergroten. Dit verzoek moet in samenhang worden gezien met het aanwezige defensiegebied.

Gebied Hollandse Kust

Begrenzing gebied

- De scheepvaartrouwing die per 1 augustus 2013 is ingegaan, vormt het uitgangspunt voor het aanwijzen van de ruimte voor windenergie binnen het zoekgebied Hollandse Kust. Het 'Afwegingskader voor veilige afstanden tussen scheepvaartroutes en windparken op zee' (zie paragraaf 2.9) is toegepast op het gebied Hollandse Kust.
- Gelet op het belang van windenergiegebieden dichtbij de kust vanuit het oogpunt van kosteneffectiviteit, de ligging van de aangewezen gebieden op en vanaf de 12 NM, de uitkomsten van de milieueffectrapporten en de uitgangspunten geformuleerd in het Nationaal Waterplan en de Beleidsnota Noordzee in verband met beleving, bestaat er alles afwegende geen aanleiding om een deel van het gebied vanwege zichtbaarheid bij voorbaat niet aan te wijzen voor windenergie. De oostelijke begrenzing van het gebied wordt daarom gevormd door de 12-mijlszone.

Omvang gebied

Het aangewezen gebied is meer dan de in het Nationaal Waterplan 2009-2015 en de bijbehorende Beleidsnota Noordzee geformuleerde zoekopdracht (3.000 MW / 500 km²).

- Er wordt van uitgegaan dat de olie- en gasplatforms uitgeput raken tussen nu en 2050 en dat de veiligheidszone voor helikopters in die periode daarmee verdwijnen. Ook wordt verwacht dat bij de huidige of toekomstige mijnbouwinstallaties maatwerkafspraken gemaakt kunnen worden in verband met die veiligheidszone. Gelet op de verwachting dat er ruimte voor windparken kan worden gevonden nabij huidige olie- en gasplatforms op basis van maatwerkafspraken in ruimte (mogelijkheden binnen de 5 NM-zone) of tijd (beëindiging van de winning door uitputting van het veld), wordt de ruimte nabij platforms aangewezen als windenergiegebied. Indien dit niet gebeurt, kan die ruimte niet voor maatwerk worden benut. Dit is omdat het Rijk buiten de aangewezen gebieden geen toestemming geeft voor het realiseren van windparken.
- De maximale ruimte maakt het mogelijk om te komen tot een optimalisering van de ligging van toekomstige windparken.
- Met de uitbreiding wordt ruimte geboden voor toekomstige doorgroei van windenergie op zee.
- Voor het gebied Hollandse Kust geldt dat er nog vraagstukken spelen ten aanzien van afstemming met andere gebruiksfuncties en met het mariene ecosysteem, die mogelijk de beschikbare ruimte voor windenergie op zee zullen reduceren.

Paragraaf 3.2 van de Rijksstructuurvisie Windenergie op Zee is aangepast.

Gebied Ten Noorden van de Waddeneilanden

Zoals toegezegd tijdens het AO Windenergiegebieden d.d. 24 april 2014 heeft er een gesprek plaatsgevonden met het ministerie van Defensie over het defensieoefengebied nabij het windenergiegebied Ten Noorden van de Waddeneilanden en met de provincie Groningen en Groningen Seaports over hun voorstel om windenergie te ontwikkelen in een deel van het oefengebied. In deze gesprekken is herbevestigd dat het voorstel een verkleining van het oefengebied betekent. Het gevolg hiervan is dat er te weinig manoeuvreerruimte overblijft voor de oefeningen, terwijl binnen het Nederlandse deel van de Noordzee of in de directe omgeving van Nederland geen ruimte beschikbaar is voor een verschuiving van het oefengebied of voor een alternatief oefengebied. Daarmee is dit voorstel niet haalbaar.

Begrenzing gebied

- De oostelijke begrenzing van het gebied wordt gevormd door de grens met Duitsland.
- De noord-westelijke begrenzing van het gebied wordt gevormd door de scheepvaartroute. Het 'Afwegingskader voor veilige afstanden tussen scheepvaartroutes en windparken op zee' (zie paragraaf 2.9) is toegepast op het gebied Ten Noorden van de Waddeneilanden.
- De zuidelijke begrenzing van het gebied wordt gevormd door het defensieoefengebied. Het militaire vlieggebied EHD-42, direct ten zuiden van het aangewezen gebied Ten Noorden van de Waddeneilanden, wordt – ook internationaal – gebruikt voor vlieg- en schietoefeningen door jachtvliegtuigen. Vanwege de snelheid waarmee gevlogen wordt en het bereik van de daarbij gebruikte raketten, is hiervoor veel ruimte nodig. Uit veiligheidsoverwegingen kunnen er geen permanente installaties in het gebied worden geplaatst. Dit geldt niet alleen voor windturbines, maar ook voor installaties voor olie- en gaswinning. Verkleining van het gebied is niet aan de orde; er blijft dan te weinig manoeuvreerruimte over voor de oefeningen. Binnen het Nederlandse deel van het luchtruim boven de Noordzee is geen ruimte beschikbaar voor een verschuiving van het oefengebied of voor een alternatief oefengebied. Ook zijn dergelijke gebieden niet voorhanden in de directe omgeving van Nederland. De zuidelijke begrenzing van het gebied wordt daarom gevormd door het defensieoefengebied.

Omvang gebied

Het aangewezen gebied sluit aan bij de in het Nationaal Waterplan 2009-2015 en de bijbehorende Beleidsnota Noordzee geformuleerde zoekopdracht (minimaal 1.000 MW / 165 km²).

- Er wordt van uitgegaan dat de olie- en gasplatforms uitgeput raken tussen nu en 2050 en dat de veiligheidszone voor helikopters in die periode daarmee verdwijnen. Ook wordt verwacht dat bij de huidige of toekomstige mijnbouwinstallaties maatwerkafspraken gemaakt kunnen worden in verband met die veiligheidszone. Gelet op de verwachting dat er ruimte voor windparken kan worden gevonden nabij huidige olie- en gasplatforms op basis van maatwerkafspraken in ruimte (mogelijkheden binnen de 5 NM-zone) of tijd (beëindiging van de winning door uitputting van het veld), wordt de ruimte nabij platforms aangewezen als windenergiegebied. Indien dit niet gebeurt, kan die ruimte anders niet voor maatwerk benut worden. Dit is omdat het Rijk buiten de aangewezen gebieden geen toestemming geeft voor het realiseren van windparken.
- De maximale ruimte maakt het mogelijk om te komen tot een optimalisering van de ligging van toekomstige windparken.
- Met de uitbreiding wordt ruimte geboden voor toekomstige doorgroei van windenergie op zee.
- Voor het gebied Ten Noorden van de Waddeneilanden geldt dat er nog vraagstukken spelen ten aanzien van afstemming met andere gebruiksfuncties en met het mariene ecosysteem, die mogelijk de beschikbare ruimte voor windenergie op zee zullen reduceren.

Paragraaf 3.3 van de Rijksstructuurvisie Windenergie op Zee is aangepast.

2.4

Raakvlakken andere Structuurvisies voor energiefuncties

Een aantal zienswijzen gaat in op interactie van de Rijksstructuurvisie Windenergie op Zee met andere structuurvisies. Zo wordt verzocht om de raakvlakken tussen de verschillende structuurvisies zoveel mogelijk te benoemen en de afstemming te verduidelijken.

In de evaluatie van het Structuurschema Elektriciteitsvoorziening (SEV III)¹¹, die op 10 juli 2013 naar de Tweede Kamer is gestuurd, is geconstateerd dat meer aandacht voor de raakvlakken tussen de Structuurvisies voor energiefuncties gewenst is. Het gaat daarbij om de Structuurvisies voor de elektriciteitsvoorziening, windenergie op zee, windenergie op land, buisleidingen en ander gebruik van de ondergrond. Hieronder worden voor de verschillende functies de raakvlakken met de Rijksstructuurvisie Windenergie op Zee benoemd.

¹¹ Tweede Kamer, Vergaderjaar 2012-2013, 31410, nr. 19.

Raakvlakken met de elektriciteitsvoorziening

Het SEV III bevat ruimtelijke reserveringen voor (onder andere) hoogspanningsverbindingen op land, maar is ook van belang voor het aansluiten op het net van windenergie projecten op zee. Het realiseren van een nieuwe hoogspanningslijn voor windenergie op zee kent een lange looptijd. Bovendien bestaat het risico op vertraging van windprojecten, als de aansluiting op het net niet tijdig is geregeld. Daarom stellen de ministers in de Kamerbrief Evaluatie SEV III dat de duidelijkheid over windgebieden die ontstaat in het kader van de Rijksstructuurvisie Windenergie op Zee door de netbeheerders in de kwaliteits- en capaciteitsdocumenten (KCD's) moet worden verwerkt, en dat het SEV III zo nodig daarop moet worden aangepast. Het gaat daarbij in de eerste plaats om de landzijdige ontsluiting van windenergie op zee. Als voor een dergelijke verbinding een redelijke mate van zekerheid over toekomstige realisatie is, en weinig beschikbare ruimte, zal met toepassing van de rijkscoördinatieregeling direct een ruimtelijke reservering worden gemaakt met een rijksinpassingsplan.

Momenteel lopen verschillende projecten om het nationale hoogspanningsnet te verzwaren en uit te breiden. De belangrijkste in dit verband zijn de Randstad 380kV-verbinding tussen Wateringen, Zoetermeer en Beverwijk, die in 2018 geheel operationeel moet zijn, en de Noordwest 380kV-verbinding tussen Eemshaven en Vierverlaten, die na 2019 operationeel moet zijn en de transportcapaciteit tussen Eemshaven en de rest van Nederland vergroot. TenneT acht de capaciteit van het landelijk hoogspanningsnet, met inbegrip van genoemde verzwaring en uitbreiding, voldoende om circa 5.000 MW aan windenergie op zee aan te sluiten. Het aansluiten van (in totaal) 4.450 MW aan operationeel vermogen op zee, zoals afgesproken in het Energieakkoord, kan in beginsel binnen genoemde afspraken, zonder aanvullende maatregelen, gerealiseerd worden. Zodra meer initiatieven voor windenergie op zee worden voorzien, zal tijdig bestudeerd moeten worden of netuitbreiding of -verzwaring nodig is.

Raakvlakken met windenergie op land

Het kabinet heeft op 28 maart 2014 de definitieve Structuurvisie Windenergie op Land¹² vastgesteld. Met de Structuurvisie worden 11 gebieden aangewezen die geschikt zijn voor grote windmolenparken op land. De provincies hebben zelf de gebieden voorgedragen die zij daarvoor het meest geschikt achten.

De relatie met de Rijksstructuurvisie Windenergie op Land is vooral indirect, aangezien windparken op land en op zee beide op het hoogspanningsnet aangesloten worden. Wat hiervoor is opgemerkt over windenergie op zee in relatie tot SEV III geldt evenzeer voor windenergie op land, waarbij de consequenties voor het nationale hoogspanningsnet van de ruimtelijke keuzes in beide structuurvisies door TenneT in het KCD in samenhang moeten worden gezien.

Raakvlakken met buisleidingen en ander gebruik van de ondergrond

De Structuurvisie buisleidingen heeft alleen betrekking op buisleidingen op land, maar geeft wel verschillende aanlandingspunten en is daardoor ook van invloed op de ligging van buisleidingen op zee. De Structuurvisie Ondergrond heeft ook betrekking op andere gebruiksfuncties in de ondergrond. Windenergie op zee heeft op drie manieren te maken met kabels en leidingen op de Noordzeebodem. Bij het aanwijzen van kavels voor windparken moet rekening gehouden worden met zowel bestaande als eventuele toekomstige kabels en leidingen, zoals voor verder weg gelegen toekomstige windparken of hoogspanningsverbindingen naar het buitenland (interconnectie). Ten slotte zijn kabels nodig om het park zelf aan te sluiten. In het kader van het Energieakkoord is afgesproken dat, daar waar dit efficiënter is dan een directe aansluiting van windparken op het landelijk hoogspanningsnet, er een net op zee komt en dat TenneT hiervoor de verantwoordelijkheid krijgt (zie paragraaf 2.5).

In de paragrafen 3.2 en 3.3 van de Rijksstructuurvisie Windenergie op Zee worden de overige gebruiksfuncties en het mariene ecosysteem beschreven waarmee rekening moet worden gehouden bij het aanwijzen van locaties voor de bouw van windparken binnen de aangewezen gebieden.

Paragraaf 5.5 van de Rijksstructuurvisie Windenergie op Zee is aangepast.

¹² Staten-Generaal, vergaderjaar 2013–2014, 33 612, nr. 23.

2.5

Net op zee/STROOM

Verschillende zienswijzen hebben betrekking op het vervolgtraject; een deel specifiek betreffende de wetgevingsagenda STROOM. Zo wordt de rol van TenneT geregeld ter discussie gebracht, net als een hoogspanningsnet op zee, een stopcontact op zee en mogelijke aanlandingspunten. De ruimtelijke inpassing van de benodigde netaansluitingen wordt beschouwd als een belangrijk integraal onderdeel van het beleid om te komen tot realisatie van windenergie op zee.

In het kader van het Energieakkoord is afgesproken dat, daar waar dit efficiënter is dan een directe aansluiting van windparken op het landelijk hoogspanningsnet, er een net op zee komt en dat TenneT hiervoor de verantwoordelijkheid krijgt. Met het besluit¹³ van het kabinet op 18 juni 2014 dat netbeheerder TenneT de benodigde infrastructuur op zee gaat aanleggen wordt uitvoering gegeven aan deze afspraak in het Energieakkoord. Het is een belangrijk uitgangspunt dat het net in publieke handen is. Voor het net op zee geldt dat het – net als het net op land – van groot belang is voor een betrouwbare, betaalbare en duurzame energievoorziening.

Een net op zee maakt het mogelijk om de door windturbines opgewekte elektriciteit zo goedkoop mogelijk naar consumenten aan vaste wal te vervoeren. De keuze voor TenneT als de enige netbeheerder op zee levert een kostenbesparing van € 3 miljard in 15 jaar op.

Het kabinet werkt de taak voor TenneT als netbeheerder op zee verder uit in de wetgevingsagenda STROOM aangekondigde herziening van de Elektriciteitswet 1998 en de Gaswet. Het is bijvoorbeeld wenselijk om duidelijkheid te bieden over risico- en aansprakelijkheidsverdeling bij vertragingen of storingen en over het reguleringskader voor de investeringen die TenneT op zee moet doen. Het kabinet heeft aangekondigd TenneT de taak te geven om voorbereidingshandelingen te treffen voor een net op zee.

Paragraaf 5.4 van de Rijksstructuurvisie Windenergie op Zee is aangepast.

2.6

Wetsvoorstel windenergie op zee

Verschillende zienswijzen hebben betrekking op het vervolgtraject; een aantal hiervan betreft specifiek het wettelijk kader. Zo is naar voren gebracht dat het nog onduidelijk is hoe de wetgeving eruit komt te zien, waardoor het voor de indiener lastig is om de consequenties te overzien. Ook is benadrukt om bij het ontwikkelen van het wettelijk kader zo snel mogelijk zekerheid te verschaffen aan windontwikkelaars.

In het Energieakkoord is afgesproken dat de overheid zorg draagt voor een robuust wettelijk kader. Voor het op grote schaal realiseren van windenergie op zee bereidt het kabinet momenteel een integraal wettelijk kader voor, dat leidt tot een nieuw uitgiftesysteem. Het wetsvoorstel windenergie op zee maakt de opschaaling van windenergie op zee mogelijk en introduceert de instrumenten 'kavelbesluit' en 'windvergunning'. Niet in de wet zelf, maar pas in het kavelbesluit wordt bepaald waar en onder welke voorwaarden een windpark gerealiseerd mag worden.

Het voorziene systeem omvat een aantal stappen en besluiten die genomen moeten worden voordat nieuwe windparken op zee gebouwd mogen worden. Windparken mogen alleen gebouwd worden op locaties (kavels) die zijn aangewezen in een kavelbesluit. Kavels worden uitsluitend aangewezen binnen een gebied dat is aangewezen in het Nationaal Waterplan. Ter voorbereiding van een kavelbesluit wordt een milieu-effectrapport en een Passende beoordeling opgesteld. In het kavelbesluit wordt bepaald waar en onder

¹³ Tweede Kamer, vergaderjaar 2013–2014, 31 510, nr.49.

welke voorwaarden een windpark gebouwd en geëxploiteerd mag worden. Vervolgens wordt via een SDE+ tender per kavelbesluit een partij geselecteerd die subsidie krijgt om het windpark op de kavel en de aansluitverbinding te realiseren. De partij krijgt ook een windvergunning, die hem het alleenrecht geeft om op het betreffende kavel een windpark te bouwen en te exploiteren.

Het kabinet streeft er naar het wetsvoorstel windenergie op zee in de tweede helft van 2014 aan te bieden aan de Tweede Kamer.

Paragraaf 5.3 van de Rijksstructuurvisie Windenergie op Zee is aangepast.

2.7 Haalbaarheidsstudie

Verschillende zienswijzen hebben betrekking op de Haalbaarheidsstudie Windenergie binnen 12-mijlszone, of bevatten vragen over de relatie daarvan met de Rijksstructuurvisie. Ook zijn er zienswijzen ingediend betreffende het vervolgtraject (waaronder verdere besluitvorming) van de Haalbaarheidstudie.

Om de ambitie van 16% duurzame energie in 2023 te kunnen realiseren tegen zo laag mogelijke kosten, moeten alle zeilen worden bijgezet. Begin 2013 is besloten om, naast de Rijksstructuurvisie Windenergie op Zee, een Haalbaarheidsstudie uit te voeren naar de vraag of er ook binnen de 12-mijlszone ruimte voor windenergie te vinden is. Aanleiding is de veronderstelling dat windenergie binnen de 12-mijlszone goedkoper is dan verder uit de kust. In het kader van deze studie is eerst gekeken of er gebieden zijn waar ruimte is voor windenergie gezien vanuit andere belangen en het vigerende wettelijke kader en of die gebieden uit oogpunt van kosten en aansluiting op het elektriciteitsnet op het land mogelijkheden kunnen bieden voor windenergie.

Uit de Haalbaarheidsstudie blijkt dat er vijf mogelijke gebieden zijn voor windenergie. De gebieden liggen ter hoogte van Ameland, voor de Noord-Hollandse kust, voor de Zuid-Hollandse kust, ter hoogte van de Maasvlakte en voor de Zeeuwse kust. Als onderdeel van de Haalbaarheidsstudie zijn er onderzoeken uitgevoerd op het gebied van ecologie, visserij, scheepvaartradarverstoring, effecten op huizenprijzen en recreatie en toerisme. Daarnaast is een Maatschappelijke Kosten-batenanalyse (MKBA) uitgevoerd. Bij de MKBA is uitgegaan van individuele aansluitingen omdat op dat moment de mogelijkheden van een net op zee nog niet duidelijk waren.

Zoals toegezegd tijdens het Algemeen Overleg Windenergiegebieden d.d. 24 april 2014 en het Verzamel Algemeen Overleg Energie d.d. 26 juni 2014 heeft het kabinet de Tweede Kamer gelijktijdig geïnformeerd over de Rijksstructuurvisie en de Haalbaarheidsstudie en over de routekaart voor de realisatie van windenergie op zee¹⁴. In deze brief wordt aldus nader ingegaan op de uitkomsten van en het vervolg op de Haalbaarheidstudie.

Paragraaf 1.3.3 van de Rijksstructuurvisie Windenergie op Zee is aangepast.

¹⁴ Ministerie van Economische Zaken, september 2014.

2.8

Routekaart

Verschillende zienswijzen hebben betrekking op het vervolgtraject; waarvan een aantal specifiek de verdere uitrol van windenergie op zee betreft. Aangegeven wordt onder andere dat moet worden gewerkt aan één integraal plan dat voorziet in snelheid en (investerings-)zekerheid. Ook wordt verwezen naar de doelstellingen uit het Energieakkoord, voornamelijk gerelateerd aan het gebruik van bestaande vergunningen.

Om uitvoering te kunnen geven aan het zo kosteneffectief mogelijk kunnen realiseren van de opgave van 3.450 MW is een routekaart opgesteld. Hierbij is een afweging gemaakt tussen de met het Nationaal Waterplan aangewezen gebieden Borssele en IJmuiden Ver, de met deze structuurvisie aangewezen gebieden Hollandse Kust en Ten Noorden van de Waddeneilanden en de onderzochte gebieden binnen de 12-mijls-zone (zie paragraaf 2.7).

Zoals toegezegd tijdens het Algemeen Overleg Windenergiegebieden d.d. 24 april 2014 en het Verzamel Algemeen Overleg Energie d.d. 26 juni 2014 heeft het kabinet de Tweede Kamer gelijktijdig geïnformeerd over de Rijksstructuurvisie en de Haalbaarheidsstudie en over de routekaart voor de realisatie van windenergie op zee.¹⁵ In deze brief wordt aldus nader ingegaan op de routekaart. Tevens wordt ingegaan op de bestaande vergunningen.

Paragraaf 1.3.4 van de Rijksstructuurvisie Windenergie op Zee is aangepast.

2.9

Scheepvaart

Verschillende zienswijzen hebben betrekking op veilige afstanden tussen windparken en scheepvaartroutes.

In het Nationaal Waterplan en de bijbehorende Beleidsnota Noordzee is aangegeven dat bij de aanwijzing van windenergiegebieden als vertrekpunt een zone van 2 nautische mijl (NM) ten opzichte van de scheepvaartroutes wordt gehanteerd waarbinnen geen permanente bouw mogelijk is. Bij verdere uitwerking kan blijken dat in specifieke situaties maatwerk mogelijk is (2 NM, tenzij). Bij dat maatwerk geldt wel dat rond een windpark in ieder geval een zone van 500 meter moet worden vrijgehouden (conform de UNCLOS bevoegdheid aan de kuststaat om rondom installaties een veiligheidszone in te stellen van maximaal 500 meter, waarbij Nederland dat maximum van 500 meter wettelijk heeft vastgelegd).

Na vaststelling van het Nationaal Waterplan is in overleg met de scheepvaartsector onderzocht hoe voor de Noordzee invulling kan worden gegeven aan de verdere uitwerking van het maatwerk. Dit heeft geleid tot een 'Afwegingskader voor veilige afstanden tussen scheepvaartroutes en windparken op zee'. Het afwegingskader is in juli 2013 vastgesteld door de betrokken directeuren en is op 24 september 2013 door het Interdepartementale Directeurenoverleg Noordzee geaccordeerd.

Het afwegingskader is bedoeld om de ruimte tussen de scheepvaartroute en windparken op zee te kunnen bepalen die nodig is voor de scheepvaart om vlot en veilig te kunnen varen. Voor de ruimtereservering is het maatgevend schip van belang. Afhankelijk van de route is het maatgevend schip 300 of 400 meter lang. De routes naar Amsterdam hebben bijvoorbeeld een maatgevend schip van 300 meter.

De grootste manoeuvre die een schip moet kunnen maken en waar dus ruimte voor moet zijn, is de zogenaamde rondtorn. Hiervoor zijn 6 scheepslengtes nodig. Voor stuurboord is 0,3 NM extra uitwijk nodig

¹⁵ Zie voetnoot 14.

voordat een schip de rondtorn zal inzetten omdat hij eerst zal proberen een rondtorn te vermijden. De totaal benodigde ruimte aan stuurboord is dan 0,3 NM + 6 scheeps lengtes. Aan bakboord zal direct een rondtorn worden ingezet. Bovendien is een veiligheidszone van 500 meter rond single objects (lees-windturbines) van kracht. In deze zone mag geen scheepvaart komen. De benodigde veilige afstanden voor scheepvaart zijn dan:

- Bij schepen van 400m lengte: 1,87 NM aan stuurboord en 1,57 NM aan bakboord;
- Bij schepen van 300m lengte: 1,54 NM aan stuurboord en 1,24 NM aan bakboord.

Voor de *clearways*, de verbindingsroutes tussen de formele routes, zijn deze afstanden in de breedte van het *clearway*pad meegenomen. Voor ankergebieden kunnen dezelfde veilige afstanden worden aangehouden als bij een verkeersscheidingstelsel.

Het afwegingskader is toegepast bij de aanwijzing van de windenergiegebieden in deze Rijksstructuurvisie, gelet op het belang van snelle duidelijkheid over te hanteren afstanden bij de aan te wijzen gebieden voor windenergie, het belang van draagvlak bij de scheepvaartsector en het belang van een duidelijk standpunt voor internationale afstemming. Met de toepassing wordt een nadere invulling gegeven aan de mogelijkheid tot maatwerk, in de plaats van het vertrekpunt van het aanhouden van een zone van 2 NM tussen scheepvaartroutes en windparken.

Precautionary area

De afgelopen periode is gebleken dat een *precautionary area* nog geen onderdeel uitmaakte van de in het afwegingskader opgenomen verkeerssituatie. Een *precautionary area* is een gebied waar voorzichtigheid gevraagd wordt (hiervoor staat ook een speciaal symbool in de zeekaart), omdat hier meerdere scheepvaartroutes bij elkaar komen. Na overleg met de scheepvaartsector is besloten om de *precautionary area* toe te voegen aan het afwegingskader. Voor *precautionary areas* kunnen dezelfde veilige afstanden worden aangehouden als bij een verkeersscheidingstelsel.

Concreet betekent dit dat het gebied Hollandse Kust is verkleind met 15 km². Het gaat hierbij dan om het deelgebied gelegen rechts van de binnen het gebied Hollandse Kust gelegen *precautionary area*.

De verdere toepassing van het afwegingskader wordt meegenomen in de actualisatie van het Nationaal Waterplan en de bijbehorende Beleidsnota Noordzee.

Voor de bestaande vergunningen gelden de bij vergunning gehanteerde afstanden.

Paragraaf 2.3.2, kaart 1 - Structuurvisiekaart alsmede ook bijlage 1 - Kaart gebied Hollandse Kust van de Rijksstructuurvisie Windenergie op Zee zijn aangepast.

2.10

Olie- en gaswinning en CO₂-opslag

Verschillende zienswijzen hebben betrekking op de afstand tussen windparken en mijnbouw-installaties (olie- en gaswinning) en de mogelijkheden tot maatwerk bij het bepalen van die afstand in concrete gevallen.

Uit veiligheidsoverwegingen kan op basis van de Mijnbouwwet een veiligheidszone van maximaal 500 m rondom platforms worden geëist. Hierbinnen is noch scheepvaart, noch de plaatsing van een windturbine toegestaan. Daar waar het platforms met een helikopterdek betreft, is het vertrekpunt in de Beleidsnota Noordzee een obstakelvrije zone van 5 nautische mijl (NM) om veilig helikopterverkeer van en naar deze platforms – onder alle weersomstandigheden – te garanderen. Bij verdere uitwerking kan blijken dat in specifieke situaties maatwerk mogelijk is. De praktijk laat zien dat dit veelal ook mogelijk is.

Aanwijzing in de Rijksstructuurvisie van de gebieden Hollandse Kust en Ten Noorden van de Waddeneilanden voor windparken betekent niet dat dit gehele gebied ook op korte termijn bebouwd zal worden met wind-

turbines. Er wordt een zorgvuldige ruimtelijke afweging gemaakt tussen mijnbouw en windenergie op zee (beiden van nationaal belang) waarbij wordt gestreefd naar meervoudig ruimtegebruik. Het merendeel van de offshore-mijnbouwactiviteiten zal ruimtelijk gezien niet beïnvloed worden door de komst van meer windparken op zee. Echter, in de gevallen waar deze ruimtelijke beïnvloeding wel aanwezig is, worden de belangen van de offshoremijnbouwsector nadrukkelijk onderkend. Bestaande rechten van mijnbouwondernemingen, prospects, toekomstige en reeds gedane investeringen voor mijnbouwactiviteiten en eventuele plannen voor CO₂-opslag worden in deze afweging betrokken en niet onnodig geschaad. De actuele inzichten van dat moment worden meegenomen in de beoordeling. Naast 'maatwerk in ruimte' zullen hierbij tevens de mogelijkheden van 'maatwerk in tijd' worden meegenomen (zie ook paragraaf 2.15). Hierbij wordt ingezet op een zo efficiënt mogelijk ruimtebeslag van de productie- en opslaglocaties. Bij de vaststelling van de windkavels zullen de mijnbouwbelangen nadrukkelijk worden betrokken en zal met de betreffende mijnbouwonderneming(en) ook actief worden overlegd. De aanwezige mijnbouwbelangen geven daarom bij voorbaat geen aanleiding om de gebieden Hollandse Kust en Ten Noorden van de Waddeneilanden aan te wijzen voor windenergie.

Er wordt in overleg met de mijnbouw – en windsector gewerkt aan een afwegingskader mijnbouw – windenergie op zee. De uitkomst hiervan wordt meegenomen in de actualisatie van het Nationaal Waterplan en de bijbehorende Beleidsnota Noordzee. In het Integraal Beheerplan Noordzee 2015 (november 2011), staat dat een nieuw te plaatsen windpark eventuele activiteiten ten behoeve van mijnbouw in het gebied kan bemoeilijken, maar dat dit de winning niet onmogelijk zal maken. Dit geldt eveneens voor CO₂-opslag.

Paragraaf 2.3.3 van de Rijksstructuurvisie Windenergie op Zee is aangepast.

2.11 Zichtbaarheid

Verschillende indieners hebben bezwaar tegen windparken op zee als deze zichtbaar zijn vanaf de kust, of zijn het niet eens hoe in de planMER'en is omgegaan met de zichtbaarheid van windparken.

In de Rijksstructuurvisie Windenergie op Zee worden de windenergiegebieden Hollandse Kust en Ten Noorden van de Waddeneilanden aangewezen. Deze gebieden liggen minimaal 12 NM (circa 22 km) uit de kust. Het aangewezen gebied Ten Noorden van de Waddeneilanden ligt zelfs op circa 60 kilometer uit de kust.

De invloed die windparken op het landschap van de Noordzee hebben, kent zowel een objectieve, als een subjectieve component. De objectieve component betreft de zichtbaarheid van windparken; het gaat erom wat er te zien is, hoeveel er te zien is, en hoe groot de invloed van windparken is op het beeld van de zee als geheel vanaf de kust. De subjectieve component heeft betrekking op de beleving van de waarnemer, en de doelen en ervaringen die zijn opvattingen over landschap mee bepalen. In de milieueffectrapportages zijn, op basis van de toen beschikbare literatuuronderzoeken, de objectief meetbare invloed van windparken onderzocht en aangemerkt.

De zichtbaarheid van windturbines hangt af van de karakteristieken van de windturbines en de fysieke omgeving. De belangrijkste factoren die de zichtbaarheid van windturbines beïnvloeden zijn de afstand van de windturbines tot de kust (de kromming van de aarde (kimduiking)), de hoogte van de windturbines, en meteorologische omstandigheden. Andere factoren zoals beweging, kleur en materiaal zijn nauwelijks van belang voor de zichtbaarheid op de afstand van 22 km.

Over het algemeen kan worden gesteld dat de maximale theoretische zichtgrens vanaf het strand van een windturbine met een tiphoogte van 150 meter circa 19 NM (35 km) is. Voor de Nederlandse kust geldt dat vanwege weersomstandigheden windturbines op 12 NM (circa 22 km) vanaf de kust gedurende het gehele jaar overdag circa 19% van de tijd zichtbaar zijn. Gedurende de zomer betreft dit circa 31% van de dagen. Het gebied Hollandse Kust scoort in de milieueffectrapportage daarom negatief op het aspect zichtbaar-

heid. Het aangewezen gebied Ten Noorden van de Waddeneilanden ligt circa 60 kilometer uit de kust en is niet zichtbaar vanaf de Waddeneilanden en scoort dus neutraal.

Om de dominantie van windparken in het beeld van een waarnemer op één punt langs de Nederlandse Noordzeekust te bepalen, is uitgegaan van de horizontale beeldhoek van de waarnemer. De horizontale beeldhoek is dat deel van het beeld dat in horizontale zin in beslag wordt genomen door windparken. Op deze manier wordt bepaald op welke delen van de horizon vrij zicht is, en welke delen worden gevuld door windturbines. Voor een waarnemer op het strand van Zandvoort is de dominantie van windparken het grootst. Circa 45% van de horizontale beeldhoek is in de maximum variant gevuld met windturbines. In de milieueffectrapportage is het gebied Hollandse Kust daarom negatief beoordeeld op het aspect dominantie. Het gebied Ten Noorden van de Waddeneilanden scoort neutraal op het aspect dominantie, omdat de turbines vanwege de grote afstand niet zichtbaar zijn vanaf de Waddeneilanden.

Daarnaast zijn in de milieueffectrapportages de effecten van de zichtbaarheid van windturbines op recreatie, kusttoerisme en huizenprijzen op basis van literatuuronderzoek uit binnen- en buitenland, op hoofdlijnen onderzocht. Hierbij speelt ook de subjectieve component, de beleving van de waarnemer, een rol. Veel onderzoeken naar de effecten van zichtbaarheid van windturbines op recreatie, kusttoerisme en huizenprijzen zijn gebaseerd op belevingsonderzoeken. In veel onderzoeken worden afwijkende uitkomsten gevonden ten aanzien van de beleving van windturbines. De uitkomsten verschillen van licht positief tot negatief. Mede gelet op de belevingsonderzoeken kunnen negatieve economische gevolgen vanwege zichtbaarheid van de windturbines op recreatie en kusttoerisme niet bij voorbaat worden uitgesloten. Sterk negatieve effecten worden echter niet aannemelijk geacht.

Gelet op het belang van windenergiegebieden dichtbij de kust vanuit het oogpunt van kosteneffectiviteit, de ligging van de aangewezen gebieden op en vanaf de 12 NM, de uitkomsten van de milieueffectrapporten, en de uitgangspunten geformuleerd in het Nationaal Waterplan en de Beleidsnota Noordzee in verband met beleving, bestaat er alles afwegende geen aanleiding om een deel van het gebied vanwege zichtbaarheid bij voorbaat al niet aan te wijzen voor windenergie. In de Rijkstructuurvisie zijn wel een aantal aandachtspunten voor de realisatie opgenomen. Zo moet bij de bepaling van de locaties en de inrichting van windparken op en vanaf de 12-mijlszone worden voorkomen dat er over een grote afstand een gesloten lijn ontstaat. Een vanuit visuele aspecten weloverwogen situering aan de binnenrand van de 12-mijlszone met een daarbij passende vormgeving biedt wellicht ook openingen voor maatwerk.

2.12

Kabels en leidingen

Verschillende zienswijzen bevatten vragen over of wensen ten aanzien van de afstand tussen windparken en (bestaande) kabels en leidingen, het leggen van nieuwe kabels en leidingen op zee of de aansluiting van windparken op het elektriciteitsnet op land.

Het kabinet kiest ervoor om in de Rijkstructuurvisie nog geen rekening te houden met bestaande kabels en leidingen. Dat gebeurt pas bij de voorbereiding van het kavelbesluit omdat die afweging past op dat concrete niveau. Conform de Beleidsnota Noordzee is het streven dat kabels en leidingen zoveel mogelijk worden gebundeld. Daarnaast zal in overleg met betrokken partijen worden onderzocht in welke mate maatwerk mogelijk is met betrekking tot de afstand tot de windturbines.

Indien een kabel of een leiding buiten gebruik wordt gesteld, dan geldt er in beginsel een opruimplicht (voor kabels: binnen 24 maanden). Deze opruimplicht is vastgelegd in de Waterwet. Voor kabels en pijpleidingen geldt op grond van de Mijnbouwwet een vergelijkbare regeling. Bovendien geldt in het algemeen het afwegingskader voor vergunningplichtige activiteiten van het Integraal Beheerplan Noordzee 2015.

Paragraaf 2.3.4 van de Rijkstructuurvisie Windenergie op Zee is aangepast.

2.13

Doorvaart en medegebruik

Verschillende zienswijzen refereren aan mogelijkheden tot doorvaart en medegebruik.

‘Meervoudig gebruik, zoals duurzame niet-bodemberoerende visserij, mariene aquacultuur en recreatie wordt zoveel mogelijk toegestaan’. Dit is als vertrekpunt opgenomen in de Beleidsnota Noordzee (pagina 41). In het implementatietraject is aangegeven dat de voorwaarden voor medegebruik uitwerking behoeven en mogelijk kunnen leiden tot een heroverweging van het huidige doorvaarverbod voor dit type activiteiten.

Begin 2013 is de verkenning ‘Varen en vissen in windparken’ afgerond. Daarbij zijn vertegenwoordigers van de Nederlandse Windenergie Associatie (NWEA), het Koninklijk Nederlands Watersportverbond (KNWV), Sportvisserij Nederland, de Vissersbond en VISned betrokken. Momenteel wordt nader onderzocht of en hoe dit gestalte kan krijgen bij de invulling van windparken. De uitkomst hiervan wordt meegenomen in de actualisatie van het Nationaal Waterplan en de bijbehorende Beleidsnota Noordzee.

2.14

Ecologie

In een aantal zienswijzen wordt de zorg geuit over de effecten van de ontwikkeling van windparken op zee op de natuur. Een aandachtspunt daarbij is dan nog de optelling van effecten van meerdere ontwikkelingen die gelijktijdig plaatsvinden: cumulatieve effecten.

De ruimtelijke opgave voor windenergie op zee dient in evenwicht met het mariene ecosysteem te worden uitgewerkt (zie kader 5). Zowel voor het gebied Hollandse Kust als voor het gebied Ten Noorden van de Waddeneilanden zijn een planMER en Passende beoordeling opgesteld. De geschiktheid van de potentiële gebieden wordt hierin beoordeeld op de daarvoor relevante aspecten, natuur, landschap, recreatie, archeologie, bodem en water, klimaat, kustveiligheid en de verschillende gebruiksfuncties (zie paragraaf 3.1). Voor de aangewezen gebieden geldt dat er nog vraagstukken spelen ten aanzien van afstemming met andere gebruiksfuncties en met het mariene ecosysteem, die mogelijk de ruimte voor windenergie op zee zullen reduceren.

De planMER'en en de Passende beoordelingen (samen milieueffectrapporten) gaan in op de kans op significante negatieve ecologische effecten en adviseren over de inzet van mitigerende maatregelen. Uit de milieueffectrapporten volgt dat significante negatieve effecten als gevolg van de aanwijzing van de windenergiegebieden Hollandse Kust en Ten Noorden van de Waddeneilanden kunnen worden voorkomen mits mitigerende maatregelen worden getroffen en/of bepaalde voorwaarden worden gesteld. Daarbij is rekening gehouden met de cumulatieve effecten van de aan te wijzen gebieden, de reeds aangewezen gebieden, (buitenlandse) windparken en andere activiteiten op de Noordzee. Of en zo ja welke maatregelen precies nodig zijn, is afhankelijk van de nadere invulling van de aangewezen gebieden. Bij de vervolgbesluiten voor de concrete aanleg en het gebruik van windparken zullen de noodzakelijke voorwaarden, maatregelen dan wel beperkingen uit het oogpunt van ecologie worden gesteld om significante negatieve effecten te voorkomen.

In een nog te ontwikkelen kader Ecologie en Cumulatie zal het Rijk dieper ingaan op de cumulatieve ecologische effecten en de mitigerende maatregelen. Het doel van dit kader is om aan te geven hoe cumulatieve ecologische effecten beter en eenduidiger in beeld moeten worden gebracht. Dit kader moet worden toegepast bij besluitvorming over de benutting en begrenzing van toekomstige windparken binnen de aangewezen gebieden. Aan de hand van dat toetsingskader zal bij het nemen van ruimtelijke besluiten voor windenergie op zee, zoals de toekomstige aanwijzing van windenergiegebieden en kavelbesluiten, worden beoordeeld of kan worden uitgesloten dat een windpark op zee afzonderlijk, of in cumulatie met andere windparken en andere activiteiten, significante effecten op de ecologie zal hebben. Om eventueel

optredende significante effecten te voorkomen, zullen voorschriften worden opgenomen in de kavelvoorwaarden. In het uiterste geval kunnen locaties worden uitgesloten voor verdere ontwikkeling. De kennis die wordt opgedaan bij het ontwikkelen van het kader zal worden betrokken bij toekomstige besluitvorming over aan te wijzen gebieden voor windenergie op zee. Bij de ontwikkeling van het kader worden relevante partijen (windparkontwikkelaars en natuurorganisaties) betrokken. Het kader wordt meegenomen in de actualisatie van het Nationaal Waterplan en de bijbehorende Beleidsnota Noordzee.

Paragraaf 2.3.6 van de Rijksstructuurvisie Windenergie op Zee is toegevoegd.

2.15 Belangenafweging andere gebruiksfuncties

Verschillende zienswijzen hebben betrekking op de belangenafweging; waarvan een aantal specifiek het belang windenergie op zee betreffen. Aangegeven wordt om o.a. nader toe te lichten hoe de afweging tussen de verschillende nationale belangen heeft plaatsgevonden.

Het kabinet geeft in de ruimtelijke afweging op de Noordzee prioriteit aan activiteiten van nationaal belang, zijnde scheepvaart, olie- en gaswinning, CO₂-opslag, windenergie, zandwinning- en suppletie en defensie. Daarnaast zijn de implementatie van de Vogel- en Habitatrichtlijn (VHR) en de Kaderrichtlijn Mariene Strategie (KRM) van wezenlijk belang (Beleidsnota Noordzee, p.51).

Bij de bepaling van de contouren van de gebieden Hollandse Kust en Ten Noorden van de Waddeneilanden is rekening gehouden met de (gewijzigde) vertrekpunten die voor de nationale belangen gelden:

- Olie- en gaswinning: Er wordt van uitgegaan dat de olie- en gasplatforms uitgeput raken tussen nu en 2050 en dat de veiligheidszone voor helikopters in die periode daarmee verdwijnen. Daarom wordt het gehele gebied, inclusief de platforms, aangewezen als windenergiegebied. Indien dit niet gebeurt, kan die ruimte niet voor maatwerk worden benut. Dit is omdat het Rijk buiten de aangewezen gebieden geen toestemming geeft voor het realiseren van windparken .
In het stadium waarin de nadere bepaling van de omvang en de locaties voor windparken aan de orde is, dient rekening te worden gehouden de uitkomsten van het afwegingskader mijnbouw - windenergie op zee inzake van het 'maatwerk'-principe met betrekking tot olie- en gaswinningsinstallaties (zie paragraaf 2.10).
- CO₂-opslag: In beginsel is de gehele EEZ te beschouwen als zoekgebied voor CO₂-opslag in aquifers. Op de structuurvisiekaart (Nationaal Waterplan) is aangegeven dat binnen het gebied Hollandse Kust in elk geval ruimte is voor twee pilots met CO₂-opslag.
- Scheepvaart (gewijzigd vertrekpunt): Het 'afwegingskader voor veilige afstanden tussen scheepvaartroutes en windparken op zee' is toegepast op de gebieden Hollandse Kust en Ten Noorden van de Waddeneilanden (zie paragraaf 2.3).
- Zandwinning: Getracht wordt om windenergiegebieden zoveel mogelijk buiten de 12-mijlszone aan te wijzen, omdat binnen de 12-mijlszone zandwinning het meest kosteneffectief te realiseren is. Daarnaast is in de Beleidsnota Noordzee (pagina 52) aangegeven dat in het geval van stapeling van functies van nationaal belang buiten de 12-mijlszone, andere functies van nationaal belang boven die van zandwinning gaan.
- Defensie: Defensieterreinen worden zoveel mogelijk gehandhaafd. Bepaalde vormen van medegebruik zijn weliswaar mogelijk, maar medegebruik door vaste objecten is om veiligheidsredenen in principe uitgesloten. Voor een nadere toelichting inzake de afweging aangaande gebied Ten Noorden van de Waddeneilanden, zie paragraaf 2.3.

Ten aanzien van recreatie en toerisme geldt het volgende (Beleidsnota Noordzee, p.35):

- In beginsel hebben recreatie en toerisme overal toegang binnen de kaders van afstemming met het mariene systeem en met de activiteiten van nationaal belang, mits de activiteiten van nationaal belang niet belemmerd worden. Binnen de 12-mijlszone vertegenwoordigen recreatie en toerisme een groot maatschappelijk-economisch belang. Het belang is mede reden voor het vrijhouden van de 12-mijlszone

van permanente bebouwing. Hiermee wordt rekening gehouden bij de nadere afweging van activiteiten binnen de 12-mijlszone. Het beleid ten aanzien van recreatie in de kustzone staat beschreven in paragraaf 5.1 Kust in het Nationaal Waterplan 2009-2015.

Ten aanzien van visserij geldt het volgende (Beleidsnota Noordzee, p.34):

- In beginsel heeft de visserij overal toegang, mits dit de activiteiten van nationaal belang niet belemmert. Het belang van bepaalde vormen van visserij (bijvoorbeeld staand want, mosselinvang, garnalen) is mede reden voor het vrijhouden van de 12-mijlszone van permanente bebouwing. Hiermee wordt rekening gehouden bij de nadere afweging van activiteiten binnen de 12-mijlszone. De verduurzamingslag die binnen de visserijsector thans ingezet is zal leiden tot onder andere beduidend minder bodemberoering en de toenemende mogelijkheden voor mariene aquacultuur. Dit lijkt een samengaan van visserijactiviteiten met andere functies steeds meer haalbaar te maken.

Voor de aangewezen gebieden geldt dat er nog vraagstukken spelen ten aanzien van afstemming met andere gebruiksfuncties en met het mariene ecosysteem, die mogelijk de beschikbare ruimte voor windenergie op zee zullen reduceren. Bij de verdere uitgifte van locaties voor de bouw en het gebruik van windparken zal hiermee rekening moeten worden gehouden. Hierbij dient rekening te worden gehouden met de geldende wet- en regelgeving en met het in ontwikkeling zijnde afwegingskader ecologie en cumulatie (zie paragraaf 2.14).

2.16 Meedenken en overleg

Verskillende indieners geven aan bij het verdere proces te willen worden betrokken. Een aantal indieners wil op de hoogte worden gehouden. Anderen bieden aan om mee te denken. Ook zijn er indieners die graag met het Rijk in overleg willen.

Indien op basis van een zienswijze nog nadere verduidelijking gewenst is, zal indien door de indiener is aangeboden verder te willen meedenken, separaat contact worden opgenomen. In de reguliere contacten zijn de verschillende stakeholders geïnformeerd over de voortgang van de Rijksstructuurvisie. Daarnaast vindt afstemming plaats met betrokkenen binnen de afzonderlijke trajecten om te komen tot afwegingskaders voor onder andere mijnbouw (zie paragraaf 2.10), medegebruik en doorvaart (zie paragraaf 2.13) en ecologie (zie paragraaf 2.14). Voor scheepvaart is reeds een afwegingskader opgesteld (zie paragraaf 2.9).

2.17 Reactie op eindadvies Commissie voor de milieueffectrapportage

In deze paragraaf wordt nader toegelicht op welke wijze de adviezen van de Commissie voor de milieueffectrapportage (hierna: de Commissie) zijn verwerkt in de diverse stukken en wat omtrent de adviezen is overwogen.

Advisering reikwijdte en detailniveau

De Commissie heeft op 4 juni 2013¹⁶ een (vrijwillig) advies uitgebracht over de reikwijdte en detailniveau van de milieueffectrapporten (planMER'en en Passende beoordelingen) voor de windenergiegebieden Hollandse Kust en Ten Noorden van de Waddeneilanden. In het advies geeft de Commissie aan dat, voor het meewegen van het milieubelang in de besluitvorming de planMER'en in ieder geval de volgende informatie moet bevatten:

¹⁶ Commissie voor de milieueffectrapportage, rapportnummer 2775-37.

- een nadere onderbouwing van de keuze en begrenzing van zoekgebieden voor windenergie op zee, en van de optimale ruimtelijke invulling binnen de zoekgebieden;
- een nadere invulling van het te hanteren voorzorgbeginsel en de consequenties van en randvoorwaarden voortkomend uit wet- en regelgeving;
- een beschrijving van alternatieven gericht op enerzijds maximalisatie van energieopbrengst en anderzijds minimalisatie / optimalisatie van natuur- en milieueffecten;
- een vergelijking van de gevolgen van de alternatieven gebaseerd op absolute effecten en effecten per eenheid opgewekte energie;
- de gevolgen voor vogels (broedvogels, zeevogels, trekvogels) en onderwaterleven (zeezoogdieren, vis-fauna, bodemfauna) en de gevolgen voor (toekomstige) Natura2000-gebieden en andere gebieden met bijzondere ecologische waarden;
- een Passende beoordeling, duidelijk herkenbaar opgenomen in het MER;
- een beschouwing van de effectiviteit van beschikbare technieken om nadelige effecten op natuur en milieu te beperken.

Advisering milieueffectrapporten

De Commissie heeft op 24 maart 2014 een voorlopig toetsingsadvies uitgebracht¹⁷ over de juistheid en de volledigheid van de planMER'en. Daarbij concludeerde de Commissie dat nog niet alle essentiële informatie aanwezig was om een besluit te nemen over de ontwerp-Structuurvisie. De belangrijkste toen gesignaleerde tekortkomingen hadden betrekking op:

- het ontbreken van inzicht in de consequenties van een aantal voor het Noordzeegebied belangrijke richtlijnen, verdragen en beleidsregels;
- de bepaling en beoordeling van de (cumulatieve) gevolgen voor de natuur en, in relatie hiermee, de toepassing van het voorzorgbeginsel;
- het ontbreken van informatie over de optimale ruimtelijke invulling van en binnen de aangewezen gebieden;
- de beschrijving van de To-situatie voor de scheepvaartveiligheid binnen de gebieden en daarmee de beoordeling van de varianten op dit aspect.

Op basis van het voorlopige toetsingsadvies van de Commissie zijn de planMER'en en Passende beoordelingen aangevuld op de volgende onderwerpen.

• Relatie met richtlijnen, verdragen en beleidsregels

De beschrijving van relevante richtlijnen, verdragen en beleidsregels is verder uitgebreid en de relevantie hiervan voor de planMER'en is aangegeven.

• Bepalingen en beoordeling gevolgen voor de natuur

Aanvullende informatie over zeezoogdieren, vissen, vislarven en vogels is toegevoegd aan de PlanMER'en en Passende beoordelingen, inclusief informatie over de verspreiding, effecten, mitigerende maatregelen en mogelijkheden voor monitoring. De effectbeoordelingen zijn niet gewijzigd.

• Ruimtelijke invulling van en binnen aangewezen gebieden

Het bevoegd gezag heeft per brief van 2 mei 2014 aan de Commissie aangegeven dat een ruimtelijke afweging tussen windenergiegebieden buiten de scope van de Rijksstructuurvisie Windenergie op Zee valt. Hierin staat onder andere dat de locaties voor windparken op zee en de volgorde van uitgifte worden bepaald op basis van een afweging waarin alle aangewezen gebieden worden betrokken, dus Borssele, IJmuiden Ver, Hollandse Kust, Ten Noorden van de Waddeneilanden en de eventueel aan te wijzen gebieden binnen de 12-mijlszone. Het gaat om een ruimtelijk-economische en ruimtelijk-ecologische afweging, rekening houdend met mogelijkheden in tijd en ruimte. Verschillende aspecten zijn hierbij van belang, waaronder de ontsluiting van windparken, cumulatieve (ecologische) effecten, en de mogelijkheid om windparken open te stellen voor medegebruik. Deze aspecten zullen de komende periode nader worden uitgewerkt. Deze ruimtelijke afweging is dus niet opgenomen in de planMER'en.

• Scheepvaartveiligheid

Er is een nadere onderbouwing in de planMER'en opgenomen van de referentiesituatie ten aanzien van scheepvaartveiligheid. De effectbeoordelingen zijn niet gewijzigd.

¹⁷ Commissie voor de milieueffectrapportage, rapportnummer 2775-78.

Advisering milieueffectrapporten en de aanvullingen daarop

Op 3 juli 2014¹⁸ heeft de Commissie het definitieve toetsingsadvies uitgebracht over de milieueffectrapporten en de aanvulling daarop. De Commissie is van oordeel dat ook de aangepaste planMER'en en Passende beoordelingen nog een aantal tekortkomingen bevat. De Commissie acht het opheffen ervan essentieel voor het volwaardig meewegen van het milieubelang in de besluitvorming over de Rijksstructuurvisie.

De Commissie adviseert voorafgaande aan de besluitvorming daarover:

- de samenvatting aan te passen vanwege de aangepaste conclusies over de (cumulatieve) gevolgen van het voornemen voor de natuur, waardoor de samenvatting een correcte afspiegeling vormt van de inhoud van het MER;
- aannemelijk te maken dat de natuurlijke kenmerken van Natura 2000-gebieden niet worden aangetast of de ADC-toets met succes kan worden doorlopen, en aannemelijk te maken dat het plan (ook buiten de Natura 2000-gebieden) geen afbreuk doet aan de gunstige staat van instandhouding van zeezoogdieren en vogels. Maak daarbij gebruik van het nog op te stellen 'toetsingskader ecologie en cumulatie'.

Daarnaast adviseert de Commissie om op structuurvisieniveau te zoeken naar de vanuit energieopbrengst en natuur- en milieueffecten optimale ruimtelijke invulling van en binnen de aangewezen gebieden Hollandse Kust en Ten Noorden van de Waddeneilanden. De Commissie adviseert deze afweging over de ruimtelijke invulling in ieder geval te maken voordat besluitvorming over individuele windparken plaatsvindt. Hiermee wordt voorkomen dat deze afweging bij ieder individueel windpark opnieuw moet worden gemaakt (zorgt voor minder onderzoekslasten). Ook voorkomt het dat achteraf geconcludeerd moet worden dat niet de vanuit energieopbrengst/kosteneffectiviteit en natuur- en milieugevolgen optimale (ruimtelijke) combinatie van windparken is gerealiseerd.

Na het uitkomen van het definitieve toetsingsadvies zijn de planMER'en en Passende beoordelingen op de volgende onderdelen nog aangescherpt.

• **Samenvattingen**

De samenvattingen zijn in overeenstemming gebracht met de conclusies van de planMER'en en Passende beoordelingen.

• **(Cumulatieve) gevolgen voor natuur**

Om te voorkomen dat in cumulatie significant negatieve effecten op soorten optreden, zijn mitigerende maatregelen verder uitgebreid en aangevuld met het werken volgens het 'hand-aan-de-kraan'-principe: door in te zetten op een combinatie van doorlopend onderzoek (uitgaand van resultaten van zowel nationaal als internationaal onderzoek en monitoring) met het aanpassen van het vigerende beleid is het mogelijk om, zodra blijkt dat cumulatieve effecten op natuur kunnen optreden, de benodigde maatregelen te nemen. Daarnaast is een procesbeschrijving van het kader Ecologie en Cumulatie opgenomen. Aan de hand van dat toetsingskader zal bij het nemen van ruimtelijke besluiten voor windenergie op zee, zoals de toekomstige aanwijzing van windenergiegebieden en kavelbesluiten, worden beoordeeld of kan worden uitgesloten dat een windpark op zee afzonderlijk, of in cumulatie met andere windparken en andere activiteiten, significante effecten op de ecologie zal hebben. Om eventueel optredende significante effecten te voorkomen zullen voorschriften worden opgenomen in de kavelbesluiten. In het uiterste geval kunnen locaties worden uitgesloten voor verdere ontwikkeling. Zodoende kan worden geborgd dat bij de realisatie van windparken op zee maatregelen worden getroffen om eventueel optredende significante effecten op de ecologie te voorkomen.

Paragraaf 2.3.6 en hoofdstuk 3 van de Rijksstructuurvisie Windenergie op Zee zijn aangepast.

¹⁸ Commissie voor de milieueffectrapportage, rapportnummer 2775-96.

3 Lijst indieners zienswijzen

nr.	Indiener (gemeente)
1	Particulier (Castricum)
2	Particulier (Oegstgeest)
3	Centraal Nautisch Beheer Noordzeekanaalgebied
4	Hansa Hydrocarbons Limited
5	Zeevisserijbedrijf GO-37
6	Camping en Bungalowpark Jamarco
7	Watersportverbond
8	Havenbedrijf Rotterdam nv.
9	Coop. Kottervisserij Nederland u.a (VisNed)
10	Groningen Seaports NV
11	Gemeente Zandvoort, Burgemeester en wethouders
12	De Nederlandse Charterboot Vereniging (DNCV)
13	Gemeente Bloemendaal, Burgemeester en wethouders, Afdeling Bouwen en Wonen
14	TenneT TSO BV
15	Nederlandse Wind Energie Associatie (NWEA)
16	Particulier (Otterlo)
17	Projectgroep Herontwikkeling Kijkduin Bad
18	Eneco

nr.	Indiener (gemeente)
19	Particulier (Schiermonnikoog)
20	Gemeente Noordwijk, Burgemeester en wethouders
21	Typhoon Offshore BV
22	SBK/BWK
23	Essent
24	Particulier (Capelle aan den IJssel)
25	Sportvisserij Nederland
26	Particulier (Vianen UT)
27	Gemeente Katwijk, Burgemeester en wethouders
28	Particulier (Amsterdam)
29	Particulier (Schoonhoven)
30	Particulier (Utrecht)
31	Nuon
32	Energie-Nederland
33	Particulier (Ballum)
34	Particulier (Zandvoort)
35	Zeevisserijbedrijf Post
36	Stichting Energy Valley
37	Gemeente Schouwen-Duiveland, Burgemeester en wethouders
38	Nederlandse Olie en Gas Exploitatie en Productie associatie (Nogepa)
39	Gedeputeerde Staten van de Provincie Groningen
40	Particulier (Schiermonnikoog/Amsterdam)
41	Particulier (Schiermonnikoog)
42	Particulier (Schiermonnikoog)
43	Vogelwacht Hollum - Ballum
44	Particulier (Schiermonnikoog)
45	Gemeente Wassenaar, Burgemeester en wethouders
46	Gemeente Den Haag, Burgemeester en wethouders
47	Gemeente Goeree-Overflakkee, Burgemeester en wethouders
48	Gedeputeerde Staten van de Provincie Noord-Holland
49	Vlaamse Overheid, Departement Landbouw en Visserij
50	Particulier (Schiermonnikoog)

4 Samenvatting zienswijzen en kabinetsreactie

Label	Samenvatting zienswijze	Reactie Ministerie IenM en Ministerie EZ
1a	Windenergie is niet duurzaam, omdat het voor de enorme hoeveelheden staal en beton die nodig zijn, relatief weinig energie oplevert. Voor leveringszekerheid zou een stuwmeer van 50.000 m ² nodig zijn. Een dergelijke buffer is onbetaalbaar/bestaat niet.	De hoeveelheid energie die nodig is om een windturbine te fabriceren, plaatsen, onderhouden en na twintig jaar te verwijderen, is in drie tot zes maanden terugverdiend. Dit is afhankelijk van het type turbine (RVO). Alle vormen van energie kennen fluctuaties. Immers ook elektriciteitsafname kent fluctuaties. De mogelijkheden om energie op te slaan worden onderzocht en hebben aandacht bij de overheid.
1b	Bij energietransitie is het de bedoeling fossiele brandstoffen te vervangen. Energietransitie is voorraadtransitie. Zonder grootschalige opslag draagt windenergie niet bij aan transitie.	Zie reactie bij zienswijze 1a.
1c	Mondiaal zullen Europese windparken geen meetbare CO ₂ -reductie opleveren, terwijl de kosten immens zijn. Over de invloed van CO ₂ op het klimaat bestaat geen consensus. Het klimaat is onbegrepen.	Zie reactie bij zienswijze 1a en 29b en paragraaf. Zie paragraaf 2.1 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op het energiebeleid.
1d	Kenmerken van vooruitgang zijn dat een product: 1. goedkoper wordt 2. betrouwbaarder wordt 3. kleiner wordt Windenergie is achteruitgang op alle drie de punten. Het is duur, zeker als er ook opslag plaatsvindt. Het is onbetrouwbaar zonder opslag: geen energie als het onvoldoende waait. Het volume / oppervlak is zeer veel groter dan een centrale. Ook zijn zeer zware koppelnetten nodig om de pieken in windenergie te transporteren.	Door technologische ontwikkeling van nieuwe windturbines wordt windenergie steeds goedkoper en betrouwbaarder. De reden dat windmolens groter zijn geworden is dat grotere windturbines een hoger rendement hebben. Het is inderdaad zo dat een verzwaring van het elektriciteitsnet noodzakelijk is. Er wordt gekeken naar de mogelijkheden van transport van elektriciteit via gelijkstroom in plaats van via wisselstroom. Over grotere afstanden geeft dit minder verliezen. De mogelijkheden om energie op te slaan worden onderzocht en hebben aandacht bij de overheid. Windturbines moeten vanwege windopbrengst op enige afstand van elkaar geplaatst worden. In de gebieden tussen en rond de windturbines zijn wel veel andere functies mogelijk.

Label	Samenvatting zienswijze	Reactie Ministerie IenM en Ministerie EZ
1e	Een wispelturige energiebron als een windturbine rechtstreeks verbinden met een vraaggestuurd net is vragen om problemen. Want alleen elektriciteitscentrales kunnen de netspanning stabiel houden. Die taak wordt echter steeds lastiger naarmate meer windenergie (ook nog eens met voorrang) aan het net wordt geleverd. De centrales komen regeltechnisch en financieel in de problemen.	Het Nederlandse elektriciteitsnet is zeer betrouwbaar. Dit komt door de hoge kwaliteit van de netten die wordt gewaarborgd door de netbeheerders en door de wijze waarop de systeembalans wordt gehandhaafd door de landelijk netbeheerder. De betrouwbaarheid van de energievoorziening neemt niet af door inpassing van duurzame energie. Wel zijn investeringen in de netten nodig om de opgewekte elektriciteit te transporteren en daarmee de betrouwbaarheid te blijven waarborgen. Netbeheerders hebben de wettelijke taak om die investeringen te doen. De inpassing van windenergie op zee in het Nederlandse elektriciteitssysteem is derhalve mogelijk. Overigens is het idee dat windenergie onvoorspelbaar is onjuist. In toenemende mate blijken de dag-voorstel-voorspellingen van onder andere windenergie en zonne-energie zeer betrouwbaar. Aangezien de energievoorziening in belangrijke mate wordt aangestuurd op basis van dag-voorstel-voorspellingen is geen sprake van een grote onvoorspelbaarheid die tot extra problemen zou leiden.
2	De plannen van nieuwe windparken gaan niet in op de verplichting de windmolens en infrastructuur op het eind van de concessie ook weer te verwijderen. De ervaring in de olie- en gas industrie is dat verwijdering van platforms 200-300% duurder blijkt te zijn dan vooraf gecalculleerd. Men kan ervan uitgaan dat dit ook voor windmolens van toepassing zal zijn, mits de verwijdering goed is voorbereid. Dit aspect moet goed worden ondervangen in het ontwerp-Rijksstructuurvisie voor Windenergie op Zee. Het gaat daarbij om ontwerptechnische -, organisatorische - en financiële aspecten. Indieners van deze zienswijze adviseert de minister om: 1. Eigenaren van offshore-windparken te verplichten een uitgebreide kosten- en risicoanalyse te laten maken voor de verwijdering van de windmolens en infrastructuur. 2. Iedere eigenaar van een windmolenpark een toereikende reservering voor verwijdering op te laten bouwen. Beide punten moeten gecontroleerd worden door een onafhankelijke expert.	De Rijksstructuurvisie Windenergie op Zee gaat alleen over de ruimtelijke reservering van gebieden voor windenergie. De verwijderingsplicht komt aan de orde in het kader van het nieuwe stelsel betreffende de realisatie van windparken op zee. Op grond van de Waterwet is er al in beginsel een verplichting om windparken te verwijderen. In het kader van het nieuwe stelsel zal de verwijderingsplicht nog nader worden geregeld. Zie paragraaf 2.8 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op de routekaart.
3	Indiener heeft kennisgenomen van reactie op hun zienswijze met betrekking tot veilige afstanden tussen scheepvaart en windparken en kan daarmee instemmen.	Het kabinet beschouwt dit signaal als ondersteuning van zijn beleid.
4	Indiener heeft opsporingsvergunningen voor aardgas in het bezit waarmee wordt gehoopt aan te tonen dat de winning van aardgas economisch haalbaar is. Het kabinet heeft de winning van olie en aardgas als nationaal belang aangemerkt. Bij de afstemming van aardgaswinning met andere activiteiten van nationaal belang is de randvoorwaarde dat het potentieel aan olie- en gasvoorraden zo veel mogelijk wordt benut, inclusief de kleine velden. Dit betekent dat het enige gebied waarvandaan indiener de winning van de betreffende gasvelden kan uitvoeren vrij gehouden moeten worden totdat hetzij is bewezen dat de winning niet economisch haalbaar is (6 jr) hetzij alle economisch rendabele hoeveelheid aardgas is gewonnen. Indieners verzoekt de regering af te zien van aanwijzing van het gebied Ten Noorden van de Waddeneilanden.	Verwacht wordt dat er ruimte voor windparken kan worden gevonden nabij huidige olie- en gas-platforms op basis van maatwerkafspraken in de ruimte (mogelijkheden binnen de 5 NM-zone) of tijd (beëindiging van de winning door uitputting van het veld). Daarom wordt in het gebied de ruimte nabij platforms die vanuit andere overwegingen reeds beschikbaar is, aangewezen als windenergiegebied. Indien dit niet gebeurt, kan die ruimte niet voor maatwerk worden benut. Voor het gebied Ten Noorden van de Waddeneilanden geldt dat in het stadium waarin de nadere bepaling van de omvang en de locaties voor windparken aan de orde is, rekening dient te worden gehouden met de maatwerkafspraken die worden gemaakt ten aanzien van de 5 NM obstakelvrije zone. Zie paragraaf 2.10 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op olie- en gaswinning en CO ₂ -opslag.

Label	Samenvatting zienswijze	Reactie Ministerie IenM en Ministerie EZ
5a	De Rijksstructuurvisie leidt voor de indiener tot verlies van visgronden, hogere brandstofkosten omdat verder moet worden gevaren en het daarbij komende verlies dat de zorgvuldig opgebouwde kennis van het gebied ('het bestek') waardeloos wordt. Dit laatste punt is buiten beschouwing gelaten in de Rijksstructuurvisie.	De Rijksstructuurvisie Windenergie op Zee gaat alleen over de ruimtelijke reservering van gebieden voor windenergie. Deze ruimtelijke reserveringen beperken op zich niet het gebruik van het gebied door de visserij. Er is nog nadere besluitvorming nodig voordat windparken kunnen worden gebouwd. Bij deze besluitvorming zal, waar mogelijk, rekening worden gehouden met de kwaliteit van de visgronden en eventuele doorvaart op grond van het in ontwikkeling zijnde afwegingskader doorvaart en medegebruik zoals aangekondigd in de Rijksstructuurvisie. Met de afspraken uit het Energieakkoord zullen voorsnog niet alle in het Nationaal Waterplan aangewezen gebieden volledig benut worden. Gelijktijdig met het uitkomen van de definitieve Rijksstructuurvisie heeft het kabinet de Tweede Kamer geïnformeerd over de routekaart over de uitrol van windenergie op zee. Hierin wordt aangegeven welke gebieden als eerste benut zullen worden. Zie paragraaf 2.8 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op de routekaart.
5b	Is er een compensatieregeling voor bedrijven die economische schade ondervinden van de Rijksstructuurvisie Windenergie op Zee? - Zo ja, wat zijn de voorwaarden om in aanmerking te komen voor deze compensatieregeling en hoe verloopt deze procedure? - Zo nee, waarom is er geen compensatieregeling en wordt er heroverwogen om compensatieregeling in te stellen? - Zo ja, wanneer wordt de compensatieregeling ingesteld? - Zo nee, waarom niet?	In de Waterwet is in hoofdstuk 7 een paragraaf over schadevergoeding opgenomen. In deze paragraaf zijn de voorwaarden voor schadevergoeding geregeld in verband met de rechtmatige uitoefening van een taak of bevoegdheid in het kader van het waterbeheer. De persoon die de schade lijdt, moet een verzoek om schadevergoeding indienen. In de Memorie van Toelichting bij de Waterwet is onder andere vermeld dat feitelijk alleen die schade voor vergoeding in aanmerking komt, die is aan te merken als onevenredig, veroorzaakt door een gedraging die niet geacht kan worden te vallen onder het normaal maatschappelijk risico van de benadeelde. Verder is in de Memorie van Toelichting vermeld dat een plan of waterakkoord meestal concrete uitvoering vergt door middel van besluiten of feitelijk handelen. En dat het daarom minder voor de hand ligt dat de plannen waarin dit wetsvoorstel voorziet een schadeveroorzakende gebeurtenis zou kunnen zijn. Veelal zal niet het plan of het waterakkoord de schadeveroorzakende gebeurtenis zijn, maar het benodigde uitvoeringsbesluit of de benodigde uitvoeringshandeling. Ook in dit geval is nog nadere besluitvorming nodig voordat windparken kunnen worden gebouwd. De ruimtelijke reserveringen in de Rijksstructuurvisie Windenergie op Zee beperken op zich ook niet het gebruik van het gebied door de visserij.
5c	In het planMER is geen onderzoek gedaan naar de omvang van de afname van de visserij en de economische effecten daarvan. De Rijksstructuurvisie Windenergie op Zee heeft ernstige economische gevolgen voor zeevisserijbedrijven die binnen het gebied Hollandse Kust vissen. Wordt er een nieuwe planMER opgesteld die de economische effecten op de visserijsector wel in kaart brengt? Zo ja, wanneer wordt deze uitgevoerd en wordt de vaststelling van de Rijksstructuurvisie dan uitgesteld? Zo nee, waarom niet?	Zie reactie bij zienswijze 5a.
5d	In het planMER ontbreken de effecten op de visstand in de Noordzee. Waarom zijn de effecten op de visstand in het planMER niet meegenomen? Wordt dit nog onderzocht? Zo ja, wanneer wordt dit onderzoek uitgevoerd en wordt de vaststelling van de Rijksstructuurvisie dan uitgesteld? Zo nee, waarom niet?	Het planMER is op dit punt aangevuld.
5e	De huidige Rijksstructuurvisie gaat ten koste van het zeevisserijbedrijf van de indiener en leidt mogelijk tot faillissement.	Zie reactie bij zienswijze 5a.

Label	Samenvatting zienswijze	Reactie Ministerie IenM en Ministerie EZ
5f	Indiener vraagt of het Rijk de Rijksstructuurvisie intrekt en op zoek gaat naar andere vormen van duurzame energie of volledig andere plaatsen voor windmolens? En zo nee, waarom niet?	Het kabinet zet in op veel verschillende duurzame energie-technologieën. Deze worden gestimuleerd via de SDE+. Ook zonne-energie en energie uit biomassa worden via die weg gestimuleerd. Om de duurzame energiedoelstellingen te halen zijn echter verschillende technologieën nodig. Ook windenergie op zee is nodig om de doelstelling van het Energieakkoord te halen. Daarom wordt tegelijkertijd ingezet op windenergie, zonne-energie, biomassa, etc. De Rijksstructuurvisie Windenergie op Zee is nodig om op verantwoorde wijze gebieden op zee aan te wijzen waar windparken geplaatst kunnen worden. In het Nationaal Waterplan zijn de gebieden Hollandse Kust en Ten Noorden van de Waddeneilanden reeds aangewezen als zoekgebieden waarin aanvullende ruimte voor windenergie gevonden dient te worden. Aan deze opdracht wordt uitvoering gegeven in de Rijksstructuurvisie Windenergie op Zee.
6a	Ingediende zienswijze heeft betrekking op de Haalbaarheidsstudie naar (on)mogelijkheden van windenergie binnen de 12-mijlszone.	De Rijksstructuurvisie Windenergie op Zee betreft het aanwijzen van de gebieden Hollandse Kust en Ten Noorden van de Waddeneilanden. Beide gebieden liggen buiten de 12-mijlszone. Ingediende zienswijze heeft betrekking op de Haalbaarheidsstudie Windenergie op Zee binnen de 12-mijlszone. Zie paragraaf 2.7 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op de Haalbaarheidsstudie.
6b	De windmolens anno 2014 zijn al gauw 130 tot 150 meter hoog. Dit geeft ook op grotere afstand een duidelijk visueel effect. De huidige windmolenparken bij Egmond en IJmuiden zijn ook behoorlijk zichtbaar, terwijl het hier nog om kleinere type windmolens gaat. Recentelijk heeft ZKA aangetoond dat plaatsing binnen de 12-mijlszone een wezenlijk (economisch) effect heeft op keuzes die recreanten en toeristen maken. Alleen al aan de Noordzeekust worden jaarlijks honderden miljoenen euro's uitgegeven. Indiener verwijst naar het onderzoek van Buck Consultants International (Windmolenparken dicht op de kust, de impact op recreatie en toerisme, 4-2-2014) en het rapport van Ecofys (argumentendocument van Nearshore Wind Nederland, 4-2-2014) dat in opdracht van de gemeenten van Noordwijk, Zandvoort, Katwijk en Wassenaar is opgesteld voor de verwachte economische effecten. In het rapport van Ecofys (argumentendocument van Nearshore Wind Nederland, 4-2-2014) wordt aangetoond dat de toegebrachte schade aan het toerisme en aan de kust economieën in ruime mate de beoogde besparingen van een dergelijke ingreep overstijgen. Het bestedingsverlies wordt becijferd op €200 miljoen per jaar met een blijvend verlies van 5.900 banen.	De Rijksstructuurvisie Windenergie op Zee betreft het aanwijzen van de gebieden Hollandse Kust en Ten Noorden van de Waddeneilanden. Beide gebieden liggen buiten de 12-mijlszone. Ingediende zienswijze heeft betrekking op de Haalbaarheidsstudie Windenergie op Zee binnen de 12-mijlszone. Zie paragraaf 2.11 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op het aspect zichtbaarheid.
7a	Ten behoeve van de veiligheid voor recreatievaart worden een aantal wensen naar voren gebracht. Windturbineparken mogen er niet toe leiden, dat: ongewenste langdurige nabijheidsituaties tussen recreatievaart en grote zeevaart plaatsvinden, anders dan tijdens het oversteken van verkeersbanen en clearways; recreatievaartuigen ongewenst op drukke verkeersknooppunten en in voorzorgsgebieden terecht komen. Ook wordt gesteld dat: recreatievaart een ongehinderde vrije doorvaart door de windturbineparken moet worden verleend; de scheepvaartroutes die bij het uitvaren van het park gekruist worden, duidelijk gedefinieerd dienen te worden; recreatievaart niet gedwongen moet worden van de doorvaartroutes tussen de windturbineparken gebruik te maken; gedoogsituaties vermeden dienen te worden; er voor de recreatievaart duidelijkheid zijn moet; varen en vissen met de hengel binnen een windturbinepark mogelijk dient te zijn; en gevaren bij aandrijving beperkt dienen te worden.	De in het kader van het 'Afwegingskader voor veilige afstanden tussen scheepvaartroutes en windparken op zee (2013)' tot stand gekomen afstanden tussen scheepvaartroutes en windparken bieden voldoende ruimte voor een veilige doorvaart voor de recreatievaart. Het doorvaarverbod en de toepassing van dit afwegingskader bieden duidelijkheid. Uit oogpunt van efficiënt ruimtegebruik worden (in samenspraak met alle belangenorganisaties) de mogelijkheden tot doorvaarbaarheid en medegebruik van de windparken onderzocht. De ruimte die vanuit het afwegingskader wordt geboden tussen windparken en verkeersbanen is voldoende om de veiligheid van alle scheepvaart bij in- en uitvaren van windparken voor (recreatie)vaartuigen zeker te kunnen stellen. De uitkomst van dit onderzoek wordt meegenomen in de actualisatie van het Nationaal Waterplan en de bijbehorende Beleidsnota Noordzee.

Label	Samenvatting zienswijze	Reactie Ministerie IenM en Ministerie EZ
7b	Windturbines dienen duidelijk gemarkeerd te worden.	In de reeds verleende vergunningen voor windparken zijn voorwaarden opgenomen voor de markering van windturbines ten behoeve van de zichtbaarheid voor schepen (en luchtvaart). Voor toekomstige windparken zullen ook eisen t.a.v. markering in regelgeving worden opgenomen.
7c	Invloed op navigatie- en communicatie-uitrusting dient zo gering mogelijk gehouden te worden.	Door toepassing van het 'Afwegingskader voor veilige afstanden tussen scheepvaartroutes en windparken op zee (2013)' is er een zodanig ruime afstand waarbij rekening is gehouden met storingen van windturbines. Hierdoor is de invloed op navigatie- en communicatie-uitrusting gering.
7d	Bij de plaatsing van windturbineparken moet met het recreatieve gebruik van de Noordzee rekening worden gehouden. Denk hierbij aan gebruikelijke vaarroutes, wedstrijdgebieden en traditionele gebieden gebruikt door de sportvisserij. Ook wedstrijdgebieden moeten niet door windturbineparken beïnvloed worden.	In de Beleidsnota Noordzee (p. 35-36) is het volgende opgenomen over recreatie: 'In beginsel heeft recreatie overal toegang binnen de kaders van afstemming met het mariene systeem (KRM en Natura 2000) en met de activiteiten van nationaal belang, mits de activiteiten van nationaal belang niet belemmerd worden. Binnen de 12 mijlszone vertegenwoordigen recreatie en toerisme een groot maatschappelijk-economisch belang. Het belang van recreatie is mede reden voor het vrijhouden van de 12-mijlszone van permanente bebouwing. Hiermee wordt rekening gehouden bij de nadere afweging van activiteiten binnen de 12-mijlszone.' Daarnaast wil het kabinet binnen de aan te wijzen windenergiegebieden de mogelijkheid open houden om eventueel ruimte te bieden aan andere innovatieve vormen van duurzame energie en medegebruik zoals bijvoorbeeld recreatie, duurzame niet-bodemberoerende visserij en mariene aquacultuur (Beleidsnota Noordzee, p. 45). Uit oogpunt van efficiënt ruimte gebruik worden (in samenspraak met alle belangenorganisaties) de mogelijkheden tot medegebruik en doorvaarbaarheid van de windparken onderzocht. Zie hiervoor ook paragraaf 2.13 van deze Nota van Antwoord. De uitkomst van dit onderzoek wordt meegenomen in de actualisatie van het Nationaal Waterplan in en de bijbehorende Beleidsnota Noordzee.
8a	Vertrekpunten voor de aanwijzing van windenergiegebieden, pagina 14 onder ad 1, 3 het kopje 'Vlot en veilig scheepvaartverkeer' herformuleren omdat het Afwegingskader scheepvaart overal leidend blijkt te zijn.	Het afwegingskader is in het kader van de Rijksstructuurvisie toegepast op de gebieden Hollandse Kust en Ten Noorden van de Waddeneilanden. De verdere toepassing van het afwegingskader wordt meegenomen in de actualisatie van het Nationaal Waterplan en de bijbehorende Beleidsnota Noordzee. In het kader van de actualisatie van het Nationaal Waterplan zal ook worden gekeken naar de nu gehanteerde formulering van de vertrekpunten.

Label	Samenvatting zienswijze	Reactie Ministerie IenM en Ministerie EZ
8b	Om te komen tot maximaal gebruik van de Noordzee voor windenergie is, na de motie van Van Veldhoven, een 'Vaststellingsovereenkomst' getekend. Daarin beloofden partijen (RWS, Havenbedrijven en Windenergiebedrijven) samen te werken om dit mogelijk te maken. Kern van de oplossing was het verleggen van een aantal scheepvaartroutes. Het windpark Helmveld is in dit verband nooit aan de orde geweest. Een obstakel in de (nieuwe) route was het wrak van de 'Vinca Gorton'. Rijkswaterstaat heeft getracht dit wrak te bergen wat een buitengewoon complexe en vooral kostbare operatie bleek te zijn. De berging van het wrak is dan ook gestaakt. Daarom én om windenergie op zee mogelijk te maken, is de scheepvaartroute ter plaatse van het wrak een stuk naar het westen opgeschoven (daar werd immers geen windpark verwacht). Vervolgens is de nieuwe (grondig gewijzigde) routestructuur - met instemming van de haven en scheepvaartsector - tijdens een zitting van de IMO vastgesteld via een zogenaamde submittie. In deze IMO submittie werden de nieuwe routes gepresenteerd zonder Helmveld en met de opmerking dat alle huidige én toekomstige windparken op een afstand van tenminste twee nautische mijlen zouden komen te liggen van deze routes.	In het Nationaal Waterplan en de bijbehorende Beleidsnota Noordzee is aangegeven, dat bij de aanwijzing van windenergiegebieden als vertrekpunt een veiligheidszone van 2 nautische mijl (NM) ten opzichte van de scheepvaartroutes wordt gehanteerd. Bij verdere uitwerking kan blijken dat in specifieke situaties maatwerk mogelijk is. Na vaststelling van het Nationaal Waterplan is in overleg met de scheepvaartsector onderzocht hoe voor de Noordzee invulling kan worden gegeven aan de verdere uitwerking van het maatwerk. Dit heeft geleid tot een 'Afwegingskader voor veilige afstanden tussen scheepvaartroutes en windparken op zee'. Het afwegingskader is bedoeld om de ruimte te kunnen bepalen die voor de scheepvaart nodig is om vlot en veilig te kunnen varen. Voor de toepassing op de Rijksstructuurvisie is een beleidskeuze gemaakt voor maximale veiligheidsafstanden op basis van het afwegingskader, het belang van snelle duidelijkheid over te hanteren afstanden bij de aan te wijzen gebieden voor windenergie, het belang van draagvlak bij de scheepvaartsector en het belang van een duidelijk standpunt voor internationale afstemming. Voor reeds verleende ronde 2-vergunningen blijft de bij vergunningverlening gehanteerde systematiek gelden. De verdere toepassing van het afwegingskader wordt meegenomen in de actualisatie van het Nationaal Waterplan en de bijbehorende Beleidsnota Noordzee. Het aangewezen gebied Hollandse Kust omvat mede de ruimte die gemoeid is met de, reeds afgegeven en de in procedure zijnde ronde 2-vergunningen en het Prinses Amalia Windpark. Helmveld betreft een subsidiaire aanvraag.
9a	Indiener is teleurgesteld dat de Nederlandse overheid visserij niet ziet als een activiteit van nationaal belang.	Dit wordt voor kennisgeving aangenomen.
9b	In het planMER wordt erg simplistisch gedacht en aangegeven dat het verlies van visgronden niet zal leiden tot een reductie in vangsten, maar wel kan leiden tot hogere kosten voor de sector door het omvaren of het opzoeken van visgronden verder weg. Er is geen onderzoek gedaan naar de ecologische en economische effecten welke reallocatie (displacement) van de visserij-inspanning met zich mee kan brengen, hoewel er duidelijke wetenschappelijke publicaties zijn die de mogelijke gevolgen van reallocatie van visserij op ecologie (andere doelsoorten/impact benthos) en economie (lagere inkomsten) aantonen. Er is ook geen duidelijkheid wat er in de lijn van verwachtingen ligt met betrekking tot de grootte van de windparken, noch is er een duidelijk beeld van de verwachte sociaal economische gevolgen. Daarnaast ontbreekt de pulsvisserij in het planMER.	Het planMER is op het punt van pulskorvisserij aangevuld. Zie de reactie bij zienswijze 5a.
9c	In de Rijksstructuurvisie worden nu 2 gebieden aangeduid waarin met aangepaste bouw en aangepaste regelgeving visserij in de windparken wel mogelijk zou zijn. Als wordt vastgehouden aan het verbod op visserij in windparken zou moeten worden ingezet op ander meervoudig gebruik. De ruimte voor de doelstelling om 10-15% van de Noordzee te sluiten voor de visserij, zou in de windparken gevonden kunnen worden.	In de Mariene Strategie voor het Nederlandse deel van de Noordzee 2012-2020, Deel 1, is als beleidsopgaven aanvullend op bestaand beleid de ambitie opgenomen om 10 tot 15 procent van het Nederlandse deel van de Noordzee te vrijwaren van bodemberoering. Dit betreft delen van de habitatrictlijngebieden Vlake van de Raan, Voordelta, Noordzeekustzone, Doggersbank en Klaverbank. Daarnaast zijn het Friese Front en de Centrale Oestergronden aangemerkt als zoekgebieden voor deze ruimtelijke beschermingsmaatregelen. Deze gebieden zijn genoemd omdat daar de grootste ecologische winst verwacht wordt van het vrijwaren van bodemberoering. De windparken zijn niet in deze gebieden gepland.

Label	Samenvatting zienswijze	Reactie Ministerie IenM en Ministerie EZ
9d	Er is een Haalbaarheidsstudie Windenergie op Zee binnen de 12-mijlszone uitgevoerd naar de optie om windenergie dicht bij de kust op te wekken. De eerste resultaten van de Haalbaarheidsstudie leveren 5 gebieden op waar mogelijk windenergie binnen de 12-mijlszone opgewekt kan worden. Een vervolgstap is nu om een vergelijking te maken van de (maatschappelijke) kosten en baten van windparken binnen de 12-mijlszone met parken erbuiten. Mogelijke consequentie van het aanduiden van windparken binnen de 12-mijlszone is een herziening van het planMER voor beide gebieden buiten de 12-mijlszone. Er zal dus ook een herziening moeten komen voor de mogelijke gevolgen voor de visserij. We richten ons dan naast de boomkorvvloot ook op de garnalenvisserij. In de huidige milieubeoordeling komt naar voren dat de garnalenvisserij weinig tot niet negatief beïnvloed zal worden door de bouw van windparken. Indien er een optie komt tot bouw van windparken binnen de 12-mijlszone zal het verhaal heel anders kunnen worden. De bouw van een windpark boven Ameland zal de nodige displacement teweeg brengen en economische gevolgen moeten duidelijk in kaart gebracht worden.	De Rijksstructuurvisie Windenergie op Zee betreft het aanwijzen van de gebieden Hollandse Kust en Ten Noorden van de Waddeneilanden. Beide gebieden liggen buiten de 12-mijlszone. Ingediende zienswijze heeft betrekking op de Haalbaarheidsstudie Windenergie op Zee binnen de 12-mijlszone. Zie paragraaf 2.7 van deze Nota van Antwoord voor een nadere toelichting op de Haalbaarheidsstudie.
9e	Indiener zet vraagtekens bij de duurzaamheid van windmolens op zee, bijvoorbeeld omdat alleen de terugverdientijd voor de bouw al vijf jaar bedraagt.	Zie reactie bij zienswijze 1a.
9f	Als laatste punt noemt de indiener de tijd die zit tussen het uitgeven van vergunningen en de bouw van de parken. In Ronde 2 zijn in 2009 twaalf vergunningen verleend waarbij er voor drie subsidie is verleend. De overige negen vergunningen zouden in eerste instantie in 2012 komen te vervallen, maar hebben via een motie nu tot 2020 de tijd gekregen. Als men pas in 2020 de vergunning gaat benutten kan windenergie een achterhaalde techniek zijn.	Het kabinet werkt momenteel aan een Wetsvoorstel windenergie op zee. Met dit wetsvoorstel beoogt het kabinet een versnelling in de procedures te realiseren. Uitgangspunt is dat windparken alleen gebouwd mogen worden op locaties (kavels) die zijn aangewezen in een kavelbesluit. Op het vaststellen van een kavelbesluit volgt de procedure van het verlenen van een windvergunning. De projectontwikkelaars dienen tegelijk met hun bieding in de SDE+ een vergunningsaanvraag in. De winnaar van de tender verkrijgt zowel de SDE+ subsidie als de vergunning voor de exploitatie van het windpark. Het kabinet streeft er naar het wetsvoorstel in de tweede helft van 2014 aan te bieden aan de Tweede Kamer. Zie paragraaf 2.6 van deze Nota van Antwoord voor een nadere toelichting op het Wetsvoorstel windenergie op zee en paragraaf 2.8 voor een toelichting op de routekaart.
10a	Indiener wil benadrukken een groot voorstander te zijn van windenergie op zee. De toekomst voor windenergie ligt op zee en de indiener ziet hier grote kansen om doelstellingen op het gebied van duurzame energie te combineren met bedrijvigheid en werkgelegenheid.	Het kabinet beschouwt dit signaal als ondersteuning van zijn beleid.
10b	Indiener wil graag een groter gebied voor windenergie boven de Wadden gerealiseerd zien worden. De planMER en Rijksstructuurvisie duiden volgens de indiener niet op een brede afweging betreffende het defensiegebied. De indiener verzoekt inzichtelijk te maken of het defensiegebied kan worden verplaatst of verkleind ten gunste van windenergie op zee, mede gezien het regeerakkoord 'Bruggen slaan' en Roadmap 2050.	Bij de selectie van het gebied Ten Noorden van de Waddeneilanden is gebruik gemaakt van de zogenoemde vertrekpunten die in de Beleidsnota Noordzee behorende bij het Nationaal Waterplan zijn geformuleerd. Vertrekpunt Defensie: 'Deze terreinen worden zoveel mogelijk gehandhaafd. Bepaalde vormen van medegebruik zijn weliswaar mogelijk, maar medegebruik door vaste objecten is om veiligheidsredenen in principe uitgesloten.' Naar aanleiding van het Algemeen Overleg Windenergiegebieden op 24 april 2014 heeft nader overleg plaatsgevonden met het ministerie van Defensie. Zie paragraaf 2.3 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op de gebiedskeuze.

Label	Samenvatting zienswijze	Reactie Ministerie IenM en Ministerie EZ
10c	Indiener zou graag inzichtelijk willen hebben wat vanuit het oogpunt van energieopbrengst, natuur en milieu het meest geschikte zoekgebied is. In het reactiedocument is aangegeven dat wordt gekeken naar een kosteneffectieve toepassing en daarbij naar bijvoorbeeld waterdiepte en aanlanding kabels maar het gebied boven de Wadden heeft tevens de grootste energetische opbrengst en nauwelijks obstakels in de vorm van scheepvaartroutes of mijnbouwactiviteiten. Het gebied voor de Hollandse Kust is volgens de indiener wat dat betreft een stuk complexer en krapper.	In het Nationaal Waterplan zijn de gebieden Hollandse Kust en Ten Noorden van de Waddeneilanden reeds aangewezen als zoekgebieden waarin aanvullende ruimte voor windenergie gevonden dient te worden. Aan deze opdracht wordt uitvoering gegeven in de Rijksstructuurvisie Windenergie op Zee. Met de Rijksstructuurvisie worden concrete windenergiegebieden voor de Hollandse Kust en Ten Noorden van de Waddeneilanden aangewezen. In het Nationaal Waterplan is reeds als vertrekpunt voor de aanwijzing van gebieden voor windenergie geformuleerd: zo dicht mogelijk bij de kust en nabij aanlandingspunten. Dit omdat een kosteneffectieve toepassing van windenergie op zee vraagt om het realiseren van een substantieel gebied dichtbij de kust. Zie paragraaf 2.3 van deze Nota van Antwoord voor een nadere toelichting op de gebiedskeuze en paragraaf 2.17 voor een toelichting op het advies van de Commissie voor de milieueffectrapportage.
10d	Indiener verzoekt het Rijk om naast het in het Nationaal Waterplan aangewezen zoekgebied voor de Zeeuwse kust ook ten noorden van de Waddeneilanden een zoekgebied aan te wijzen voor een 'stopcontact op zee'/energie-eiland.	Met de Rijksstructuurvisie Windenergie op Zee worden de zoekgebieden Hollandse Kust en Ten Noorden van de Waddeneilanden nader geconcretiseerd. De eventuele ontwikkeling van een energie-dan wel werkeiland wordt hier niet door geblokkeerd. Vanuit de markt is er blijvend aandacht voor een werkeiland voor windenergie op zee. Dit idee is in de Noordzee 2050 Gebiedsagenda nader verkend. Bij het actualiseren van het Nationaal Waterplan (Beleidsnota Noordzee) wordt besloten over het al dan niet opnemen van een ruimtelijke reservering voor een eventueel energie-eiland ten noorden van de Waddeneilanden. Een eventueel stopcontact op zee wordt meegenomen bij vervolgbesluitvorming over concrete windparken.
10e	a) Er liggen kansen om het onshore-testveld voor offshore-turbines in de Eemshaven en het offshore-testveld Leeghwater met elkaar te verbinden. b) De vergunning voor Clearcamp tussen de twee Gemini windparken kan worden gebruikt voor project Leeghwater. c) Ten westen van de Gemini parken zou een gebied kunnen worden aangewezen voor een offshore-testveld.	a) Het testveld Leeghwater is geen onderdeel van de Rijksstructuurvisie Windenergie op Zee. b) De vergunning voor Clearcamp heeft betrekking op plaatsing en gebruik van offshore-windturbines. Indien hier iets anders wordt overwogen zal aanpassing van de vergunning noodzakelijk zijn tenzij de vergunningstijd is verlopen. c) Het gebied ten westen van de Gemini windparken is onderdeel van deze Rijksstructuurvisie voor plaatsing van windparken. Bij vervolgbesluitvorming over concrete windparken zou hier een testveld gerealiseerd kunnen worden. Op dit moment zijn hiervoor geen concrete plannen bekend.
10f	Indien er nearshore-windparken Ten Noorden van de Waddeneilanden gerealiseerd gaan worden, is de kans groot dat die gaan aanlanden via de Eemshaven. Hiervoor moet ruimte beschikbaar zijn in de Waddenzee en ook moet daar ruimte voor zijn op het elektriciteitsnetwerk op land. Ten aanzien van dit punt pleit de indiener ervoor om rekening te houden met de ruimte die beschikbaar moet zijn voor de offshore-windparken Ten Noorden van de Waddeneilanden, zowel voor de ruimte op de Waddenzee als de ruimte op het elektriciteitsnet op land.	De ministers van Economische Zaken en Infrastructuur en Milieu hebben een Milieu-effectstudie laten uitvoeren naar mogelijke kabeltracés om te bepalen of, hoe en waar eventuele kabels en buisleidingen door de Waddenzee richting het vasteland gelegd kunnen worden. Voor de ruimte op het elektriciteitsnet op land moet TenneT in de toekomst zorgen voor voldoende capaciteit op het elektriciteitstransportnet. Zie paragraaf 2.12 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op de kabels en leidingen.
11a	Indiener vindt het teleurstellend om te moeten concluderen dat de belangen van Zandvoort, als een belangrijke toeristische badplaats aan de Hollandse kust, niet of nauwelijks zijn meegewogen in het reactiedocument én de ontwerp-Rijksstructuurvisie. Indiener stelt vast dat uitsluitend de nationale belangen, zoals scheepvaart, olie- en gaswinning, zandwinning en windenergie, worden gewogen. De voor badplaatsen negatieve effecten als gevolg van de verstoring van het vrije zicht op de horizon wordt in het reactiedocument 1. voor 'kennisgeving aangenomen' en 2. slechts 'op hoofdlijnen meegenomen in de PlanMER en wordt aanvullend onderzocht in het kader van de Haalbaarheidsstudie windenergie binnen de 12-mijlszone'. Terwijl dat laatste hier niet aan de orde is.	Zie paragraaf 2.15 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op de belangenafweging en paragraaf 2.7 voor een toelichting op de Haalbaarheidsstudie.

Label	Samenvatting zienswijze	Reactie Ministerie IenM en Ministerie EZ
11b	Er worden door de indiener tegenstrijdigheden in de planMER en de ontwerp-Rijksstructuurvisie geconstateerd. In de ontwerp-Rijksstructuurvisie is aangegeven dat bij bepaling van de locaties en de inrichting van windparken op en vanaf de 12-mijlszone dient te worden voorkomen dat er over een grote afstand een gesloten lijn ontstaat. Een mitigerende maatregel die in feite een erkenning is van de wel degelijk aanwezige negatieve effecten die optreden bij windparken die zichtbaar zijn vanaf de kust. In de planMER wordt gerefereerd naar onderzoeken van 'Liley et al' en 'De Vries', waaruit blijkt dat de dominantie van windmolens in het beeld van de waarnemer een negatief effect heeft op de beleving van het strand en de zee en wordt voorts geconstateerd dat recreanten weliswaar overwegend positief staan tegenover windenergie, maar dat men het windpark niet in zee wil zien staan. Geadviseerd wordt de windmolenparken bij voorkeur buiten het zicht vanaf de kust te plaatsen. De aanwijzing van het gebied, direct grenzend aan de 12-mijlszone strookt hiermee dan ook niet.	In de milieu-effectrapportage wordt onderkend dat windparken op 12 NM zichtbaar kunnen zijn vanaf de kust. Bij de aanwijzing van de gebieden Hollandse Kust en Ten Noorden van de Waddeneilanden is gebruik gemaakt van de zogenoemde vertrekpunten die in de Beleidsnota Noordzee behorende bij het Nationaal Waterplan zijn geformuleerd. Vertrekpunt beleving: 'Om het vrije zicht vanaf de kust op de horizon te handhaven, is er gestreefd naar geen windenergiegebieden binnen de 12-mijlszone te realiseren'. Bij de bepaling van de locaties en de inrichting van windparken op en vanaf de 12-mijlszone zal rekening worden gehouden met de aspecten zicht en beleving. Hierbij dient te worden voorkomen dat er over een grote afstand een gesloten lijn ontstaat. Zie paragraaf 2.11 van deze Nota van Antwoord voor toelichting op het aspect zichtbaarheid.
11c	Uit de onderbouwing in het planMER zou blijken dat windmolenparken op 22 km uit de kust niet dominant in beeld zijn. Niettemin blijkt dat met name gedurende het belangrijke toeristenseizoen op een derde van de dagen de windmolenparken zichtbaar zijn op deze afstand. Indiener stelt vast, in afwijking van het gehanteerde kwalificatie licht negatieve beoordeling, ten aanzien van het aspect zicht en beleving, dat er wel degelijk sprake is van een grotere negatieve invloed op de kust economie en de beleving. In het planMER is op basis van bestaand onderzoek en 'expert judgement' bepaald dat geen van de onderzochte varianten een negatief effect zal hebben op het toerisme. Uit ons onderzoek blijkt juist het tegendeel, ook op 22 km van de kust.	Zie paragraaf 2.11 van deze Nota van Antwoord voor toelichting op het aspect zichtbaarheid.
11d	In het Nationaal Waterplan en de Beleidsnota Noordzee is voor het aanwijzen van gebieden voor windenergie op zee een aantal vertrekpunten benoemd, zoals efficiënt ruimtegebruik en beleving (handhaving Vrije zicht op de horizon). In het planMER wordt aangegeven dat nadrukkelijk aansturen op leegte heel belangrijk is en op pagina 68 in het planMER wordt gesteld dat: 'concentratie van windmolenparken gewenst is zodat elders andere delen van de horizon en kust nog een open en wijds zeelandschap behouden' en voorts dat 'hoge elementen zoals windturbines de horizon domineren'. Hiermee wordt onderstreept dat windmolenparken op zichtafstand van de kust wel degelijk een negatieve invloed hebben op de beleving van het open en wijds zeelandschap en als zodanig in strijd zijn met de uitgangspunten van het Nationaal Waterplan en de Beleidsnota Noordzee.	De Rijksstructuurvisie Windenergie op Zee is een herziening op de structuurvisie van het Nationaal Waterplan, en daarom is bij de aanwijzing van windenergiegebieden uitgegaan van de beleidskeuzes en vertrekpunten die in het Nationaal Waterplan en de Beleidsnota Noordzee zijn geformuleerd. In het Nationaal Waterplan is bij de beleidskeuzes ook rekening gehouden met het economisch belang van recreatie en toerisme. Deze activiteiten zijn, in tegenstelling tot duurzame (wind)energie op zee, in het Nationaal Waterplan niet aangemerkt als activiteiten van nationaal belang. Daarnaast is in de Beleidsnota Noordzee ter uitwerking van de ruimtelijke opgave voor windenergie het volgende vertrekpunt in verband met beleving opgenomen: 'Om het vrije uitzicht vanaf de kust op de horizon te handhaven, is gestreefd om geen windenergiegebieden binnen de 12-mijlszone te realiseren.' Aanwijzing van gebieden buiten de 12-mijlszone is hiermee in lijn.
11e	Indiener kan zich niet vinden in de aanwijzing van het oostelijke gebied (waarin Q10 is gelegen). Dit gebied grenst aan de 12-mijlszone en daarin bevinden zich twee vergunningen van Ronde 2. Door dit gebied aan te wijzen als ronde 3 gebied, wordt gesuggereerd dat er nog ruimte is om parken te plaatsen. Als echter de stelregel wordt vast gehouden van geen aaneengesloten lijn, is er weinig tot geen ruimte meer over in dat gebied. Voor de overige gebieden, mits de hoogte niet onaantvaardbaar hoog wordt, geldt dat dat mogelijke opties zijn voor windenergie aangezien windmolens daar (bij 150 meter hoogte) buiten het gezichtsveld vallen.	De oppervlaktes van de ronde 2-vergunningen, waaronder Q10, maken deel uit van het aangewezen gebied Hollandse Kust. Zie paragraaf 2.8 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op de routekaart.

Label	Samenvatting zienswijze	Reactie Ministerie IenM en Ministerie EZ
11f	Het onderzoek van 'Sims en Dent' (2007) dat in het planMER wordt aangehaald, heeft betrekking op het effect van windmolens op het land op de huizenprijzen. Een niet vergelijkbare situatie aangezien er op het vaste land altijd sprake is van zichtbare vaste elementen. Het (huidige) ongerepte zeelandschap is daarmee niet te vergelijken.	Het onderzoek van 'Sims en Dent' (2007) dat in de PlanMER wordt aangehaald, heeft inderdaad betrekking op de effecten van windturbines op land op de huizenprijzen. Ten tijde van het opstellen van de PlanMER was er geen onderzoek beschikbaar over de economische effecten van de plaatsing van windmolens op zee op de huizenprijzen. Vandaar dat er onder andere gebruik is gemaakt van het onderzoek van 'Sims en Dent'. Bestaand onderzoek op land toont aan dat windmolens op meer dan 1 km afstand geen effect op de huizenprijzen hebben. De aangewezen gebieden Hollandse Kust en Ten Noorden van de Waddeneilanden liggen op een veel grotere afstand, meer dan 22 km. Een negatief economisch effect van windmolens op zee op huizenprijzen is dan ook niet te verwachten. Dit wordt bevestigd door de studie van het Kadaster en de Vrije Universiteit, die in het kader van de Haalbaarheidsstudie, onderzoek hebben gedaan naar de effecten van windparken op zee op woningprijzen met behulp van de repeat-sales methode. De conclusie van het onderzoek is dat er op basis van de beschikbare transactie-informatie geen prijseffect kan worden geïdentificeerd voor de vestiging van windturbines op zee. Hierbij moet worden opgemerkt dat het aantal transacties beperkt was, waardoor het vinden van een effect moeilijk is.
11g	Parallel aan deze ontwerp-Rijksstructuurvisie wordt momenteel gewerkt aan een Haalbaarheidsstudie Windenergie op Zee binnen de 12-mijlszone. Hoewel het separate trajecten betreft, kunnen en mogen ze niet los van elkaar worden gezien. Indien het kabinet besluit om ook binnen de 12-mijlszone gebieden voor windenergie aan te wijzen, versterkt dit de hiervoor aangehaalde negatieve effecten op de kusteconomie en de beleving. In dat verband wijst de indiener nogmaals op brieven van 5 februari 2014 met bijbehorende onderzoeken die onder andere aan de ministers van Economische Zaken en Infrastructuur en Milieu zijn gestuurd. Hieruit blijkt dat het plaatsen en onderhouden van windmolenparken dicht op de kust per saldo weliswaar goedkoper is, maar dat dit voordeel wegvalt door de grote negatieve financiële effecten op de kusteconomie.	In het Algemeen Overleg Windenergiegebieden d.d. 24 april 2014 hebben de ministers van het ministerie van Economische Zaken en van het ministerie van Infrastructuur en Milieu aangegeven de besluitvorming over de Haalbaarheidsstudie Windenergie op Zee binnen de 12-mijlszone in samenhang te bezien met de Rijksstructuurvisie en de routekaart over de uitrol van windenergie. Zie paragraaf 2.11 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op het aspect zichtbaarheid en paragraaf 2.7 voor een toelichting op de Haalbaarheidsstudie.
11h	Naast deze aspecten wil de indiener als Parel van de Nederlandse kust, aldus de nationale visie kust van het Deltaprogramma kust, wijzen op de gevolgen voor de zandwinning. Windparken leiden er toe dat nog meer functies geprojecteerd worden op dezelfde (beperkte) ruimte. Dit blijkt op verscheidene locaties behoorlijk te knellen, waardoor er in een aantal gevallen een negatieve (Minimum Variant) tot een sterk negatieve beoordeling (Maximum Variant) is gegeven. Gezien het feit dat wij voor de versterking en het onderhoud van de kust afhankelijk zijn van deze zandwinning, achten wij het van groot belang dat deze waarden en mogelijke meerkosten, goed meegewogen worden in de beoordeling van deze en mogelijke andere gebieden (binnen 12-mijlszone).	Bij de aanwijzing van het gebied Hollandse Kust is gebruik gemaakt van de zogenoemde vertrekpunten die in de Beleidsnota Noordzee behorende bij het Nationaal Waterplan zijn geformuleerd. Het vertrekpunt voor zandwinning is: 'Getracht wordt om windenergiegebieden zoveel mogelijk buiten de 12-mijlszone aan te wijzen, omdat binnen de 12-mijlszone zandwinning het meest kosteneffectief te realiseren is.' In de Beleidsnota Noordzee is aangegeven dat in het geval van stapeling van functies van nationaal belang buiten de 12-mijlszone, andere functies van nationaal belang boven die van zandwinning gaan. Het aangewezen gebied Hollandse Kust ligt buiten de 12-mijlszone. Ingediende zienswijze heeft betrekking op de Haalbaarheidsstudie Windenergie op Zee binnen de 12-mijlszone. Zie paragraaf 2.7 van de Nota van Antwoord voor een toelichting op de Haalbaarheidsstudie.
11i	Verzoek bij vaststelling van het definitieve aan te wijzen gebied Hollandse Kust te beperken tot dat gedeelte dat niet zichtbaar is vanaf de kust.	Bij de selectie van het gebied Hollandse Kust is gebruik gemaakt van de zogenoemde vertrekpunten die in de Beleidsnota Noordzee behorende bij het Nationaal Waterplan zijn geformuleerd. Vertrekpunt beleving: 'Om het vrije zicht vanaf de kust op de horizon te handhaven, is er gestreefd om geen windenergiegebieden binnen de 12-mijlszone te realiseren'. Het aangewezen gebied Hollandse Kust ligt buiten de 12-mijlszone.
12a	Medegebruik van windparken bepleit vanwege continuïteit van de sector (charterboten).	Zie reactie bij zienswijze 7a.

Label	Samenvatting zienswijze	Reactie Ministerie IenM en Ministerie EZ
12b	Indiener wil meedenken om medegebruik gestalte te helpen geven.	Zie reactie bij zienswijze 7a.
13a	In de ontwerp-Rijksstructuurvisie wordt als één van de aandachtspunten voor realisatie genoemd het aspect zicht en beleving. Daarbij is aangegeven dat bij bepaling van de locaties en de inrichting van windparken op en vanaf de 12-mijlszone dient te worden voorkomen dat er over een grote afstand een gesloten lijn ontstaat. Een mitigerende maatregel die in feite een erkenning is van de wel degelijk aanwezige negatieve effecten die optreden bij windparken die zichtbaar zijn vanaf de kust. Dat wordt ook bevestigd in de planMER. In het planMER wordt gerefereerd naar onderzoeken van 'Liley et al' en 'De Vries', waaruit blijkt dat de dominantie van windmolens in het beeld van de waarnemer een negatief effect heeft op de beleving van het strand en de zee en wordt voorts geconstateerd dat recreanten weliswaar overwegend positief staan tegenover windenergie, maar dat men het windpark niet in zee wil zien staan. Geadviseerd wordt de windparken bij voorkeur buiten het zicht vanaf de kust te plaatsen.	Zie reactie bij zienswijze 11b.
13b	Uit de onderbouwing in het planMER zou blijken dat windmolenparken op 22 km uit de kust niet dominant in beeld zijn. Niettemin blijkt dat met name gedurende het belangrijke toeristenseizoen op een derde van de dagen de windmolenparken zichtbaar zijn op deze afstand. Indiener stelt vast, in afwijking van het gehanteerde kwalificatie 'licht negatieve beoordeling', ten aanzien van het aspect zicht en beleving, dat er wel degelijk sprake is van een grotere negatieve invloed op de kust economie en de beleving.	Zie paragraaf 2.11 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op het aspect zichtbaarheid.
13c	In het Nationaal Waterplan en de Beleidsnota Noordzee is voor het aanwijzen van gebieden voor windenergie op zee een aantal vertrekpunten benoemd, zoals efficiënt ruimtegebruik en beleving (handhaving vrije zicht op de horizon). Deze vertrekpunten zijn in de ontwerp-Rijksstructuurvisie volmondig erkend. Immers, het Rijk geeft nadrukkelijk aan te willen sturen op leegte. Echter, op pagina 68 wordt gesteld dat: 'concentratie van windmolenparken gewenst is zodat elders andere delen van de horizon en kust nog een open en wijds zeelandschap behouden' en voorts dat 'hoge elementen zoals windturbines de horizon domineren'. Hiermee wordt onderstreept dat windmolenparken op zichtafstand van de kust wel degelijk een negatieve invloed hebben op de beleving van het open en wijds zeelandschap en als zodanig in strijd zijn met de uitgangspunten van het Nationaal Waterplan en de Beleidsnota Noordzee.	Zie reactie bij zienswijze 11d.
13d	Het onderzoek van 'Sims en Dent' (2007) dat in het planMER wordt aangehaald, heeft betrekking op het effect van windmolens op het land op de huizenprijzen. Een niet vergelijkbare situatie aangezien er op het vaste land altijd sprake is van zichtbare vaste elementen. Het (huidige) ongerepte zeelandschap is daarmee niet te vergelijken.	Zie reactie bij zienswijze 11f.
13e	Parallel aan deze ontwerp-Rijksstructuurvisie wordt momenteel gewerkt aan een Haalbaarheidsstudie Windenergie op Zee binnen de 12-mijlszone. Hoewel het separate trajecten betreft, kunnen en mogen ze niet los van elkaar worden gezien. Indien het kabinet besluit om ook binnen de 12-mijlszone gebieden voor windenergie aan te wijzen, versterkt dit de hiervoor aangehaalde negatieve effecten op de kust economie en de beleving. In dat verband wijst de indiener op haar brieven van 5 februari 2014 met bijbehorende onderzoeken die onder andere aan de ministers van Economische Zaken en Infrastructuur en Milieu zijn gestuurd. Hieruit blijkt dat het plaatsen en onderhouden van windmolenparken dicht bij de kust per saldo weliswaar goedkoper is, maar dat dit voordeel wegvalt door de grote negatieve financiële effecten op de kust economie.	Zie reactie bij zienswijze 11g.
13f	Verzoek bij vaststelling van het definitieve aan te wijzen gebied Hollandse Kust te beperken tot dat gedeelte dat niet zichtbaar is vanaf de kust.	Zie reactie bij zienswijze 11i.

Label	Samenvatting zienswijze	Reactie Ministerie IenM en Ministerie EZ
14a	Indiener staat positief tegenover dit initiatief van de ministeries en wil via deze zienswijze haar visie op de Rijksstructuurvisie Windenergie op Zee en planMER geven. De twee belangrijkste aspecten zijn de rol van TenneT als netbeheerder op zee en het ontbreken van de verbinding van windenergie op zee met het landelijk hoogspanningsnet.	Het kabinet beschouwt dit signaal als ondersteuning van zijn beleid.
14b	Indiener acht het van groot belang dat de verbinding van de toekomstige windparken op zee met het landelijk hoogspanningsnet gebeurt op een kostenefficiënte wijze en met een goede ruimtelijke inpassing. Indiener wil graag de rol op zich nemen van netbeheerder van alle elektrische infrastructuur op zee, zowel voor het net op zee als voor radiale aansluitingen van windparken op zee. Dit is belangrijk, omdat alleen met centrale coördinatie de meest efficiënte inpassing van windenergie gerealiseerd kan worden en voordelen op systeemniveau behaald kunnen worden voor de Nederlandse maatschappij. Een gecoördineerde aanpak levert: - kostenvoordeel: Indiener kan een integraal plan ontwikkelen en uitvoeren voor de lange termijn, bijvoorbeeld het inpassen van windenergie na 2023 of een aansluiting op Europese energie-infrastructuur. Op lange termijn leidt dit tot de laagste maatschappelijke kosten. In België en Duitsland is hier al voor gekozen; - systeemvoordelen: tijdswinst, inkoopvoordelen, minimale belasting van de leefomgeving en leereffecten: - standaardisatie in aanleg, configuratie, type en verbindingen. Indiener acht het daarom noodzakelijk dat zij aangewezen wordt als netbeheerder op zee. Ruimtelijke aantasting van het duingebied en andere kwetsbare gebieden, en overlast in stedelijke gebieden, kan geminimaliseerd worden door een gecoördineerde aanpak van het aansluiten van windenergie op zee op het landelijk hoogspanningsnet. Indiener acht een stopcontact op het strand als niet haalbaar gelet op de kwetsbaarheid van het duingebied en het maatschappelijk draagvlak.	Deze zienswijze gaat in op de beleidsvorming inzake een hoogspanningsnet op zee. Die beleidsvorming is geen onderdeel van de Rijksstructuurvisie, maar van de wetgevingsagenda STROOM. Zie paragraaf 2.5 van deze Nota van Antwoord voor toelichting op Net op zee/STROOM.
14c	Indiener betreurt het dat een stopcontact op zee geen onderdeel uitmaakt van de Rijksstructuurvisie Windenergie op Zee. Zij acht het van belang dat de ruimtelijke reservering en de milieueffecten van een stopcontact op zee evenals andere genoemde ruimtelijke scenario's voor het aansluiten van windparken op zee op het landelijk hoogspanningsnet, een volwaardig onderdeel zijn van de Rijksstructuurvisie Windenergie op Zee en het planMER. Op deze manier kan in een vroegtijdig stadium rekening worden gehouden met de noodzakelijke netaansluiting van aan te wijzen windgebieden op zee.	De beleidsvorming omtrent net op zee is geen onderdeel van de Rijksstructuurvisie, maar van de wetgevingsagenda STROOM. Zie paragraaf 2.5 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op Net op zee/STROOM.
14d	De landzijdige ontsluiting van de windparken is een belangrijke factor bij de uitrol van windenergie. Dit heeft onder andere te maken met de procedures en de aanlegperiode van de verbinding op land. Indiener acht het van belang dat de ruimtelijke scenario's voor het aansluiten van zowel windenergie op zee als windenergie op land op het landelijk hoogspanningsnet nader worden onderzocht en wil daarbij een actieve rol spelen om zo de tijdige beschikbaarheid van voldoende transportcapaciteit in het hoogspanningsnet te kunnen waarborgen. Aansluiting in Oterleek is inmiddels bijvoorbeeld niet meer actueel. Aansluiting in Beverwijk is wel een optie die nader onderzocht moet worden.	In het wetsvoorstel 'STROOM' wordt voorgesteld om TenneT de verantwoordelijkheid te geven om een net op zee aan te leggen. Zie paragraaf 2.5 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op Net op zee/STROOM.
14e	Indiener benadrukt het belang van een integrale benadering met andere structuurvisies op zee en op land. De relatie tussen de Rijksstructuurvisies Windenergie op Zee en Windenergie op Land betreft de vraag naar transportcapaciteit op het hoogspanningsnet. Dat brengt risico op beperking in de netcapaciteit met zich mee. Een ander aansluitpunt kan nodig zijn en koppeling met een offshore-netontwikkelingsplan is gewenst.	Er is gekozen voor een aparte Rijksstructuurvisie Windenergie op Zee, die het vigerende Nationaal Waterplan nader invult en wijzigt. TenneT kan in zijn Kwaliteits- en Capaciteitsdocument alle relevante ruimtelijke ontwikkelingen in samenhang beschouwen. Zie paragraaf 2.5 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op Net op zee/STROOM en paragraaf 2.4 voor een analyse van raakvlakken van de Rijksstructuurvisie met andere structuurvisies voor energiefuncties.

Label	Samenvatting zienswijze	Reactie Ministerie IenM en Ministerie EZ
14f	Indiener stelt vast dat bij de aanwijzing van de gebieden Hollandse Kust en Ten Noorden van de Waddeneilanden geen rekening is gehouden met de aansluiting van de windparken op het landelijk hoogspanningsnet. Indiener wijst er op dat het realiseren van de aansluiting van een windpark op zee op het landelijk hoogspanningsnet doorgaans een substantieel langere doorlooptijd kent dan het realiseren van het windpark op zee. Vooral het kabeldeel op land kent in de praktijk een relatief lange doorlooptijd. Dit betekent dat vroegtijdige planning van de aansluiting een absoluut vereiste is voor een tijdige ingebruikname van het windpark. Het eerste windenergiegebied dat door het ministerie van Economische Zaken aangewezen zal worden, moet volgens de planning in 2019 operationeel zijn. Met inachtneming van besteltijden van materialen en de installatie ervan betekent dit concreet dat de vergunningen uiterlijk eind 2016, begin 2017 beschikbaar moeten zijn. Door het landtraject in het voorliggende planMER te onderzoeken zou dit een tijdswinst opleveren in de doorlooptijd van het vergunningentraject. Aangezien het vergunningentraject op het kritische pad ligt, is tijdswinst cruciaal om windparken op zee tijdig te kunnen aansluiten. Indiener acht het van groot belang dat de routering van de verbinding op land en op zee wordt toegevoegd aan de scope van de Rijksstructuurvisie en planMER. Duidelijkheid over de rol van TenneT als netbeheerder op zee is daarbij een vereiste.	Routering is geen onderdeel van de scope van de Rijksstructuurvisie en daarom niet meegenomen in de planMER. Zie paragraaf 2.5 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op Net op zee/STROOM.
14g	Indiener verzoekt om bij de planning van windenergiegebieden op zee rekening te houden met het toekomstige ruimtebeslag en routering van grensoverschrijdende interconnectoren op zee. Op deze wijze kunnen langere (duurdere) kabelroutes om bijvoorbeeld windgebieden heen, worden voorkomen.	Het kabinet zal bij het bepalen van locaties middels kavelbesluiten op grond van het Wetsvoorstel windenergie op zee voor windparken op zee rekening houden met eventuele toekomstige interconnectoren op zee. Zie paragraaf 2.8 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op de routekaart.
14h	In verband met mogelijke verkleining van veiligheidszones rond kabels op de zeebodem, verwijst de indiener naar bestaande internationale afspraken hierover bij het International Cable Protection Committee (ICPC). Kabels van één eigenaar kunnen wel dichter bij elkaar liggen, zodat het totale ruimtebeslag kleiner is dan wanneer verschillende eigenaren kabels aanleggen. Wanneer TenneT dus is aangewezen als netbeheerder op zee garandeert dit efficiënt ruimtegebruik.	In paragraaf 2.3.4. van de Rijksstructuurvisie Windenergie op Zee is aangegeven dat met het oog op efficiënt ruimtegebruik veiligheidszones en onderhoudszones waar mogelijk worden verkleind. In overleg met betrokken partijen zal worden bekeken onder welke voorwaarden het mogelijk is om deze zones te verkleinen.
14i	Indiener verzoekt om netinpassing mee te nemen in de beoordeling van de potentiële windgebieden, en de indiener daarbij te betrekken om de beschikbaarheid van voldoende transportcapaciteit in het hoogspanningsnet te kunnen waarborgen.	Gelijktijdig met het uitkomen van de definitieve Rijksstructuurvisie heeft het kabinet de Tweede Kamer geïnformeerd over de routekaart over de uitrol van windenergie op zee. Op basis van deze routekaart zal TenneT, daar waar dit efficiënter is dan een directe verbinding van windparken op het landelijke hoogspanningsnet, de verantwoordelijkheid krijgen voor aansluiting op zee. Zie ook reactie bij zienswijze 14e en f. Zie paragraaf 2.8 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op de routekaart.
14j	Ten aanzien van de aangekondigde gedeelde verantwoordelijkheid bij toepassen van de rijkscoördinatieregeling voor hoogspanningsverbindingen wenst indiener het belang van rolduidelijkheid tussen bevoegd gezag en initiatiefnemer te onderstrepen. Daarnaast acht de indiener het wenselijk de mogelijkheid te hebben om vergunningaanvragen en Rijksinpassingsplan via uitvoeringsmodules aan te vragen in plaats van deze gelijktijdig in te dienen.	Dit wordt voor kennisgeving aangenomen.
15a	Indiener stelt dat de Rijksstructuurvisie windenergie op zee op het juiste moment komt, omdat er behoefte is aan een nieuw afwegingskader en nieuwe keuzes over de uitrol. De komende jaren moet een nieuw robuust uitgiftestelsel worden ingericht met plaats voor reeds vergunde locaties en nieuwe locaties.	Dit wordt voor kennisgeving aangenomen.

Label	Samenvatting zienswijze	Reactie Ministerie IenM en Ministerie EZ
15b	Indiener stelt dat voor de uitrol moet worden gewerkt met 1 integraal plan dat voorziet in snelheid en (investerings-)zekerheid. Gezien de doorlooptijden is het waarschijnlijk noodzakelijk om voor 2015 te kiezen voor de inzet van bestaande vergunningen. Een level playing field vereist duidelijkheid in een zo vroeg mogelijk stadium voor alle spelers over de mogelijkheid om deel te nemen aan de uitrol en de bijbehorende tenders. De uitrolstrategie moet zo snel mogelijk bekend zijn.	Het kabinet onderschrijft het belang om te komen tot een integraal plan. Gelijktijdig met het uitkomen van de definitieve Rijksstructuurvisie heeft het kabinet de Tweede Kamer geïnformeerd over de routekaart. Zie paragraaf 2.8 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op de routekaart.
15c	Bij het beleid voor de Noordzee in paragraaf 2.2 (p. 12) worden de drie centrale nationale belangen benoemd zoals die zijn opgenomen in de Beleidsnota Noordzee: 'In het algemeen wordt gestreefd naar een duurzame economische ontwikkeling in evenwicht met het mariene ecosysteem. Extra accenten daarbij zijn het reserveren van zandwinlocaties voor kustbescherming en ruimte voor duurzame energie op grote schaal.' Windenergie op zee wordt in het Nationaal Waterplan en de beleidsnota Noordzee benoemd als een nationaal belang. Daarmee wordt windenergie op zee tevens in de specifieke situaties die daartoe aanleiding geven gekwalificeerd als een activiteit die dringende redenen van groot openbaar belang dient. Windenergie op zee moet in overeenstemming worden gebracht met andere activiteiten van nationaal belang. Windenergie op zee moet, daar waar functies niet te combineren zijn, voorrang krijgen op andere belangen. Het nationale belang van windenergie op zee dient daarmee ook opgenomen te worden in de opsomming van nationale belangen onder het vijfde opsomteken onder Ad 1. van paragraaf 2.2 (p.12).	Duurzame (wind)energie is in het Nationaal Waterplan reeds aangemerkt als van nationaal belang voor Nederland (zie p. 201 van het Nationaal Waterplan). Dit is niet gewijzigd bij de partiële herziening van het Nationaal Waterplan door middel van deze Rijksstructuurvisie. Ook bij de Rijksstructuurvisie is windenergie op zee beschouwd als van nationaal belang. De opsomming in paragraaf 2.2 is een herhaling van hetgeen reeds staat in het Nationaal Waterplan en de Beleidsnota Noordzee. In de opsomming is vermeld wat wordt gezien als van nationaal belang. Daarin is ook windenergie op zee opgenomen. Verder is in het Nationaal Waterplan bepaald dat in de gebieden die zijn aangemerkt voor activiteiten van nationaal belang (zie structuurvisiekaart) andere activiteiten dit gebruik niet mogen belemmeren. Wanneer activiteiten van nationaal belang stapelen in hetzelfde gebied, is het uitgangspunt dat gestreefd wordt naar gecombineerd en ruimte-efficiënt gebruik, mits de eerste initiatiefnemer daarbij geen onevenredige schade of hinder ondervindt. Bij de partiële herziening van het Nationaal Waterplan is ook dit niet gewijzigd.
15d	De ruimtelijke structuur moet bijdragen aan de kosteneffectieve toepassing van windenergie. Er dient voldoende ruimte te zijn voor windenergie op zee, ook na 2023 om op een kosteneffectieve wijze de windparken te realiseren. In de ontwerp-Rijksstructuurvisie ontbreekt een duidelijke doorkijk voor de periode na 2023. Om inzicht te krijgen in de range van mogelijkheden en mogelijke implicaties is het gewenst een aantal scenario's op te stellen. Een realistisch scenario is uitgaan van een Europese CO ₂ -reductiedoelstelling van 40% in 2030. Als je de huidige lijn doortrekt, resulteert dat in een opgave van meer dan 10 GW voor wind op zee tussen 2020 en 2030. Het is zeer belangrijk nu al rekening te houden met een dergelijk scenario.	In de aangewezen gebieden (Borssele, IJmuiden Ver, Hollandse Kust, Ten Noorden van de Waddeneilanden en de eventueel toekomstig aan te wijzen gebieden binnen de 12-mijlszone) is er ruimte voor doorgroei na 2023. Zie paragraaf 2.17 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op het advies van de Commissie voor de milieueffectrapportage. Er is nog geen beleid opgesteld ten aanzien van subsidiëring van energieprojecten na 2020.
15e	Indiener vindt het van belang om de mogelijkheden en wenselijkheden goed in kaart te brengen alvorens keuzes gemaakt kunnen worden.	Zie reactie bij zienswijze 15b.
15f	Naast de aangewezen en aan te wijzen windgebieden is het relevant om in een separaat proces na te gaan hoe en in welke mate de ruimte binnen de 12-mijlszone benut zou kunnen worden. Indiener vindt het van belang om de mogelijkheden en wenselijkheden goed in kaart te brengen alvorens keuzes gemaakt kunnen worden. Indien er ontwikkelingen binnen de 12-mijlszone aan de orde zijn, bestaat bij de sector behoefte dat er een duidelijk beeld wordt geschetst van de ruimtelijke inbedding en samenhang van windparken binnen en buiten de 12-mijlszone.	De Rijksstructuurvisie Windenergie op Zee betreft het aanwijzen van de gebieden Hollandse Kust en Ten Noorden van de Waddeneilanden. Beide gebieden liggen buiten de 12-mijlszone. Ingediende zienswijze heeft betrekking op de Haalbaarheidsstudie Windenergie op Zee binnen de 12-mijlszone. Zie paragraaf 2.7 van de Nota van Antwoord voor een toelichting op de Haalbaarheidsstudie.
15g	Indiener stelt dat per geval moet worden beoordeeld of dichterbij inderdaad goedkoper betekent. Het realiseren van de totale windopgave is afhankelijk van zeer veel factoren die impact hebben op de kosten.	Zie reactie bij zienswijze 15b.

Label	Samenvatting zienswijze	Reactie Ministerie IenM en Ministerie EZ
15h	In de ontwerp-Rijksstructuurvisie Windenergie op Zee wordt geopperd dat vanwege het halen van de doelstelling wellicht ook kleine gebieden van een minimale omvang van 100 MW aangewezen kunnen worden. In het kader van de prijsdiscussie is het van belang dat marktpartijen verleid worden om schaalgrootte en synergie op te zoeken in activiteiten. In dat licht moet gezocht worden naar kavels met optimale schaalgrootte- en synergievoordelen.	In het vervolgtraject, bij het ontwikkelen van de kavelbesluiten, wordt gestreefd naar een efficiënte indeling van de gebieden. Zie paragraaf 2.6 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op het Wetsvoorstel windenergie op zee.
15i	Indiener heeft begrip voor het belang van veiligheid en de daarbij horende 'veiligheidsafstanden' tot scheepvaartroutes. Zij vindt dat maatwerk als leidende gedachte moet worden aangehouden en dat het afwegingskader uitgaat van adequate veiligheidszones.	Het kabinet beschouwt dit signaal als ondersteuning van zijn beleid.
15j	De praktijk heeft laten zien dat bij specifieke situaties, in onderling bilateraal overleg, maatwerk mogelijk is met betrekking tot obstakelvrije zones rond helikopterdeks. Het nationaal belang van goedkope windlocaties geeft noodzaak aan een beleid waarin een obstakelvrije zone van maximaal 500 meter het vertrekpunt is.	De beleidsnota Noordzee 2009-2015 geeft aan dat uit veiligheidsoverwegingen op basis van de mijnbouwwet een veiligheidszone van maximaal 500 meter rondom platforms mag worden geëist. Daar waar het platforms met helikopterdek betreft is het vertrekpunt een obstakelvrije zone van 5 NM. Bij verdere uitwerking kan blijken dat in een specifieke situatie meer maatwerk mogelijk is. Zie paragraaf 2.10 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op olie- en gaswinning en CO ₂ -opslag.
15k	Indiener gaat graag in op de uitnodiging betrokken te worden bij het overleg waarin bekeken zal worden onder welke voorwaarden het mogelijk is de afstand tussen kabels en leidingen en windturbines te verkleinen. Indiener vraagt om een adequate overheidsverantwoordelijkheid met betrekking tot de kabels die niet meer in gebruik zijn, en met name de zogenaamde 'weeskabels' waarvan het eigendom niet meer duidelijk is. Het kruisen van, en andere interacties met, deze kabels en leidingen leidt nu nog tot ongewenste en kostprijsverhogende maatregelen die feitelijk onnodig zijn. Individuele windontwikkelaars zijn niet in de positie om aan deze ongewenste situatie een einde te maken. De overheid is dat wel.	In paragraaf 2.3.4. van de Rijksstructuurvisie Windenergie op Zee is aangegeven dat met het oog op efficiënt ruimtegebruik veiligheidszones en onderhoudszones waar mogelijk worden verkleind. In overleg met betrokken partijen zal worden bekeken onder welke voorwaarden het mogelijk is om deze zones te verkleinen. De windsector zal hierbij betrokken worden.
15l	Indiener stelt voor om in plaats van grootschalige en kansrijke locaties voor windenergie uit te sluiten vanuit natuuroverwegingen, aan de windenergiesector de kans te bieden om aan te tonen dat er geen onoverkomelijke bezwaren zijn. Natuurcompensatie kan wellicht een oplossing bieden voor optimalisatie van windgebieden.	Op initiatief van het ministerie van Economische Zaken wordt er momenteel gewerkt aan een kader voor ecologie en cumulatie. Hierin zal onder andere aandacht worden besteed aan mogelijkheden voor mitigatie en compensatie. Belangenorganisaties zullen betrokken worden bij de ontwikkeling hiervan. Zie paragraaf 2.14 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op het kader Ecologie en Cumulatie.
15m	In paragraaf 3.2 (p. 21) is het goed om te memoreren dat door de Rijksstructuurvisie Windenergie op Zee geen wijzigingen in de status van de bestaande vergunningen wordt aangebracht.	De Rijksstructuurvisie is niet van invloed op de status van de bestaande vergunningen.
15n	Paragraaf 3.2 (p. 22) geeft aan dat beschikbare ruimte rond olie- en gasplatforms waarschijnlijk pas na 2023 beschikbaar komt. Daarmee is het onduidelijk welke bijdrage een groot gedeelte van de aanwijzing van Hollandse Kust heeft in relatie tot het Energieakkoord. In de Rijksstructuurvisie Windenergie op Zee dient verduidelijkt te worden op welke manier de ruimte buiten de bestaande vergunningen in Hollandse Kust al dan niet relevant is voor het bereiken van de doelstelling van 4.450 MW operationeel in 2023.	Gelijktijdig met het uitkomen van de definitieve Rijksstructuurvisie heeft het kabinet de Tweede Kamer geïnformeerd over de routekaart over de uitrol van windenergie op zee. Hierin wordt nader ingegaan op de inzet van het gebied Hollandse Kust. Zie paragraaf 2.8 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op de routekaart.
15o	Op pagina 25 onder C staat dat de voorbereiding van de uitgifte van de benodigde functionele vergunningen één van de aandachtspunten voor de verdere realisatie is. Hier moet worden aangegeven hoe dit doorwerkt bij een herziening van de bestaande vergunningen.	Gelijktijdig met het uitkomen van de definitieve Rijksstructuurvisie heeft het kabinet de Tweede Kamer geïnformeerd over de routekaart over de uitrol van windenergie op zee. Hierin wordt ook nader ingegaan op de bestaande vergunningen. Zie paragraaf 2.8 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op de routekaart.

Label	Samenvatting zienswijze	Reactie Ministerie IenM en Ministerie EZ
15p	Met betrekking tot het onder F (p. 26) genoemde voorstel dat 'de kosten' voor het door het bevoegd gezag nodig geachte onderzoek vallen onder de verantwoordelijkheid van de initiatiefnemer' merken we op dat zolang het noodzakelijk is dat windenergie op zee een subsidie ontvangt, deze regeling overheidsgeld onnodig rondpompt. De efficiëntie en effectiviteit daarvan dient tegen het licht gehouden te worden. De nieuwe voorstellen zijn een aanscherping ten opzichte van de huidige situatie en dreigen een aanzienlijke kostenverhogende post te worden voor windenergie op zee. Indiener stelt voor dat de overheid deze onderzoeken bij het vaststellen van het kavelbesluit meeneemt.	De uitvoering en kosten voor het door het bevoegd gezag nodig geachte archeologisch onderzoek vallen volgens de huidige wetgeving onder de verantwoordelijkheid van de initiatiefnemer. Het Rijk werkt momenteel aan nieuwe wetgeving. Afhankelijk van de wetgeving dienen de kosten voor het archeologisch onderzoek of door het Rijk of door de initiatiefnemer gedragen te worden. De besluitvorming omtrent de nieuwe wetgeving dient hiervoor echter te worden afgewacht.
15q	Aangezien het klimaatprobleem één van de belangrijkste onderliggende redenen is voor de uitrol van windenergie op zee, is het vanzelfsprekend dat er een systeemverantwoordelijkheid is voor zowel energiebeleid, als voor het ruimtelijk beleid én het klimaatbeleid. Deze gezamenlijke verantwoordelijkheid van alle Rijksdiensten vraagt om een duidelijke verantwoordelijkheids-toekenning en goede verdeling van taken met een gezamenlijk geïntegreerd tijdpad. Er dient een adequaat mechanisme te komen om bij te sturen wanneer blijkt dat de doelstellingen niet gehaald zullen gaan worden. Duidelijkheid over de planning en samenloop van verschillende beleidssporen is gewenst.	Gelijktijdig met het uitkomen van de definitieve Rijksstructuurvisie heeft het kabinet de Tweede Kamer geïnformeerd over de routekaart over de uitrol van windenergie op zee. Hierin wordt ook nader ingegaan op de verantwoordelijkheidsverdeling en samenhang tussen verschillende beleidssporen. Zie paragraaf 2.8 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op de routekaart.
15r	In paragraaf 5.2 (p. 28) staat dat het bedrijfsleven wordt uitgedaagd om tot 40% kostenreductie te komen. Dat strookt niet met de afspraken die gemaakt zijn en ook niet met de wijze waarop op dit moment wordt gewerkt aan het nieuwe uitgiftestelsel. Zowel in de Green Deal van NWEA met het Rijk als in het Energieakkoord staat duidelijk vermeld dat het om een gezamenlijke inspanning gaat van overheid én marktpartijen. Goed vormgegeven beleid en regie op de uitvoering daarvan draagt in belangrijke mate bij aan het voorkomen van onnodige kosten en daarmee aan het realiseren van kostprijsreductie. Zowel het Ministerie van Economische Zaken als het Ministerie van Infrastructuur & Milieu zijn hiermee reeds volop aan de slag gegaan. De sector neemt hierin uiteraard ook haar verantwoordelijkheid.	Indiener constateert terecht dat er een omissie in de ontwerp-Rijksstructuurvisie Windenergie op Zee is. De Green Deal Offshore Windenergie betreft inderdaad een gezamenlijke afspraak van de Nederlandse Wind Energie Associatie (NWEA) en de Rijksoverheid. De Rijksstructuurvisie is op dit punt aangepast.
15s	Bij het ontwikkelen van het wettelijk kader is het zaak om oog te hebben voor de noodzaak van de windontwikkelaars om op zo kort mogelijke termijn zekerheid te krijgen dat tenders daadwerkelijk in de markt zullen worden gezet. Pas dan kan er een interne projectgroep aan de slag gaan om een bieding voor te bereiden. Voor de tender van 2015 dient die zekerheid zo snel mogelijk te worden gegeven.	Gelijktijdig met het uitkomen van de definitieve Rijksstructuurvisie heeft het kabinet de Tweede Kamer geïnformeerd over de routekaart over de uitrol van windenergie op zee. Hierin wordt ook nader ingegaan op de tender 2015. Zie paragraaf 2.8 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op de routekaart.
15t	Bij de discussie over het transportnetwerk dienen de korte en lange termijn beide aandacht te krijgen. Op kortere termijn is het belangrijk dat marktpartijen hun ontwikkelactiviteiten voor de kabeltracés voor hun offshore-windparken kunnen voortzetten wanneer het de realisatiesnelheid bespoedigt. Indien ontwikkelingen die nu reeds zijn gestart door ontwikkelaars worden overgenomen door TenneT, is het erg belangrijk dat er een goede kostenverdeling komt en dat het toekennen van verantwoordelijkheden en de verdeling daarvan goed wordt geregeld. Bovendien moeten de risico's goed worden afgedekt. Indien TenneT verantwoordelijk wordt voor de aansluiting van windparken op zee of delen daarvan, dienen dergelijke elementen ook goed geregeld te worden, zodat problemen zoals die zijn opgetreden in Duitsland voorkomen worden.	Deze zienswijze gaat in op de beleidsvorming inzake net op zee. Die beleidsvorming is geen onderdeel van de Rijksstructuurvisie, maar van de wetgevingsagenda STROOM. Zie paragraaf 2.5 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op Net op zee/STROOM.

Label	Samenvatting zienswijze	Reactie Ministerie IenM en Ministerie EZ
15u	Ook op langere termijn is de ruimtelijke inpassing van de benodigde netaansluitingen een belangrijk integraal onderdeel van het beleid om te komen tot realisatie. In de voorliggende ontwerp-Rijksstructuurvisie Windenergie op Zee ontbreekt het aan een inhoudelijke analyse op hoe de aangewezen gebieden gedimensioneerd en daarmee ontsloten kunnen worden. Dat is nodig om in te kunnen schatten waar een wettelijke rol van TenneT tot meerwaarde zal leiden voor de totale opgave van het Energieakkoord.	De rol van TenneT voor een net op zee komt aan de orde in de wetgevingsagenda STROOM. Zie paragraaf 2.5 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op Net op zee/STROOM.
15v	Tot slot vindt indiener de Rijksstructuurvisie Windenergie op Zee een zeer belangrijke positieve stap in de transitie naar een duurzame toekomst, die bij zal dragen aan het verminderen van het klimaatprobleem, de energieonafhankelijkheid van Nederland zal bevorderen en waarmee vele banen voor Nederland geschapen zullen worden.	Het kabinet beschouwt dit signaal als ondersteuning van zijn beleid.
16	De indiener van deze zienswijze constateert dat in SEV III en NWP kabelstroken zijn opgenomen maar niet of slechts indicatief zijn onderzocht op milieu-effecten. Indiener wil weten wat hiervoor nu precies het beleid is en wat de wettelijke verplichting hierbij is. Bedrijven willen meer zekerheid voordat ze in Nederland gaan investeren en meer tempo is hard nodig.	Het nieuwe wettelijke systeem is bedoeld om meer zekerheid te bieden aan initiatiefnemers van windparken. Bij de kavelbesluiten zal ook het tracé van de leidingen worden bepaald. Het tracé van de leidingen is daarmee onderdeel van het kavelbesluit. Bij de voorbereiding van de kavelbesluiten zullen de milieu-effecten worden onderzocht. Het is niet nodig om dit in het kader van de Rijksstructuurvisie te regelen. Zie ook paragraaf 2.6 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op het Wetsvoorstel windenergie op zee.
17a	Kijkduin lijkt nu in de (nabije) toekomst bestemd te zijn als aanlandingsplaats van de kabels afkomstig van een of meer windmolenpark(en) op zee. Indiener is van mening dat onvoldoende aandacht besteed wordt aan mogelijk schadelijke effecten (straling) van de elektromagnetische kabels op mensen. Juist de plaats waar de zeekabel aanlandt is cruciaal, omdat dat exact de plaats is waar het landtracé zal starten. Dat het landtracé gaat starten in of bij een uniek en kostbaar natuur- en recreatiegebied of wordt geleid door een kleine badplaats wordt zeer onwenselijk geacht. De eventuele gezondheidsrisico's voor bewoners én bezoekers van Kijkduin zijn, naar overtuiging van de indiener, onvoldoende onderzocht. Daarnaast wijst de indiener op mogelijke langdurige aantasting van de recreatiegebieden langs de kust(lijn) en het leefgenot van de bewoners van Kijkduin door de aanleg van het landtracé.	De Rijksstructuurvisie gaat niet in op aanlanding van kabels. Hoogspanningsstation Wateringen is een van de mogelijke aanlandingspunten voor windenergie op zee. Gelijktijdig met het uitkomen van de definitieve Rijksstructuurvisie heeft het kabinet de Tweede Kamer geïnformeerd over de routekaart over de uitrol van windenergie op zee. Zie paragraaf 2.8 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op de routekaart. Het kabinet heeft op 18 juni 2014 besloten dat daar waar dit efficiënter is dan een directe verbinding van windparken op het landelijke hoogspanningsnet, een net op zee komt en TenneT hiervoor de verantwoordelijkheid krijgt. Besluitvorming over aanlanding is mede daarvan afhankelijk. Zie paragraaf 2.5 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op Net op zee/STROOM. Rond hoogspanningslijnen zijn elektrische en magnetische velden aanwezig. Er is uitgebreid wetenschappelijk onderzoek gedaan naar de mogelijke effecten van blootstelling aan deze velden op de gezondheid. Op basis daarvan zijn internationaal geldende blootstellingslimieten vastgesteld voor de sterkte van het magneetveld, die ook in Nederland gelden. In Nederland geldt ten aanzien van bovengrondse hoogspanningslijnen aanvullend beleid op basis van het voorzorgbeginsel. De Rijksoverheid heeft op 3 oktober 2005, met een verduidelijking op 4 november 2008, (zie de website: www.overheid.nl) gemeenten en netbeheerders geadviseerd om zo veel als redelijkerwijs mogelijk is te vermijden dat er nieuwe situaties ontstaan waarbij kinderen langdurig verblijven in het gebied rond bovengrondse hoogspanningslijnen waarbinnen het jaargemiddelde magneetveld hoger is dan 0,4 microtesla (de magneetveldzone). Het beleidsadvies houdt onder meer in dat bij de aanleg van nieuwe bovengrondse hoogspanningslijnen zo veel mogelijk vermeden moet worden dat er 'gevoelige bestemmingen' binnen de magneetveldzone van de nieuwe bovengrondse hoogspanningslijn vallen: dit zijn woningen, scholen, crèches en kinderopvangplaatsen. Er is namelijk een licht statistisch verband (maar geen oorzakelijk verband) tussen langdurig verblijf nabij hoogspanningslijnen en leukemie bij kinderen.

Label	Samenvatting zienswijze	Reactie Ministerie IenM en Ministerie EZ
17b	Wij dringen er met klem op aan om windmolenparken niet in het directe zicht van de badplaats te bouwen. Onderzoek wijst uit dat de waardering van strandbezoekers snel daalt naarmate het windmolenpark dichterbij de kust staat. Indien dit wel gebeurt, wordt grote economische schade toegebracht aan het toerisme en kustrecreatie in Kijkduin. Wat al geldt voor alle kustplaatsen langs de Noordzee, geldt juist nu voor Kijkduin in het bijzonder. De komende jaren staat Kijkduin een grootschalige herontwikkeling te wachten. Door ondernemers wordt nu al gevreesd voor een afname van bezoekers door (langdurige) bouwactiviteiten.	De ontwerp-Rijksstructuurvisie Windenergie op Zee betreft het aanwijzen van de gebieden Hollandse Kust en Ten Noorden van de Waddeneilanden. Beide gebieden liggen buiten de 12-mijlszone. Ingediende zienswijze heeft betrekking op de Haalbaarheidsstudie Windenergie op Zee binnen de 12-mijlszone. Zie paragraaf 2.7 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op de Haalbaarheidsstudie en paragraaf 2.11 voor een toelichting op het aspect zichtbaarheid.
18a	Indiener ondersteunt de aanwijzing in de Rijksstructuurvisie Windenergie op Zee van de gebieden Hollandse Kust en Ten Noorden van de Waddeneilanden. Met deze Rijksstructuurvisie wordt een belangrijke stap gezet op weg naar realisatie van de 4.450 MW windenergie op zee ambitie per 2023. Hierbij zal voor de komende jaren een robuust nieuw ruimtelijk uitgiftesysteem moeten worden ingericht, waarin zowel plaats is voor inzet van reeds vergunde locaties als nieuw uit te geven locaties.	Het kabinet beschouwt dit signaal als ondersteuning van zijn beleid.
18b	Om de planning uit het Energieakkoord te halen, moet de eerste SDE+ tender begin 2015 plaatsvinden. Om dit te halen is het noodzakelijk eerst de bestaande en verlengde vergunningen in te zetten. De windsector heeft deze stelling onderbouwd en gedeeld met de gesprekspartners bij de ministeries van Economische Zaken, Infrastructuur en Milieu, en Rijkswaterstaat. Deze hebben die conclusie onderschreven. Deze analyses laten ook zien dat het niet mogelijk is om eerder dan begin 2016 nieuwe locaties op basis van het nieuwe instrument 'kavelbesluit' via een windvergunning aan te wijzen.	Gelijktijdig met het uitkomen van de definitieve Rijksstructuurvisie heeft het kabinet de Tweede Kamer geïnformeerd over de routekaart over de uitrol van windenergie op zee. Hierin wordt ook nader ingegaan op de tender 2015. Zie paragraaf 2.8 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op de routekaart.
18c	Als de bestaande vergunde locaties niet benut zouden worden vanaf begin 2015, kan 2015 - met de beoogde eerste uitgifte van 450 MW - als verloren jaar moet worden beschouwd. Dit zou dan direct betekenen dat het Energieakkoord opgebroken wordt. De inzet van bestaande vergunningen is in het Energieakkoord geborgd. Ter voorbereiding van een tenderbieding is het zaak dat op korte termijn commitment en duidelijkheid wordt geboden dat er begin 2015 een tender zal openen, en uiteraard welke tenderregels hierbij worden gehanteerd.	Gelijktijdig met het uitkomen van de definitieve Rijksstructuurvisie heeft het kabinet de Tweede Kamer geïnformeerd over de routekaart over de uitrol van windenergie op zee. Hierin wordt ook nader ingegaan op de tender 2015. Zie paragraaf 2.8 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op de routekaart.
18d	Samenwerking van de ministeries van Economische Zaken, Infrastructuur en Milieu, Rijkswaterstaat en de windsector zou versterkt kunnen worden als het via een nationaal projectbureau of 'regie-orgaan' met bijbehorende governance-structuur zou lopen.	In de huidige projectorganisatie zijn zowel het ministerie van Economische Zaken als het ministerie Infrastructuur en Milieu (inclusief Rijkswaterstaat) vertegenwoordigd. Daarnaast vindt er structureel overleg plaats met vertegenwoordigers van de windenergiesector. De huidige organisatiestructuur voldoet. De komende tijd wordt bekeken of deze geformaliseerd moet worden.
18e	Om tot een maximaal ruimte-efficiënte uitgifte te komen voor windenergie op zee is het van belang dat in de Rijksstructuurvisie gekozen wordt voor maatwerk en flexibiliteit. Dit is alleen al van belang om de kostenefficiëntie beter te kunnen borgen. Er zou bijvoorbeeld een minimale afstand tussen windparken moeten worden gehanteerd om het zogehet zoveel als mogelijk te voorkomen. De beschreven voorkeur voor grotere clusters waarbinnen windgebieden kunnen worden geselecteerd, zou belemmerend kunnen uitpakken voor dit benodigde maatwerk.	De keuze voor een beperkt aantal grote windenergiegebieden, clusters, is reeds in het Nationaal Waterplan gemaakt. Deze Rijksstructuurvisie Windenergie op Zee is daarvan slechts een nadere invulling voor de gebieden Hollandse Kust en Ten Noorden van de Waddeneilanden. De keuze is onder meer gemaakt om duidelijkheid te bieden en vanwege efficiëntievoordelen voor de aansluiting op het hoogspanningsnet en de scheepvaartveiligheid. Bij het aanwijzen van de gebieden in de Rijksstructuurvisie Windenergie op Zee is nog geen rekening gehouden met onderlinge afstanden tussen windparken. Dat komt aan de orde bij de kavelbesluiten.

Label	Samenvatting zienswijze	Reactie Ministerie IenM en Ministerie EZ
18f	Indiener betreurt het dat na een periode van gezamenlijk onderzoek en overleg het 'Afweegkader voor veilige afstanden tussen scheepvaartroutes en windparken op zee' verder alleen in samenspraak met de scheepvaartsector tot stand is gekomen.	Het afwegingskader is een rapport met het ministerie Infrastructuur en Milieu als opdrachtgever. Scheepvaartdeskundigen van het ministerie van Infrastructuur en Milieu tezamen met een drietal deskundigen uit de scheepvaartsector hebben dit kader als advies opgesteld en voor commentaar voorgelegd aan 6 onafhankelijke scheepvaartexperts. Vervolgens heeft het Interdepartementale Directeurenoverleg Noordzee (IDON) het kader vastgesteld. Gezien het onderwerp ligt de focus op scheepvaart waarbij invulling is gegeven aan de mogelijkheid in het Nationaal Waterplan en de Beleidsnota Noordzee tot maatwerk m.b.t. scheepvaartveiligheid. Dit is uitgewerkt in dit kader. Stakeholders, waaronder de vertegenwoordigers van de windenergiesector, zijn tussentijds en na goedkeuring door het IDON, geïnformeerd.
18g	De praktijk in de vergunningverlening tot nu toe en het daarbij behorende overleg met de olie- en - gassector (met name ook individuele partijen) heeft laten zien dat het mogelijk is om in specifieke situaties in onderling bilateraal overleg maatwerk te betrachten met betrekking tot (de criteria) voor obstakelvrije zones rond helikopterplatforms. De veiligheid van het helikopterverkeer zal daarom ook onder alle weersomstandigheden waarbij veilig gevlogen kan worden gewaarborgd zijn. Door windparken zal hooguit in uitzonderlijke omstandigheden de bereikbaarheid beperkt worden beïnvloed.	Zie paragraaf 2.10 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op olie- en gaswinning en CO ₂ -opslag.
18h	Het nationale belang van goedkope windlocaties legitimeert de noodzaak van een beleid waarin het criterium voor een obstakelvrije zone een bereik van maximaal 500 meter is. Daarbij kan in voorkomende situaties maatwerk de noodzaak onderbouwen om hier van af te wijken (500m tenzij). Indiener stelt voor dat in overleg met, en tussen, de overheid de wind-, en de olie- en gassector in een vervolgstadium nadere invulling gegeven worden aan dit '500 meter, tenzij' principe.	Zoals uiteengezet in de Beleidsnota Noordzee (behorend bij het Nationaal Waterplan 2009-2015) geldt als vertrekpunt rondom mijnbouwplatforms een obstakelvrije zone van 5 NM om veilig helikopterverkeer van en naar deze platforms te garanderen. Bij verdere uitwerking kan blijken dat in specifieke situaties meer maatwerk mogelijk is. Zie paragraaf 2.10 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op olie- en gaswinning en CO ₂ -opslag.
18i	Indiener geeft aan dat er behoefte is aan een door de overheid in de Rijksstructuurvisie aangegeven prioritering van belangen. Zolang de in de Rijksstructuurvisie aangewezen gebieden voor windenergie geen expliciete bestemming krijgen, kunnen bijvoorbeeld mijnbouwplatforms de ruimte aanzienlijk inperken. Daarom verzoekt de indiener om de Rijksstructuurvisie onder 2.2.1, 2e alinea, als volgt te wijzigen: 'Binnen de voor wind aangewezen gebieden, zal het belang van windenergie prevaleren boven andere nationale belangen.' Het zal voorts ook duidelijk zijn dat bij het zoeken naar maatwerkoplossingen geen belemmerend effect mag optreden door het naar voren brengen van prospects door de olie- en gassector. Vaak gaat het om prospects die pas na vele jaren concreet worden. De Rijksoverheid kan in haar regierol hier sturend in optreden, te meer ook omdat windenergie inmiddels niet alleen van nationaal belang is, maar omdat dit nationale belang nog vertaald moet worden in een 'inhaalslag' versus andere belangen. Dit kan door in de – zorgvuldige – belangenafweging te streven naar een juridische verankering van het nationale belang van windenergie in alle betrokken wet- en regelgeving.	Duurzame (wind)energie is in het Nationaal Waterplan (p. 201) reeds aangemerkt als van één van de activiteiten van nationaal belang voor Nederland. Dit is niet gewijzigd bij de partiële herziening van het Nationaal Waterplan door middel van deze Rijksstructuurvisie. Verder is in het Nationaal Waterplan (p. 211) bepaald dat in de gebieden die zijn aangemerkt voor activiteiten van nationaal belang (zie structuurvisiekaart) andere activiteiten dit gebruik niet mogen belemmeren. Wanneer activiteiten van nationaal belang stapelen in hetzelfde gebied, is het uitgangspunt dat gestreefd wordt naar gecombineerd en ruimte-efficiënt gebruik, mits de eerste initiatiefnemer daarbij geen onevenredige schade of hinder ondervindt. Bij de partiële herziening van het Nationaal Waterplan is ook dit niet gewijzigd. Het kabinet werkt momenteel aan een Wetsvoorstel windenergie op zee. Uitgangspunt hierbij is dat, binnen de aangewezen gebieden van Nationaal Waterplan, het Rijk een 'kavelbesluit' zal nemen. In het kavelbesluit wordt bepaald waar en onder welke voorwaarden een windpark gebouwd en geëxploiteerd mag worden. Hierbij zal onder andere rekening worden gehouden met het nog op te stellen afwegingskader voor olie- en gaswinning en CO ₂ -opslag. Zie paragraaf 2.6 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op het Wetsvoorstel windenergie op zee en paragraaf 2.10 voor een toelichting op olie- en gaswinning en CO ₂ -opslag.

Label	Samenvatting zienswijze	Reactie Ministerie IenM en Ministerie EZ
18j	De huidige richtlijnen voor aan te houden afstanden tot kabels en leidingen leveren een enorm groot gebied op dat niet kan worden benut voor windenergie. Indiener stelt voor dat er in overleg met de kabel- en leiding eigenaren en de windsector een overleg wordt opgestart waarin bekeken zal worden onder welke voorwaarden het mogelijk is de afstand tussen kabels en leidingen en windturbines te verkleinen. Indiener vraagt daarnaast om een adequate aanpak met betrekking tot de kabels die niet meer in gebruik zijn en kabels waarvan het eigendom niet duidelijk is. Het kruisen van, en andere interacties met, deze kabels en leidingen leidt nu nog tot ongewenste en kostprijsverhogende maatregelen die feitelijk onnodig zijn, zoals het aanleggen van kruisingen bij kabels zonder geïdentificeerde eigenaar of het moeten verwijderen van verlaten kabels. Individuele windontwikkelaars zijn niet in de positie om aan deze ongewenste situatie een einde te maken, graag zien we dat de overheid hier samen met de betreffende sectoren haar verantwoordelijkheid neemt. Ook hier geldt de opmerking dat het speelveld gelijk moet zijn voor wat betreft de belangenafweging.	In paragraaf 2.3.4. van de Rijksstructuurvisie Windenergie op Zee is aangegeven dat met het oog op efficiënt ruimtegebruik veiligheidszones en onderhoudszones waar mogelijk worden verkleind. In overleg met betrokken partijen zal worden bekeken onder welke voorwaarden het mogelijk is om deze zones te verkleinen. De windenergiesector zal hierbij betrokken worden.
18k	De kosten voor het door het bevoegd gezag nodig geachte archeologisch onderzoek leiden tot extra kosten voor de initiatiefnemer. De overheid zou deze kosten moeten dragen, omdat die vallen onder de voorbereiding van de kavelbesluiten.	Zie reactie bij zienswijze 159.
18l	Om de uitvoering van het Energieakkoord en daarmee de realisatie van windenergie op zee te bespoedigen dienen een aantal instrumenten te worden ingezet. Dit betreft de Rijkscoördinatieregeling en de Crisis- en herstelwet. Onder 5.1 zou de indiener toegevoegd willen zien dat ook voor de vergunningen op zee de Rijkscoördinatieregeling kan worden gebruikt (zoals bij Luchterduinen ook is gebeurd). In paragraaf 4 onder c wordt de functionele vergunning genoemd als in te zetten instrument. Indiener juicht het toe dat de vergunning flexibeler en functioneler wordt. Graag zal de indiener dit punt gezamenlijk met de overheid oppakken en uitwerken. Dit vooral ook omdat de huidige vergunninghouders een goed beeld hebben van de huidige knelpunten in de vergunningsvoorwaarden.	De naar voren gebrachte aspecten worden meegenomen in de voorbereiding van het Wetsvoorstel windenergie op zee. Uitgangspunten van deze wet zijn onder andere een snelle procedure en flexibiliteit voor de sector in de keuzen voor toe te passen technieken. Zie paragraaf 2.6 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op het Wetsvoorstel windenergie op zee.
18m	In paragraaf 5.2 (p. 28) wordt aangegeven dat het bedrijfsleven wordt uitgedaagd om tot 40% kostenreductie te komen. Dat strookt niet met de afspraken die gemaakt zijn alsmede de wijze waarop op dit moment wordt gewerkt aan het nieuwe uitgiftestelsel. Zowel in de Green Deal van NWEA met het Rijk als het Energieakkoord staat duidelijk vermeld dat het om een gezamenlijke inspanning gaat van overheid en marktpartijen. Kostprijsreductie staat of valt met het wegnemen van onzekerheden door zowel overheid als bedrijfsleven. De windsector heeft als geen andere sector belang bij het zo snel mogelijk bereiken van 'grid parity', dat wil zeggen: iedere stap die de onrendabele top van windenergie op zee kan verminderen is nodig. Goed vormgegeven beleid en regie op de uitvoering daarvan kan draagt in belangrijke mate bij aan het voorkomen van onnodige kosten en daarmee bijdragen in het realiseren van kostprijsreductie. Zowel het ministerie van Economische Zaken als het ministerie van Infrastructuur en Milieu zijn hiermee reeds volop aan de slag gegaan. De sector neemt hierin uiteraard ook haar verantwoordelijkheid.	Zie reactie bij zienswijze 15r.
19	We zijn werelderfgoed en beschermd Waddengebied. Dit kan niet aangetast worden, dat is schendig. Het plan kan en mag niet doorgaan. Beschermen is zorg hebben voor. De consequentie is dat je dan niets neerzet wat dat aantast. Eigenlijk verpest.'	De Rijksstructuurvisie Windenergie op Zee betreft het aanwijzen van de gebieden Hollandse Kust en Ten Noorden van de Waddeneilanden. Beide gebieden liggen buiten de 12-mijlszone. Ingediende zienswijze heeft betrekking op de Haalbaarheidsstudie Windenergie op Zee binnen de 12-mijlszone. Zie paragraaf 2.7 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op de Haalbaarheidsstudie.

Label	Samenvatting zienswijze	Reactie Ministerie IenM en Ministerie EZ
20a	Het is teleurstellend om te moeten concluderen dat de belangen van Noordwijk, als een belangrijke toeristische badplaats aan de Hollandse kust, niet of nauwelijks zijn meegewogen in uw Reactiedocument én de ontwerp-Rijksstructuurvisie. Wij stellen vast dat uitsluitend de nationale belangen, zoals scheepvaart, olie- en gaswinning, zandwinning en windenergie, worden gewogen. De voor badplaatsen negatieve effecten als gevolg van de verstoring van het vrije zicht op de horizon wordt in het Reactiedocument 1. voor ‘kennisgeving aangenomen’ en 2. slechts ‘op hoofdlijnen meegenomen in de PlanMER en wordt aanvullend onderzocht in het kader van de Haalbaarheidsstudie windenergie binnen de 12-mijlszone.	Zie paragraaf 2.15 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op belangenafweging.
20b	In de ontwerp-Rijksstructuurvisie wordt als één van de aandachtspunten voor realisatie genoemd het aspect zicht en beleving. Daarbij is aangegeven dat bij bepaling van de locaties en de inrichting van windparken op en vanaf de 12-mijlszone dient te worden voorkomen dat er over een grote afstand een gesloten lijn ontstaat. Een mitigerende maatregel die in feite een erkenning is van de wel degelijk aanwezige negatieve effecten die optreden bij windparken die zichtbaar zijn vanaf de kust. Dat wordt ook bevestigd in het planMER. In het planMER wordt gerefereerd naar onderzoeken van ‘Liley et al’ en ‘De Vries’, waaruit blijkt dat de dominantie van windmolens in het beeld van de waarnemer een negatief effect heeft op de beleving van het strand en de zee en wordt voorts geconstateerd dat recreanten weliswaar overwegend positief staan tegenover windenergie, maar dat men het windpark niet in zee wil zien staan. Geadviseerd wordt de windmolenparken bij voorkeur buiten het zicht vanaf de kust te plaatsen.	Zie reactie bij zienswijze 11b.
20c	Uit de onderbouwing in het planMER zou blijken dat windmolenparken op 22 km uit de kust niet dominant in beeld zijn. Niettemin blijkt dat met name gedurende het belangrijke toeristenseizoen op een derde van de dagen de windmolenparken zichtbaar zijn op deze afstand. Indiener stelt vast, in afwijking van het door het Rijk gehanteerde kwalificatie ‘licht negatieve beoordeling’, ten aanzien van het aspect zicht en beleving, dat er wel degelijk sprake is van een grotere negatieve invloed op de kust economie en de beleving.	Zie paragraaf 2.11 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op het aspect zichtbaarheid.
20d	In het Nationaal Waterplan en de Beleidsnota Noordzee is voor het aanwijzen van gebieden voor windenergie op zee een aantal vertrekpunten benoemd, zoals efficiënt ruimtegebruik en beleving (handhaving vrije zicht op de horizon). In het planMER wordt aangegeven dat sturen op leegte heel belangrijk is en in het planMER wordt gesteld dat: ‘concentratie van windmolenparken gewenst is zodat elders andere delen van de horizon en kust nog een open en wijds zeelandschap behouden’ en voorts dat ‘hoge elementen zoals windturbines de horizon domineren’. Hiermee wordt onderstreept dat windmolenparken op zichtafstand van de kust wel degelijk een negatieve invloed hebben op de beleving van het open en wijds zeelandschap en als zodanig in strijd zijn met de uitgangspunten van het Nationaal Waterplan en de Beleidsnota Noordzee.	Zie reactie bij zienswijze 11d.
20e	Het onderzoek van ‘Sims en Dent’ (2007) dat in het planMER wordt aangehaald, heeft betrekking op het effect van windmolens op het land op de huizenprijzen. Een niet vergelijkbare situatie aangezien er op het vaste land altijd sprake is van zichtbare vaste elementen. Het (huidige) ongerepte zeelandschap is daarmee niet te vergelijken.	Zie reactie bij zienswijze 11f.

Label	Samenvatting zienswijze	Reactie Ministerie IenM en Ministerie EZ
20f	Parallel aan deze ontwerp-Rijksstructuurvisie wordt momenteel gewerkt aan een Haalbaarheidsstudie Windenergie op Zee binnen de 12-mijlszone. Hoewel het separate trajecten betreft, kunnen en mogen ze niet los van elkaar worden gezien. Indien het kabinet besluit om ook binnen de 12-mijlszone gebieden voor windenergie aan te wijzen, versterkt dit de hiervoor aangehaalde negatieve effecten op de kusteconomie en de beleving. In dat verband wijzen wij u op onze brieven van 5 februari 2014 met bijbehorende onderzoeken die onder andere aan de ministers van Economische Zaken en Infrastructuur en Milieu zijn gestuurd. Hieruit blijkt dat het plaatsen en onderhouden van windmolenparken dicht op de kust per saldo weliswaar goedkoper is, maar dat dit voordeel wegvalt door de grote negatieve financiële effecten op de kusteconomie.	Zie reactie bij zienswijze 11g.
20g	Verzoek bij vaststelling van het definitieve aan te wijzen gebied Hollandse Kust te beperken tot dat gedeelte dat niet zichtbaar is vanaf de kust.	Zie reactie bij zienswijze 11i.
21	Indiener maakt bezwaar tegen de in de Rijksstructuurvisie aangewezen locatie 'Ten Noorden van de Waddeneilanden', voor zover betrekking hebbend op locaties ten westen van het in voorbereiding zijnde Gemini-windparkproject, binnen een afstand van ca. 20 kilometer van het Gemini project. Hier liggen twee redenen aan ten grondslag: (a) Het plaatsen van windparken binnen een straal van 10 km ten westen van het Gemini project heeft een negatief effect op de effectieve windsterkte en daarmee elektriciteitsproductie en het rendement van het aan 'lijzijde' gelegen Gemini-project. Onderzoek heeft aangetoond dat de verliezen meer dan 0,5% van de totale productie zijn, bij een onderlinge afstand van mindert 10 km tussen twee windparken. (b) De geprojecteerde windparken veroorzaken een verhoogde windturbulentie in het Gemini-project, wat nadelige effecten heeft op de betrouwbaarheid en beschikbaarheid van de Gemini installaties. Extra windturbulentie kan ook tot gevolg hebben dat de totale turbulentie de in de typecertificering van de windturbine gestelde limiet overschrijdt. Dit effect kan, afhankelijk van het ontwerp van de parken en de situatie ook bij grotere afstanden dan 10 kilometer ontstaan.	Zie reactie bij zienswijze 18e.
22a	Ten onrechte is niet naar mogelijke effecten gekeken van elektromagnetische straling van aanlandingskabels op mensen. Als de kabels aan land komen worden mensen mogelijk blootgesteld aan straling. Dat kan ook al vlak onder de kust gebeuren (zwemmers, windsurfers, zeilers). Over deze effecten dient meer duidelijkheid te worden verschaft alvorens de Rijksstructuurvisie vast te stellen.	Zie reactie bij zienswijze 17a.
22b	Opnieuw wordt de aanlanding en het tracé van hoogspanningskabels over land niet meegewogen en staat Kijkduin ten onrechte als mogelijke aanlandingsplaats op de kaart. Er moet een integrale afweging plaatsvinden, zoals de in voorbereiding zijnde Omgevingswet beoogt, in plaats van besluitvorming in stukken en brokken, waardoor het geheel slecht te overzien is. Indiener vindt dat het tracé richting Kijkduin uit de Rijksstructuurvisie en van de plankaart dient te worden geschrapt.	Zie reactie bij zienswijze 17a.
23a	In de inleiding staat dat deze herziening duidelijkheid moet geven aan marktpartijen, burgers en overheden. Er wordt aangegeven dat: 'de resterende ruimtelijke vraagstukken ten aanzien van de al aangewezen gebieden geven het kabinet echter nog onvoldoende zekerheid dat voor windenergie op zee een netto gebied van minimaal 1000 km² zal resteren'. Indiener heeft daar de volgende vragen bij:	Zie reactie bij zienswijze 23 b t/m 23k.

Label	Samenvatting zienswijze	Reactie Ministerie IenM en Ministerie EZ
23b	De bruto ruimte van Borssele en IJmuiden Ver telt reeds op tot een 7.000 MW. Kan gemotiveerd worden waar de opgave van 1000 km² als doelstelling voor de zoekopdracht op gebaseerd is? Deze opmerking wekt de suggestie dat de bruto aangewezen ruimte voor Borssele en IJmuiden-Ver van 7.000 MW onvoldoende zou zijn om de netto opgave uit het Energieakkoord te realiseren. Wat echter ontbreekt in de Rijksstructuurvisie is een helder beeld wat de te verwachten netto bijdrage is van de aan te wijzen gebieden. Kan duidelijkheid gegeven worden over welke nettobijdrage wordt verwacht van elk aangewezen gebied? Dit zou voor marktpartijen een stap zijn in het bieden van meer duidelijkheid.	De opgave van (minimaal) 1.000 km² is gebaseerd op het vinden van ruimte voor 6.000 MW windenergie op de Noordzee in 2020, zoals geformuleerd in het Nationaal Waterplan 2009-2015 en de bijbehorende Beleidsnota Noordzee. Met het Nationaal Waterplan zijn de gebieden Borssele (ca. 344 km²) en IJmuiden (ca. 1.170 km²). De resterende ruimtelijke vraagstukken ten aanzien van de thans aan te wijzen gebieden gaven echter nog onvoldoende zekerheid dat voor wind op zee een netto gebied van minimaal 1000 km² zal resteren. Daarom zijn in het Nationaal Waterplan twee zoekgebieden aangewezen, te weten voor de Hollandse Kust en Ten Noorden van de Waddeneilanden. In het kader van het Energieakkoord is afgesproken om dat totaal 4.450 MW aan windvermogen op zee operationeel is in 2023. Tezamen met de reeds in het Nationaal Waterplan aangewezen gebieden Borssele en IJmuiden Ver streeft het kabinet er naar om voldoende ruimte beschikbaar te stellen om de 4.450 MW doelstelling uit het Energieakkoord – tegen zo laag mogelijke kosten – in 2023 te realiseren. Voor alle aangewezen gebieden geldt verder dat het gebieden zijn waar ook andere activiteiten plaatsvinden, zodat bij de nadere belangenafwegingen in het vervolgtraject delen van het gebied nog kunnen afvallen. Het is op dit moment nog niet mogelijk om aan te geven wat de eventuele netto-bijdrage van de verschillende gebieden is. Gelijktijdig met het uitkomen van de definitieve Rijksstructuurvisie heeft het kabinet de Tweede Kamer geïnformeerd over de routekaart over de uitrol van windenergie op zee. Hierin wordt ook nader ingegaan op het inzetten van de aangewezen gebieden om de doelstelling uit het Energieakkoord te realiseren. Zie paragraaf 2.8 van deze Nota van Antwoord voor toelichting op de routekaart.
23c	In de ontwerp-Rijksstructuurvisie geeft het Rijk aan dat een kosteneffectieve toepassing van windenergie vraagt om het realiseren van een substantieel gebied dichterbij de kust, terwijl een MKBA over het kostenvoordeel van dichterbij de kust pas wordt uitgewerkt in de verkenning naar nearshore wind. Indiener vraagt het Rijk te motiveren hoe een conclusie uit een nog niet afgerond onderzoek als uitgangspunt kan dienen. Daarbij vraagt indiener of het uitgangspunt ook geldt voor de aanwijzing van het zoekgebied Ten Noorden van de Wadden.	De conclusie waar in de ontwerp-Rijksstructuurvisie Windenergie op Zee naar wordt verwezen heeft betrekking op het Nationaal Waterplan 2009-2015. In het Nationaal Waterplan zijn al twee concrete windenergiegebieden aangewezen, namelijk Borssele en IJmuiden Ver. De resterende ruimtelijke vraagstukken ten aanzien van de al aangewezen gebieden geven het kabinet echter nog onvoldoende zekerheid dat voor windenergie op zee een netto gebied van minimaal 1.000 km² zal resteren. In het Nationaal Waterplan is vermeld dat een kosteneffectieve toepassing van windenergie op zee vraagt om het realiseren van een substantieel gebied dichterbij de kust. Daarvoor heeft het kabinet in het Nationaal Waterplan twee zoekgebieden aangewezen, namelijk 'Hollandse Kust' en 'Ten Noorden van de Waddeneilanden'. De Rijksstructuurvisie Windenergie op Zee vult deze zoekgebieden verder in. Voor al deze gebieden geldt dat deze buiten de 12-mijlszone liggen. De MKBA waar de indiener naar verwijst, is uitgevoerd in het kader van de Haalbaarheidsstudie naar (on)mogelijkheden voor windenergie binnen de 12-mijlszone. In de MKBA worden gebieden binnen en buiten de 12-mijlszone met elkaar vergeleken. Dit onderzoek is niet ten grondslag gelegd aan de Rijksstructuurvisie, maar geeft informatie op basis waarvan het Kabinet kan beslissen ook gebieden binnen de 12-mijlszone te gaan aanwijzen.
23d	Indiener zet vraagtekens bij het standpunt 'dichterbij is goedkoper'. Het realiseren van de totale windopgave is afhankelijk van zeer veel factoren die impact hebben op de kosten. De waardering van conflicterende belangen speelt ook een rol bij het bepalen van de laagst maatschappelijke kosten.	Het realiseren van de totale windopgave is inderdaad afhankelijk van verschillende factoren. De afstand tot de kust is een belangrijke kostenbepalende factor. Voor verdere toelichting zie ook reactie bij zienswijze 23c.

Label	Samenvatting zienswijze	Reactie Ministerie IenM en Ministerie EZ
23e	Indiener vraagt zich af hoe het uitgangspunt van een kostenvoordeel 'dichter bij de kust' zich verhoudt tot de resultaten van Ronde 2 waar een tender op prijs heeft geleid tot een locatie op zeer grote afstand uit de kust boven alternatieven dicht bij de kust.	In Ronde 2 hebben ook windparken op grote afstand uit de kust de tender gewonnen omdat de toen geldende SDE regeling windenergie op zee (2009) een afstandcorrectie bevatte van € 0,00125 per 5 km boven 25 km kabellengte tot een maximum van € 0,01625 boven de 85 km.
23f	Indiener vraagt zich af hoe de veelvoud aan conflicterende belangen wordt gewaardeerd in het gebied Hollandse Kust bij het uitgangspunt van een kostenvoordeel 'dichter bij de kust'?	Voor alle aangewezen gebieden, dus ook het gebied Hollandse Kust, geldt dat het gebieden zijn waar ook andere activiteiten plaatsvinden, zodat bij de nadere belangenafweging in het vervolgtraject delen van het gebied voor windenergie nog kunnen afvallen. Zie paragraaf 2.15 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op belangenafweging.
23g	In de ontwerp-Rijksstructuurvisie staat dat de overheid de minimale grootte van een windpark wil reduceren tot 100 MW. In hoeverre zijn dergelijke beperkte ruimtereserveringen realistisch zijn om economisch efficiënt windenergie op zee te ontwikkelen? De praktijk laat zien dat windparken van deze grootte economisch niet optimaal zijn en leiden tot hogere maatschappelijke kosten.	Zie reactie bij zienswijze 15h.
23h	Bij de belangenafweging tussen gebruiksfuncties op pagina 13 worden concrete activiteiten genoemd die het Rijk kwalificeert van gelijkwaardig nationaal belang. Echter, in de aanwijzing wordt prioriteit gegeven aan defensiebelangen en scheepvaartveiligheid. Waarom wordt wel een afweging gemaakt ten gunste van deze twee belangen boven windenergie maar wordt geen verdere belangenafweging tussen de resterende belangen gemaakt? De onzekerheid die blijft bestaan tussen belangen van olie- en gaspartijen, CO ₂ -opslag, windenergie en zandsuppletie draagt niet bij aan de door het Rijk nagestreefde duidelijkheid voor marktpartijen. Ontwikkeling in betwistbaar gebied vraagt om een waardering van het oplossen van het belangenconflict. Juist het zoekgebied Hollandse Kust lijkt een veelvoud aan uiteenlopende belangen te herbergen die niet gekwantificeerd zijn. Hoe wordt hiermee invulling gegeven aan de aanname dat 'dichterbij de kust' meer kosten efficiënt zou zijn? Hoe wil het Rijk omgaan met de belangafweging in dit gebied?	Zie paragraaf 2.15 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op belangenafweging. Zandwinning: zie reactie op zienswijze 11h.
23i	Bij de aanwijzing van het gebied Hollandse Kust wordt een bandbreedte aangehouden voor de bijdrage die dit gebied kan leveren, op basis van minimale en maximale afstanden tot mijnbouwplatforms. Dit geeft onduidelijkheid over de exacte mogelijkheden die dit gebied oplevert en verplaatst de ruimtelijke discussie naar een patstelling tussen belangen vanuit windenergie en de olie- en gassector.	Zie paragraaf 2.10 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op olie- en gaswinning en CO ₂ -opslag.
23j	Verder geeft u in paragraaf 3.2 aan dat beschikbare ruimte rond olie- en gasplatforms waarschijnlijk pas na 2023 beschikbaar komt. Daarmee is het onduidelijk welke bijdrage een groot gedeelte van de aanwijzing van Hollandse Kust heeft in relatie tot het Energieakkoord. Kan de windsector hieruit concluderen dat ruimte buiten de bestaande vergunningen in Hollandse Kust niet relevant is voor het bereiken van de SER-doelstelling van 4500 MW operationeel in 2023? Blijft de aanwijzing van het gebied Hollandse Kust daarmee beperkt tot de bestaande vergunningen?	Het aangewezen gebied Hollandse Kust omvat mede de ruimte die gemoeid is met de zogeheten, reeds afgegeven, ronde 2-vergunningen. Het aanwijzen van het gebied Hollandse Kust blijft dus niet beperkt tot de bestaande vergunningen. Gelijktijdig met het uitkomen van de definitieve Rijksstructuurvisie heeft het kabinet de Tweede Kamer geïnformeerd over de routekaart over de uitrol van windenergie op zee. Hierin wordt ook nader ingegaan op het inzetten van het aangewezen gebied Hollandse Kust om de doelstelling uit het Energieakkoord te realiseren en de rol van de bestaande ronde 2-vergunningen hierbij. Zie paragraaf 2.8 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op de routekaart.

Label	Samenvatting zienswijze	Reactie Ministerie IenM en Ministerie EZ
23k	Belangrijk integraal onderdeel van het beleid om te komen tot realisatie is de ruimtelijke inpassing van de benodigde netaansluitingen. De voorliggende Rijksstructuurvisie ontbreekt het aan een inhoudelijke analyse op hoe de aangewezen gebieden ontsloten kunnen worden en hoe bijpassende elektrische infrastructuur. De ontwikkeling van de elektrische infrastructuur ligt op het kritische pad om de realisatie van de opgave uit het Energieakkoord te verwezenlijken.	Zie reactie bij zienswijze 14b.
24	Indiener stelt dat windenergie een kansloze, onbetrouwbare bron van energie is die het aanzien van de planeet en de natuur vernietigt. CO ₂ is volgens indiener niet verantwoordelijk voor niet bestaande opwarming.	Zie paragraaf 2.1 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op het energiebeleid.
25a	Indiener wil verzekerd hebben dat doorvaart en integratie van verschillende activiteiten binnen windparken op zee, zoals het Nationaal Waterplan dat aangeeft, onverminderd op de agenda blijven staan. Het gebruik van de openbare ruimte op de Noordzee vraagt om een actieve en sterke regierol van de overheid. Voor de sector is het wenselijk om te kunnen vissen binnen de parken. Het creëren van doorvaartcorridors van 3 mijl is om die reden voor deze vorm van sportvisserij geen sluitende oplossing. Indiener wijst erop dat in goede samenspraak met de overheid en exploitant van een windpark duidelijk kan worden gemaakt dat sportvisserij binnen windparken bijdraagt aan een zinvol medegebruik.	Uit oogpunt van efficiënt ruimtegebruik worden (in samenspraak met alle belangenorganisaties) de mogelijkheden tot medegebruik en doorvaarbaarheid van de windparken onderzocht. Zie hiervoor ook paragraaf 2.13 van deze Nota van Antwoord. De uitkomst van dit onderzoek wordt meegenomen in de actualisatie van het Nationaal Waterplan en de bijbehorende Beleidsnota Noordzee.
25b	In het belang van ruimtelijke kwaliteit en optimale gebruiksmogelijkheden van de kustzone is de indiener geen voorstander van windparken binnen de 12-mijlszone.	De Rijksstructuurvisie Windenergie op Zee betreft het aanwijzen van de gebieden Hollandse Kust en Ten Noorden van de Waddeneilanden. Beide gebieden liggen buiten de 12-mijlszone. Ingediende zienswijze heeft betrekking op de Haalbaarheidsstudie Windenergie op Zee binnen de 12-mijlszone. Zie paragraaf 2.7 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op de Haalbaarheidsstudie.
25c	De overlap zoals die in de MER in hoofdstuk 5, figuur 18 is weergegeven betreft de overlap van sportvisserij gerelateerde vaarbewegingen vanuit de havens en trailerhellingen met de Hollandse Kust. De afbeelding geeft duidelijk aan dat door deze overlap aanzienlijke visgebieden potentieel worden onttrokken aan de huidige gebruikers, indien deze niet toegankelijk zullen zijn.	Zie reactie bij zienswijze 25a.
26	Volgens indiener is het hele project een nutteloze en geldverspillende exercitie die voor zowel het klimaat, als voor de vervanging van conventionele energie geen enkele zin heeft. Er kan beter mee worden gestopt.	Zie paragraaf 2.1 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op het energiebeleid.
27a	Het is teleurstellend om te moeten concluderen dat de belangen van Katwijk, als een belangrijke toeristische badplaats aan de Hollandse kust, niet of nauwelijks zijn meegewogen in het Reactiedocument én de ontwerp-Rijksstructuurvisie. Indiener stelt vast dat uitsluitend de nationale belangen, zoals scheepvaart, olie- en gaswinning, zandwinning en windenergie, worden gewogen. De voor badplaatsen negatieve effecten als gevolg van de verstoring van het vrije zicht op de horizon wordt in het Reactiedocument 1. voor 'kennisgeving aangenomen' en 2. slechts 'op hoofdlijnen meegenomen in het planMER en wordt aanvullend onderzocht in het kader van de Haalbaarheidsstudie windenergie binnen de 12-mijlszone'.	Zie paragraaf 2.15 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op de belangenafweging en paragraaf 2.11 voor een toelichting op het aspect zichtbaarheid.

Label	Samenvatting zienswijze	Reactie Ministerie IenM en Ministerie EZ
27b	In de ontwerp-Rijksstructuurvisie wordt als één van de aandachtspunten voor realisatie genoemd het aspect zicht en beleving. Daarbij is aangegeven dat bij bepaling van de locaties en de inrichting van windparken op en vanaf de 12-mijlszone dient te worden voorkomen dat er over een grote afstand een gesloten lijn ontstaat. Een mitigerende maatregel die in feite een erkenning is van de wel degelijk aanwezige negatieve effecten die optreden bij windparken die zichtbaar zijn vanaf de kust. Dat wordt ook bevestigd in het planMER. In de planMER wordt gerefereerd naar onderzoeken van 'Liley et al' en 'De Vries', waaruit blijkt dat de dominantie van windmolens in het beeld van de waarnemer een negatief effect heeft op de beleving van het strand en de zee en wordt voorts geconstateerd dat recreanten weliswaar overwegend positief staan tegenover windenergie, maar dat men het windpark niet in zee wil zien staan.	Zie reactie bij zienswijze 11b.
27c	Uit de onderbouwing in het planMER zou blijken dat windmolenparken op 22 km uit de kust niet dominant in beeld zijn. Niettemin blijkt dat met name gedurende het belangrijke toeristenseizoen op een derde van de dagen de windmolenparken zichtbaar zijn op deze afstand. Indiener stelt vast, in afwijking van het door het Rijk gehanteerde kwalificatie 'licht negatieve beoordeling', ten aanzien van het aspect zicht en beleving, dat er wel degelijk sprake is van een grotere negatieve invloed op de kust economie en de beleving.	Zie paragraaf 2.11 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op het aspect zichtbaarheid.
27d	In het Nationaal Waterplan en de Beleidsnota Noordzee is voor het aanwijzen van gebieden voor windenergie op zee een aantal vertrekpunten benoemd, zoals efficiënt ruimtegebruik en beleving (handhaving vrije zicht op de horizon). In het planMER wordt aangegeven dat sturen op leegte heel belangrijk is en in het planMER wordt gesteld dat: 'concentratie van windmolenparken gewenst is zodat elders andere delen van de horizon en kust nog een open en wijds zeelandschap behouden' en voorts dat 'hoge elementen zoals windturbines de horizon domineren'. Hiermee wordt onderstreept dat windmolenparken op zichtafstand van de kust wel degelijk een negatieve invloed hebben op de beleving van het open en wijds zeelandschap en als zodanig in strijd zijn met de uitgangspunten van het Nationaal Waterplan en de Beleidsnota Noordzee.	Zie reactie bij zienswijze 11d.
27e	Het onderzoek van 'Sims en Dent' (2007) dat in het planMER wordt aangehaald, heeft betrekking op het effect van windmolens op het land op de huizenprijzen. Een niet vergelijkbare situatie aangezien er op het vaste land altijd sprake is van zichtbare vaste elementen. Het (huidige) ongerepte zeelandschap is daarmee niet te vergelijken.	Zie reactie bij zienswijze 11f.
27f	Parallel aan deze ontwerp-Rijksstructuurvisie wordt momenteel door het Rijk gewerkt aan een Haalbaarheidsstudie Windenergie op Zee binnen de 12-mijlszone. Hoewel het gescheiden trajecten betreft, kunnen en mogen ze niet los van elkaar worden gezien. Indien het kabinet besluit om ook binnen de 12-mijlszone gebieden voor windenergie aan te wijzen, versterkt dit de hiervoor aangehaalde negatieve effecten op de kust economie en de beleving. In dat verband wijst de indiener op haar brieven van 5 februari 2014 met bijbehorende onderzoeken die onder andere aan de ministers van Economische Zaken en Infrastructuur en Milieu zijn gestuurd. Hieruit blijkt dat het plaatsen en onderhouden van windmolenparken dicht bij de kust per saldo weliswaar goedkoper is, maar dat dit voordeel wegvalt door de grote negatieve financiële effecten op de kust economie.	Zie reactie bij zienswijze 11g.

Label	Samenvatting zienswijze	Reactie Ministerie IenM en Ministerie EZ
27g	Verzoek bij vaststelling van het definitieve aan te wijzen gebied Hollandse Kust te beperken tot dat gedeelte dat niet zichtbaar is vanaf de kust	Zie reactie bij zienswijze 11i.
28a	Indiener stelt dat het bij het Rijk bekend zal zijn dat de onderhavige vorm van energieopwekking extreem inefficiënt is.	Zie paragraaf 2.1 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op het energiebeleid.
28b	Indiener maakt zich zorgen over het verlies aan weidsheid die de zee ons biedt.	Zie paragraaf 2.11 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op het aspect zichtbaarheid.
28c	Indiener uit zorgen om de nadelige gevolgen voor de natuur, o.m. zeezoogdieren zullen te lijden hebben.	De gevolgen voor natuur (waaronder zeezoogdieren) staan beschreven in de milieueffectrapportages en passende beoordelingen. Zie ook reactie bij zienswijze 44d.
28d	Indiener stelt dat uit de stukken van het IPCC blijkt dat er langdurig geen significante opwarming van de aarde heeft plaats gevonden en er geen significante verandering in weersextremen heeft plaats gevonden, ondanks forse stijging van kooldioxide uitstoot.	Zie paragraaf 2.1 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op het energiebeleid.
29a	Er moet verantwoordelijk worden omgegaan met energie, maar het plaatsen van massa's zwaar gesubsidieerde en nimmer rendabele winmolens om aan opgelegde CO ₂ -normen te voldoen is volgens indiener niet de juiste weg.	Zie paragraaf 2.1 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op het energiebeleid.
29b	Indiener stelt dat er al 16 jaar geen opwarming van betekenis is, maar wel een verhoogde CO ₂ 'uitstoot'. En dat dit erop wijst dat er geen verband tussen beiden is.	Het kabinet deelt uw mening niet en baseert zich daarbij op de recente rapporten van het IPCC. De gevaren van klimaatverandering en de ontwikkeling van de broeikasgasuitstoot zijn voor het kabinet aanleiding om beleid te voeren gericht op terugdringing van die uitstoot, zie onder meer het Energieakkoord en de Klimaatagenda. Eén van de sectoren waarop de aandacht is gericht, is de energievoorziening. Algemeen wordt verondersteld dat hiervoor de CO ₂ -uitstoot richting 2050 substantieel moet worden vermindert. Duidelijk is dat windenergie een onmisbaar onderdeel is in de transitie naar een volledig duurzame energievoorziening.
29c	Windmolens zorgen volgens de indiener niet voor een lagere CO ₂ -uitstoot. Het rendement van windmolens is overdreven en de levensduur korter dan verwacht. Gesteld wordt dat windenergie geen betrouwbare energiebron is.	Zie reactie bij zienswijze 1a.
29d	Windparken leiden tot grote (ecologische) nadelige effecten. Genoemd worden duizenden dode vogels en vleermuizen.	Zowel voor het gebied Hollandse Kust als voor het gebied Ten Noorden van de Waddeneilanden is een planMER en een Passende beoordeling opgesteld. De geschiktheid van de potentiële gebieden wordt hierin beoordeeld op allerlei aspecten, zoals natuur, landschap, recreatie, archeologie, bodem en water, klimaat, kustveiligheid en de verschillende gebruikersfuncties. De uitkomsten van de het planMER en de Passende beoordeling zijn betrokken bij de besluitvorming over de begrenzing van de aangewezen windenergiegebieden. Op initiatief van het ministerie van Economische Zaken wordt er momenteel gewerkt aan een kader voor ecologie en cumulatie. Zie paragraaf 2.14 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op het kader Ecologie en Cumulatie.
29e	Indiener vraagt zich af waarom Nederland doorgaat met het beleid ten aanzien van windenergie, terwijl juist steeds meer mensen en ook andere landen als Australië en Noorwegen inzien dat windenergie kansloos is en veel te duur.	Zie paragraaf 2.1 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op het energiebeleid.
29f	Indiener is het eens met de noodzaak om naar alternatieve voor fossiele brandstoffen te kijken, maar hij is overtuigd dat windmolens niet het antwoord vormen op dit vraagstuk.	Vanwege de ligging van Nederland aan de Noordzee en vanwege het beperkte landoppervlak is windenergie op zee een van de belangrijkste mogelijkheden voor productie van hernieuwbare energie voor Nederland.

Label	Samenvatting zienswijze	Reactie Ministerie IenM en Ministerie EZ
29g	Volgens indiener zou het Rijk moeten kijken naar zonnepanelen of thoriumreactoren. Zonne-energie is ook onbetrouwbaar, maar veel goedkoper, makkelijker te plaatsen, minder schadelijk en verder door te ontwikkelen.	Zie reactie bij zienswijze 5f.
30a	Indiener stelt dat het Energieakkoord niet democratisch tot stand gekomen is. De medeondertekenaars hebben geen draagvlak bij de burger of hebben hun standpunten niet met hun leden afgestemd.	Het Energieakkoord kent een breed maatschappelijk draagvlak. Het is afgestemd met meer dan 40 organisaties in Nederland, variërend van werkgevers tot natuurverenigingen en het wordt gesteund door een grote meerderheid van partijen in de Tweede Kamer.
30b	Het plan om 25 TWh/jaar aan onvoorspelbaar vermogen in te passen in het elektriciteitsnet is ongeloofwaardig en technisch onrealiseerbaar. Het idee om leveranciers van windenergie tot levering op basis van voorspellingen te dwingen op straffe van boetes is niet reëel.	Het Nederlandse elektriciteitsnet is zeer betrouwbaar. Dit komt door de hoge kwaliteit van de netten die wordt gewaarborgd door de netbeheerders en door de wijze waarop de systeembalans wordt gehandhaafd door de landelijk netbeheerder. De betrouwbaarheid van de energievoorziening neemt niet af door inpassing van duurzame energie. Wel zijn investeringen in de netten nodig om de opgewekte elektriciteit te transporteren en daarmee de betrouwbaarheid te blijven waarborgen. Netbeheerders hebben de wettelijke taak om die investeringen te doen. De inpassing van windenergie op zee in het Nederlandse elektriciteitssysteem is derhalve mogelijk. Overigens is het idee dat windenergie onvoorspelbaar is onjuist. In toenemende mate blijken de dag-vooruit voorspellingen van onder andere windenergie en zonne-energie zeer betrouwbaar. Aangezien de energievoorziening in belangrijke mate wordt aangestuurd op basis van dag-vooruit voorspellingen is geen sprake van een grote onvoorspelbaarheid die tot extra problemen zou leiden. Wel is het zo dat windenergie niet stuurbaar is.
30c	De plannen voor windenergie kosten de burger heel veel geld. De stelling van de regering dat de molenbouw 40% goedkoper zal uitpakken dan een niet nader omschreven ijkpunt, is ongeloofwaardig.	In het Energieakkoord staat dat er rekening houdend met locatiespecifieke omstandigheden – en op basis van berekeningen van de offshore-sector – van wordt uitgegaan dat het mogelijk is een gemiddelde kostprijsreductie van windenergie op zee met 40% per MWh te realiseren over de periode 2014-2024. Niet alleen in Nederland maar ook in Engeland, Denemarken en Duitsland, gaat men ervan uit dat een kostenreductie van rond de 40% haalbaar is.
30d	Indiener stelt dat het de regering ontbreekt aan visie. Het geld zou beter beschikbaar kunnen worden gesteld aan wetenschappelijk onderzoek naar nog niet uitgewerkte vormen van energiewinning, zoals thoriumsplitsing, chemosynthese of werkelijk schone kolenverbranding.	Het kabinet heeft een doelstelling van 14% hernieuwbare energie in 2020, overeenkomstig de EU doelstelling voor Nederland, en 16% in 2023. Kernenergie is geen hernieuwbare energiebron en draagt dus niet bij aan de hernieuwbare energiedoelstelling. Kernenergie is als zodanig dus geen alternatief voor windparken. Er zijn op dit moment geen actieve initiatieven voor nieuwe kerncentrales in Nederland. Wel vindt er onderzoek naar kernenergie plaats, bijvoorbeeld bij de Technische Universiteit Delft en bij de Nuclear Research & consultancy Group (NRG) in Petten. Kolenverbranding kan alleen CO ₂ neutraal zijn als de CO ₂ wordt afgevangen en opgeslagen. Het kabinet stimuleert de ontwikkeling en implementatie van deze techniek (CCS) onder andere door een financiële bijdrage aan het ROAD-project.
30e	Als vaststaand wordt aangenomen dat toename van CO ₂ in de dampkring via het broeikaseffect dramatisch zal uitwerken voor de gehele mensheid. De beleidsmakers achter het Energieakkoord laten geen ruimte voor twijfel aan deze hypothese terwijl er vele aanwijzingen zijn die de juistheid ervan bestrijden.	Zie reactie bij zienswijze 29b.

Label	Samenvatting zienswijze	Reactie Ministerie IenM en Ministerie EZ
31a	Indiener is verheugd dat in de ontwerp-Rijksstructuurvisie Windenergie op Zee de bestaande vergunningen erkend worden en dat de daarbinnen gemaakte afspraken niet gewijzigd worden. Deze vergunningen hebben reeds een lang traject van stakeholderconsultatie en maatwerk achter de rug; het benutten van deze vergunningen past daarmee bij de beoogde kostenefficiënte aanpak, voor zowel overheid als bedrijfsleven. De bestaande vergunningen zullen een onmisbare bijdrage moeten leveren aan de tijdige realisatie van de ambitieuze doelstellingen uit het Energieakkoord. De planning voor de aanbesteding zoals onderdeel van het Energieakkoord (450 MW in 2015, 600 MW in 2016 etc.) is alleen haalbaar wanneer de bestaande vergunningen kunnen worden ingezet vanaf de eerste tenderronde in 2015. Immers, het is vanwege de lange voorbereidingstijd voor zowel overheid als bedrijfsleven niet haalbaar om in 2015 nieuwe projecten gereed te hebben voor de tender. Om de benodigde voorbereidingen te kunnen treffen voor de tender in 2015 dient in 2014 al een aankondiging van deze tender plaats te vinden. Alleen met deze planning en een tender op basis van de bestaande vergunningen in 2015 zijn de doelstellingen uit het Energieakkoord haalbaar.	Gelijktijdig met het uitkomen van de definitieve Rijksstructuurvisie heeft het kabinet de Tweede Kamer geïnformeerd over de routekaart over de uitrol van windenergie op zee. Hierin wordt ook nader ingegaan op de tender 2015 en bestaande vergunningen. In de Rijksstructuurvisie Windenergie op Zee worden geen uitspraken gedaan over de status van bestaande vergunningen. Zie paragraaf 2.8 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op de routekaart.
31b	De planning voor de aanbesteding is alleen haalbaar wanneer de bestaande vergunningen kunnen worden ingezet vanaf de eerste tenderronde in 2015. Om de benodigde voorbereidingen te kunnen treffen voor de tender in 2015 is het noodzakelijk dat in 2014 al een aankondiging voor deze tender plaatsvindt. Alleen dan is de planning uit het Energieakkoord haalbaar. De krappe tijdsplanning uit het Energieakkoord staat op gespannen voet met de hoeveelheid nog in te richten beleid en regelgeving en de verschillende conflicterende belangen.	Gelijktijdig met het uitkomen van de definitieve Rijksstructuurvisie heeft het kabinet de Tweede Kamer geïnformeerd over de routekaart over de uitrol van windenergie op zee. Hierin wordt ook nader ingegaan op de tender 2015 en bestaande vergunningen. Zie paragraaf 2.8 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op de routekaart.
31c	Bij indiener bestaat onduidelijkheid over het samenspel van de verantwoordelijkheid voor ruimtelijk beleid van het ministerie van Infrastructuur en Milieu en de systeemverantwoordelijkheid voor energiebeleid van het ministerie van Economische Zaken. Indiener ziet graag een heldere verdeling van taken en verantwoordelijkheden, verankerd in een plan van aanpak inclusief vragen over de samenwerking.	De minister van Infrastructuur en Milieu is verantwoordelijk voor het ruimtelijk beleid en de minister van Economische Zaken voor het energiebeleid. Daarnaast is de minister van Infrastructuur en Milieu ook coördinerende bewindspersoon voor de Noordzee. Afstemming vindt plaats op ambtelijk en politiek niveau. In de huidige projectorganisatie zijn zowel het ministerie van Economische Zaken als het ministerie van Infrastructuur en Milieu (inclusief Rijkswaterstaat) vertegenwoordigd.
31d	Een integrale aanpak is essentieel. Hiervoor worden 2 voorstellen gedaan: (1) Een heldere verdeling van taken en verantwoordelijkheden tussen beide departementen, verankerd in een plan van aanpak inclusief afspraken over de samenwerking; (2) Een structureel overleg tussen sector en de betrokken ministeries in te richten, bijvoorbeeld in de vorm van een directeurenoverleg.	Zie reactie bij zienswijze 31c. Daarnaast vindt er structureel overleg plaats met vertegenwoordigers van de windenergiesector.
31e	Indiener acht het haalbaar om vanaf 2017 nieuwe windparken op zee te realiseren volgens de nieuwe beoogde uitgiftesystematiek. Om vóór 2021 nieuw vermogen op zee operationeel te hebben moet in 2015 en 2016 de keuze worden gemaakt om tenders in te richten voor in ieder geval de bestaande vergunningen.	Zie paragraaf 2.8 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op de routekaart.
31f	Indiener verzoekt het Rijk om de minimale afstanden van 7x de rotordiameter tussen turbines en van 20x de rotordiameter tussen parken ook aan te houden wanneer een groot gebied in kavels wordt geknipt, zoals het geval zal zijn bij clustering van parken. Zo krijgt men een realistischer inzicht in het werkelijke potentieel van een wingebed.	De Rijksstructuurvisie Windenergie op Zee gaat alleen over de ruimtelijke reservering van gebieden voor windenergie. De door de indiener genoemde aspecten komen aan de orde bij de kavelbesluiten.

Label	Samenvatting zienswijze	Reactie Ministerie IenM en Ministerie EZ
31g	De huidige heibeperkingen kunnen een belemmering vormen voor de haalbaarheid van de doelstellingen uit het Energieakkoord, in het bijzonder wanneer parken in clusters worden aanbesteed en gebouwd, want momenteel wordt er aan de afgegeven vergunningen een voorschrift met een heibeperking van 1 januari tot 1 juli verbonden, waarbij maar één windpark per periode mag worden gebouwd.	Op initiatief van het ministerie van Economische Zaken wordt er momenteel gewerkt aan een kader voor ecologie en cumulatie. Onderwatergeluid als gevolg van heien is hierin een belangrijk aspect. Belangenorganisaties zullen betrokken worden bij de ontwikkeling hiervan. Zie paragraaf 2.14 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op het kader Ecologie en Cumulatie.
31h	Indiener onderkent het belang van maatwerk voor het vinden van oplossingen voor de overlap van bestaande platforms en kabels met aangewezen windparken maar ziet dit als een onzeker en tijdrovend proces dat bilateraal plaats moet vinden en daarom veel vraagt van projectontwikkelaars. Om die redenen vindt indiener het van belang dat de hoeveelheid benodigd maatwerk en bijbehorend bilateraal overleg drastisch wordt teruggebracht om de doelstellingen uit het Energieakkoord te kunnen halen.	Bij de bepaling van toekomstige locaties voor windparken zal gebruik worden gemaakt van het afwegingskader mijnbouw - windenergie op zee. Dit betreft een ruimtelijk-economische belangenafweging tussen het betreffende mijnbouwbelang en het betreffende windenergie op zee belang. Deze afweging vindt plaatst alvorens de minister van Economische Zaken een kavelbesluit zal nemen over de toekomstige locatie. Vooralsnog is de betrokkenheid van afzonderlijke projectontwikkelaars bij de toepassing van het afwegingskader mijnbouw - windenergie op zee, niet voorzien. Zie paragraaf 2.10 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op olie- en gaswinning en CO ₂ -opslag.
31i	Een grote onzekerheid betreft <i>prospects</i> (mogelijk nieuwe mijnbouwactiviteiten) en de (bestaande) vergunningen van mijnbouwactiviteiten. Dat betekent dat, hoewel met de aanwijzing van windgebieden getracht is om ruimte te reserveren voor de ontwikkeling van windenergie op zee, er nog steeds geen betrouwbare indicatie gegeven kan worden van de ruimte voor windenergie op zee. Ook voor ná 2023 bestaat er nog onduidelijkheid over de beschikbare ruimte voor economisch interessante windgebieden op zee. Bij een grote nadruk op maatwerkoplossingen wordt niet alleen de onzekerheid en benodigde tijd maar ook het aantal besluiten dat in de praktijk arbitrair zal blijken ernstig verhoogd.	Zie paragraaf 2.10 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op olie- en gaswinning en CO ₂ -opslag.
31j	Bilaterale afstemming en maatwerk is daarmee niet tijds- en kostenefficiënt, mede omdat derden niet verplicht zijn om tot overleg en overeenstemming te komen. Indiener verzoekt het Rijk haar verantwoordelijkheid te nemen voor het ruimtelijk faciliteren van de doelstellingen uit het Energieakkoord en de regierol te nemen daar waar er conflicterende belangen zijn.	Zie reactie bij zienswijze 31h.
31k	Hoewel met de afwegingskaders voor scheepvaart het gelukt is om de windgebieden te optimaliseren ten opzichte van de professionele scheepvaart, is het (indirect) effect van onder andere recreatie/ toerisme nog niet meegenomen. Ook andere belangen en activiteiten zoals effecten op de ecologie, archeologie, zicht en beleving voor zowel toeristen als bewoners zijn niet (volledig) in kaart gebracht, gekwantificeerd en meegenomen. Gebrek aan draagvlak voor windenergie op zee dreigt daarmee een gevaarlijke bottleneck te worden voor de realisatie van nieuwe windparken op zee en het Energieakkoord.	Voor alle aangewezen gebieden geldt dat het gebieden zijn waar ook andere activiteiten plaatsvinden, zodat bij de nadere belangenafwegingen in het vervolgtraject delen van het gebied nog kunnen afvallen. Het is op dit moment nog niet mogelijk om aan te geven wat de eventuele netto-bijdrage van de verschillende gebieden is.
31l	Indiener is graag bereid om met andere windontwikkelaars in samenwerking met de betrokken overheden en andere partijen de onderzochte mogelijkheden tot medegebruik en doorvaarbaarheid te verzilveren.	Zie reactie bij zienswijze 7a.
31m	Indiener is van mening dat de overheid ten aanzien van medegebruik de regierol en haar verantwoordelijkheid dient te nemen om voldoende ruimte voor windenergie op zee te reserveren. Dergelijke afspraken dienen uit efficiëntie-overwegingen niet op projectniveau plaats te vinden maar op basis van algemeen geldende spelregels of methodieken.	Het Rijk onderzoekt (in samenspraak met alle belangenorganisaties) de mogelijkheden tot medegebruik en doorvaarbaarheid van de windparken. Zie paragraaf 2.13 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op Medegebruik en doorvaart. De uitkomst van dit onderzoek wordt meegenomen in de actualisatie van het Nationaal Waterplan en de bijbehorende Beleidsnota Noordzee.

Label	Samenvatting zienswijze	Reactie Ministerie IenM en Ministerie EZ
31n	Naar aanleiding van bovenstaand geformuleerde knelpunten roept de indiener het Ministerie van Infrastructuur en Milieu op om te handelen naar de in de ontwerp-Rijksstructuurvisie Windenergie op Zee aangegeven prioritering van belangen. Windenergie op zee wordt terecht aangewezen als een activiteit van nationaal belang. Dit belang dient vervolgens juridisch verankerd te worden door het ook daadwerkelijk boven de andere genoemde belangen op de Noordzee te stellen, zowel in de Rijksstructuurvisie Windenergie op Zee als in relevante regelgeving en besluiten. Zolang de in de Rijksstructuurvisie Windenergie op Zee aangewezen gebieden voor windenergie geen expliciete bescherming krijgen, kunnen andere activiteiten of belangen (zoals mijnbouw of natuur-effecten) de ruimte aanzienlijk inperken. In de afweging van belangen en het streven naar gecombineerd en ruimte-efficiënt gebruik dient het belang van windenergie te prevaleren in de voor windenergie aangewezen gebieden. Het verankeren van het nationaal belang van windenergie op zee is essentieel om de conform het Energieakkoord gestelde ambities windenergie op zee te kunnen realiseren.	Zie reactie bij zienswijze 15c.
31o	Het uitsluiten van de netkosten op projectniveau is nodig om uit te komen op de in het Energieakkoord gestelde €150/MWh hetgeen de basis is voor de verdere kostenreductie van 40%.	Het kabinet deelt de opvatting van de indiener niet, dat het uitsluiten van de netkosten voor specifieke <i>offshore</i> -windprojecten noodzakelijk is voor het behalen van de kostenreductie. De in het Energieakkoord afgesproken kostenreductie voor windenergie op zee is van groot belang voor de betaalbaarheid van de energievoorziening. Zoals in het Energieakkoord is afgesproken gaat het om een daadwerkelijke kostenreductie, dus niet om de verschuiving van kosten van subsidie naar transporttarieven voor elektriciteit.
31p	De netinpassing is een cruciaal onderdeel voor de realisatie van windparken op zee. De onzekerheid over het beslag op tijd en kosten van de netaansluiting vormt nu nog een groot risico voor de haalbaarheid van de doelstellingen uit het Energieakkoord. Om conform het Energieakkoord in 2015 de eerste tender te kunnen laten plaatsvinden moet ruim vóór de sluitingsdatum van de tender duidelijk zijn wat de exacte voorwaarden zijn omtrent de aansluitingen de windparken inclusief een eventuele aansprakelijkheidsregeling.	Zie reactie bij zienswijze 14b.
31q	Hoewel de verantwoordelijkheid voor de netinpassing logischerwijs bij TenneT hoort te liggen vanwege schaalvoordelen en een integrale aanpak, is het onwaarschijnlijk dat alle wetgeving en processen zorgvuldig ingericht kunnen zijn vóór einde 2015. Hierdoor dient er voor in elk geval de eerste tender een andere constructie ingericht te worden waarbij de risico's en aansprakelijkheid voldoende worden afgedekt en waarbij de netinpassing op een kostenefficiënte wijze kan plaatsvinden. Immers, ontwikkelaars van windparken zullen geen investeringsbeslissing kunnen nemen indien het risico aanwezig is dat de aansluiting te laat gereed is zonder dat de schade kan worden verhaald. In geval er nog dergelijke risico's bestaan zullen deze moeten worden meegenomen in de prijs, wat niet past binnen de gestelde €150/MWh uit het Energieakkoord.	Zie reactie bij zienswijze 14b.
31r	Indiener is verheugd dat met de Rijksstructuurvisie Windenergie op Zee concrete stappen worden gezet richting het ruimtelijk faciliteren van de uitbreiding van windenergie op zee op de langere termijn. Om op korte termijn windenergie op zee te kunnen realiseren zal in 2015 gestart moeten worden met een tender voor de bestaande vergunningen en dient er een interim oplossing te zijn voor de aansluiting op het net.	Gelijktijdig met het uitkomen van de definitieve Rijksstructuurvisie heeft het kabinet de Tweede Kamer geïnformeerd over de routekaart over de uitrol van windenergie op zee. Hierin wordt ook nader ingegaan op de tender 2015 en bestaande vergunningen. Zie paragraaf 2.8 van deze Nota van Antwoord voor toelichting op de routekaart.
31s	Voor de uitwerking van verder beleid en regelgeving dient het nationaal belang van windenergie op zee verzilverd te worden en dienen de afspraken in het Energieakkoord leidend te zijn.	Zie reactie bij zienswijze 15c.

Label	Samenvatting zienswijze	Reactie Ministerie IenM en Ministerie EZ
32a	Indiener spreekt zijn grote waardering uit voor de stappen die het kabinet zet met het vinden van ruimte voor windenergie op zee. De voorliggende ontwerp-Rijksstructuurvisie is een belangrijke stap op weg naar het invullen van de afspraken die gemaakt zijn in het Energieakkoord.	Het kabinet beschouwt dit signaal als ondersteuning van zijn beleid.
32b	De keuze om gebruik te maken van de reeds verleende vergunningen voor windenergie op zee is een logische zaak. Tegelijkertijd is het evenzeer van belang om ruimte te bieden voor nieuwe projecten van nieuwe toetreders op de markt, o.a. waarborgt dat voldoende concurrentie.	Gelijktijdig met het uitkomen van de definitieve Rijksstructuurvisie heeft het kabinet de Tweede Kamer geïnformeerd over de routekaart over de uitrol van windenergie op zee. Hierin wordt ook nader ingegaan op de tender 2015 en bestaande vergunningen. Zie paragraaf 2.8 van deze Nota van Antwoord voor toelichting op de routekaart.
32c	Indiener vindt dat er meer aanbod aan ruimte nodig zal zijn om de ambitieuze afspraken uit het Energieakkoord te realiseren.	In de aangewezen gebieden (Borssele, IJmuiden Ver, Hollandse Kust, Ten Noorden van de Waddeneilanden en de eventueel toekomstig aan te wijzen gebieden binnen de 12-mijlszone) is er ruimte voor doorgroei na 2023. Zie ook paragraaf 2.17 van deze Nota van Antwoord betreffende het eindadvies van de Commissie voor de milieueffectrapportage. Er is nog geen beleid opgesteld ten aanzien van subsidiëring van energieprojecten na 2020.
32d	Indiener vindt dat de aanpak voor het omgaan met veilige afstanden tot scheepvaartroutes navolging verdient voor het omgaan met veiligheidszones rond mijnbouwactiviteiten in de Noordzee en rond kabel- en leidingtracés.	Zie paragraaf 2.10 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op olie- en gaswinning en CO ₂ -opslag en paragraaf 2.12 voor een toelichting op de kabels en leidingen.
32e	Op een aantal punten, zoals recreatieve vaart, ecologie, archeologische bodemarchief, zicht en toerisme, zijn effecten nog niet (volledig) in kaart gebracht, gekwantificeerd of meegewogen.	In de milieueffectrapportages zijn de aard en omvang van de effecten van windenergie op zee in de aangewezen gebieden beschreven op de respectievelijke thema's natuur, bodem en water, kustveiligheid en klimaat (PLANET), landschap, archeologie en recreatie (PEOPLE) en economische gebruiksfuncties en economie (PROFIT). Deze effecten zijn op basis van een kwalitatieve en waar mogelijk kwantitatieve beschrijving beoordeeld, gebaseerd op de laatste wetenschappelijke inzichten. Het kabinet acht dit voor het abstractieniveau van de Rijksstructuurvisie Windenergie op Zee voldoende. In het vervolgtraject, de uitwerking van aangewezen gebieden naar exacte locaties waarbinnen windparken ontwikkeld zullen worden, zullen mogelijk aanvullende analyses worden uitgevoerd. Zie paragraaf 2.6 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op het Wetsvoorstel windenergie op zee.
32f	Indiener vindt het te begrijpen dat de Rijksstructuurvisie niet alle onderwerpen volledig kan afdekken, maar vindt dat dit wel een risico oplevert dat wordt doorgeschoven naar de projectontwikkelaar. Een gebrek aan draagvlak kan een afbreukrisico vormen voor de ambitieuze tijdsplanning tot 2023. Indiener roept op om meer duidelijkheid te verschaffen waar mogelijk om draagvlak voor de ontwikkeling van windparken op zee te bevorderen.	Gelijktijdig met het uitkomen van de definitieve Rijksstructuurvisie heeft het kabinet de Tweede Kamer geïnformeerd over de routekaart over de uitrol van windenergie op zee. Zie paragraaf 2.4 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op de routekaart.
32g	In gebieden waar naast ruimte voor windenergie meer belangen spelen is een goede afweging en waardering van uiteenlopende belangen noodzakelijk. Hierbij is de vraag aan de orde in hoeverre invulling wordt gegeven aan het uitgangspunt dat windenergie een prioritaire economische activiteit van nationaal belang is, waarop andere activiteiten niet belemmerend mogen werken. Indiener vraagt zich af of dit uitgangspunt in voldoende mate wordt gehanteerd bij het zoekproces en de afweging. Indiener dringt er op aan om in de eindafweging het nationale belang van windenergie als prioritaire economische activiteit nadrukkelijk voorop te stellen.	Zie reactie bij zienswijze 15c.

Label	Samenvatting zienswijze	Reactie Ministerie IenM en Ministerie EZ
32h	Vanuit het oogpunt van een zo efficiënt mogelijk gebruik van schaarse ruimte op de Noordzee vindt de indiener de voorkeur van het kabinet voor clustering van grote parken een begrijpelijk en verstandig uitgangspunt. Indiener wijst echter ook op het belang om rekening te houden met de opbrengst die het Energieakkoord beoogt voor windenergie op zee. De invulling van de aangewezen ruimte voor windenergie dient voldoende rekening te houden met het mogelijk maken van optimale prestaties van de windparken.	Zie reactie bij zienswijze 18e.
32i	De kavelstrategie moet voorkomen dat clustering een nadelig effect teweeg brengt op het rendement van windturbines, omdat kavels elkaar de wind deels zouden afvangen. Een goede kavelstrategie waarborgt een economische efficiënte invulling. Mede daarom is het voor de sector van groot belang om zo snel mogelijk inzicht te krijgen in de kavelstrategie en de ruimtelijke inpassing van de nog te realiseren parken met een opgesteld vermogen van ca. 3500 MW. Indiener vraagt om dit zorgvuldig te onderzoeken.	Gelijktijdig met het uitkomen van de definitieve Rijksstructuurvisie heeft het kabinet de Tweede Kamer geïnformeerd over de routekaart over de uitrol van windenergie op zee. Zie paragraaf 2.8 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op de routekaart.
32j	In de ontwerp-Rijksstructuurvisie staat dat de overheid de minimale grootte van een windpark wil reduceren tot 100 MW. Indiener zou graag zien dat dit uitgangspunt wordt heroverwogen, en dat als regel wordt uit gegaan van een grotere omvang (indicatief: ca. 300 MW) vanuit een kostenefficiënte ontwikkeling. Een uitzondering hierop zou kunnen gelden voor kleinere gebieden wanneer deze nodig blijken om de doelstelling te halen. Ervaringen in omringende landen laten zien dat een grotere schaalomvang beter past bij een kosteneffectieve aanpak.	In het vervolgtraject, bij het ontwikkelen van de kavelbesluiten, wordt gestreefd naar een efficiënte indeling van de gebieden. Zie paragraaf 2.6 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op het Wetsvoorstel windenergie op zee.
32k	Binnen het Energieakkoord zijn in goed overleg afspraken gemaakt over de aanpak. Die samenwerking is er ook geweest bij het ontwikkelen van de Rijksstructuurvisie. Indiener vertrouwt er op dat goede samenwerking tussen Rijk en belanghebbenden voorop blijft staan bij alle verdere stappen om tot uitrol van windenergie op zee te komen.	Het kabinet beschouwt dit signaal als ondersteuning van zijn beleid.
32l	Indiener wijst op de gezamenlijke verantwoordelijkheid van Rijksoverheid en het bedrijfsleven om de kostprijsreductie van 40% te bewerkstelligen. Zowel innovaties vanuit de markt als kosteneffectief gericht overheidsbeleid moeten daaraan in belangrijke mate bijdragen. Het Rijk kan daaraan een essentiële bijdrage leveren met de keuzes die nu in deze Rijksstructuurvisie worden gemaakt.	Het kabinet onderschrijft dat de verantwoordelijkheid om te komen tot een kostprijsreductie van 40% een gezamenlijke verantwoordelijkheid is van de Rijksoverheid en de windenergiesector.
33	Ingediende zienswijze heeft betrekking op de Haalbaarheidsstudie naar (on)mogelijkheden van windenergie binnen de 12-mijlszone. Een van de onderzochte gebieden ligt boven Ameland - Schiermonnikoog.	De Rijksstructuurvisie Windenergie op Zee betreft het aanwijzen van de gebieden Hollandse Kust en Ten Noorden van de Waddeneilanden. Beide gebieden liggen buiten de 12-mijlszone. Ingediende zienswijze heeft betrekking op de Haalbaarheidsstudie Windenergie op Zee binnen de 12-mijlszone. Zie paragraaf 2.7 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op de Haalbaarheidsstudie.
34	Indiener is zeer tegen en maakt bezwaar tegen een windmolencomplex voor de kust van Zandvoort. De argumenten pro overtuigen de indiener geheel niet.	Zienswijze wordt geïnterpreteerd dat deze betrekking heeft op het te realiseren windpark Luchterduinen. De besluitvorming over dit windpark maakt geen onderdeel uit van de Rijksstructuurvisie. Het besluit over het windpark is onherroepelijk.

Label	Samenvatting zienswijze	Reactie Ministerie IenM en Ministerie EZ
35a	De 'dwingende reden van groot openbaar belang' zoals omschreven in de Natuurbeschermingswet 1998 ontbreekt om de Rijksstructuurvisie Wind op Zee doorgang te doen vinden, waar deze reden vereist is in natuurgebied de Noordzee- waarvan de Exclusieve Economische Zone valt onder de Natuurbeschermingswet 1998. Aanbeveling A: Het ministerie dient in haar Structuurvisie een deugdelijker (= objectief en kwantitatief toetsbare, á-politieke) definitie te geven van wat 'duurzame' energie is, en waarom zonne-energie, windenergie en biomassa 'duurzaam' zou zijn, een definitie die tevens ontbreekt in de MER en de PB. Aanbeveling B: Het ministerie dient te motiveren wat de dwingende reden van openbaar belang is van het subsidiëren met 18 miljard euro is van een zeer kleine groep profiteurs van het SER Energieakkoord waarvan Wind op Zee uitvloeisel is.	Voor de uitwerking van de ruimtelijke opgave voor windenergie is uitgegaan van een aantal vertrekpunten zoals geformuleerd in het Nationaal Waterplan en de bijbehorende Beleidsnota Noordzee (zie hoofdstuk 6). 1. Prioritaire ontwikkeling van economisch gebruik dat van nationaal belang is voor Nederland (scheepvaart, olie- en gaswinning, duurzame (wind)energie, zandwinning en defensie). Beleidsnota Noordzee (p. 53): 'Activiteiten op zee zijn mogelijk mits er geen significante effecten zijn op het mariene ecosysteem, onder hantering van de ecosysteembenadering en het voorzorgsbeginsel. In het geval van significante effecten dient te worden aangetoond waarom die activiteit op de Noordzee dient plaats te vinden.' 2. Efficiënt en veilig gebruik van de Noordzee in evenwicht met het mariene ecosysteem. Beleidsnota Noordzee (p. 41): 'Natura 2000-gebieden en andere mogelijk ecologisch waardevolle gebieden. Om eventuele significante effecten uit te sluiten zijn aangewezen en aan te wijzen Natura 2000-gebieden vermeden. Andere mogelijk ecologisch waardevolle gebieden, waar in het licht van Natura 2000 en KRM tot 2012 onderzoek plaatsvindt, zijn zoveel mogelijk ontzien.' In het geval van ruimtelijke ingrepen voor activiteiten van nationaal belang behoeven bij de aanvraag en verlening van vergunningen de (dwingende) redenen van groot openbaar belang niet te worden onderbouwd (Beleidsnota Noordzee p. 53). Hiermee zijn aanbevelingen A en B niet meer relevant.
35b	Met de opstelling van de Rijksstructuurvisie Wind op Zee handelt het Ministerie in strijd met het evenredigheidsbeginsel (artikel 3:4 lid 2 Awb), wanneer een overheid een belasting heft, in dit geval de SDE+-belasting die de overheid heft over de energierekening die zal oplopen tot een geschatte 500-1000 euro extra in 2020, wanneer tevens het onderdeel 'Wind op Land' wordt meegerekend. Aanbeveling C: Het Ministerie dient - wanneer de dwingende reden van groot openbaar belang voor Windenergie op Zee klimaatbeleid is - kwantitatief inzicht te bieden in de grootte van voorkómen klimaatverandering als gevolg van het SER Energieakkoord en het onderdeel daarvan, de Rijksstructuurvisie Wind op Zee, en is daartoe ook verplicht conform artikel 3:4 Awb, dat een zorgvuldig onderzoek naar feiten en belangen vereist. Deze ontbreekt in MER en PB.	De SDE+ subsidie voor duurzame energie wordt gefinancierd uit een opslag op de energierekening. De opbrengsten van de opslag moeten overeenkomen met het bedrag van de subsidie uitgaven. Hierdoor leidt het subsidiëren van duurzame energie voor de komende jaren tot extra lasten voor de samenleving. Het kabinet is echter van oordeel dat de samenleving op de lange termijn is gebaat bij een groter aandeel energie die duurzaam is geproduceerd. Schending van het evenredigheidsbeginsel is niet aan de orde. Ad C: In Europees verband heeft Nederland afgesproken dat in 2020 14% van de energieconsumptie uit duurzame, dat wil zeggen hernieuwbare, bronnen komt. In het Energieakkoord (september 2013) is afgesproken dat Nederland streeft naar 16% duurzame energie in 2023. Om dit duurzame energiedoel te bereiken, zijn forse beleidsinspanningen en investeringen nodig op alle vormen van duurzame energie. In het Energieakkoord is verder afgesproken dat in 2023 in totaal 4.450 MW aan windvermogen operationeel moet zijn op zee. Het Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC) geeft de onderbouwing voor de CO₂-reductie. Het IPCC geeft aan dat mensen het broeikasgas effect versterken door uitstoot van CO₂. Door het broeikasgas effect warmt de aarde op wat klimaatverandering tot gevolg heeft. Het gebruik van fossiele energiedragers leidt tot CO₂-uitstoot. Het gebruik van duurzame energie leidt tot vermindering van de CO₂-uitstoot met als doel verdere klimaatverandering tegen te gaan.

Label	Samenvatting zienswijze	Reactie Ministerie IenM en Ministerie EZ
35c	De windmolenfarms op zee – door de Rijksoverheid ‘parken’ genoemd – hebben significante negatieve effecten op de gezondheid van het mariene ecosysteem van de Noordzee, waarvan mijn onderneming afhankelijk is in haar voortbestaan, en waarvan de door het van de Rijksoverheid in financiële zin sterk afhankelijke Royal Haskoning opgestelde PB en MER geen representatief beeld leveren. Tevens bestaan – zoals Royal Haskoning toegeeft in de MER – grote kennisleemtes over de ecologische impact van windfarms op marien leven, naast bekende directe sterfte bij constructie aan mariene zoogdieren. Daarmee blijft de constructie op de voorgenomen schaal onverantwoord, in strijd met het voorzorgprincipe wanneer effecten niet zijn uit te sluiten en daarmee onwettig volgens de Natuurbeschermingswet 1998. Aanbeveling D: In het belang van natuurbescherming en visserij dient het Ministerie een kritischer toetsing van de MER door onafhankelijke wetenschappers te laten uitvoeren (Royal Haskoning heeft de Rijksoverheid als belangrijkste klant en is niet onafhankelijk) om deugdelijker ecologische informatie te krijgen, alvorens de Rijksstructuurvisie Wind Op Zee op deze schaal doorgang vindt.	Voor de effecten van kabels en leidingen in het Waddengebied is een Milieueffectstudie (MES) opgesteld. De conclusies in deze MES zijn gebaseerd op onafhankelijk wetenschappelijk onderzoek. In het planMER en Passende beoordeling t.b.v. de Rijksstructuurvisie Windenergie op Zee is gebruik gemaakt van de conclusies van deze MES. In het MES wordt geconcludeerd dat de effecten van EMF (elektromagnetische velden) gering zijn. Als de kabel diep wordt ingegraven (> 3 meter) kunnen effecten zelfs volledig worden uitgesloten. Alleen als de kabels 1,25 meter diep worden ingegraven kunnen geringe effecten op haaien en roggen en een aantal vissoorten tot een afstand van circa 5 meter van de bodem niet volledig worden uitgesloten. In het planMER zal deze nadere toelichting over de omstandigheden waarin mogelijke effecten kunnen optreden worden toegevoegd en zal de volgende referentie in de literatuurlijst worden opgenomen: Arcadis (2013). Milieueffectstudie Kabels en Leidingen Waddengebied. Ad D: De milieueffectrapporten zijn uitgevoerd op basis van de laatste wetenschappelijke inzichten door een onafhankelijk adviesbureau. Conform artikel 7.12 van de Wet milieubeheer is de Commissie voor de milieueffectrapportage (hierna: de Commissie) gevraagd om advies uit te brengen over de milieueffectrapporten behorende bij de Rijksstructuurvisie. Het gaat hierbij om de planMER'en, de Passende beoordelingen en de scheepvaartriscoanalyses voor de gebieden Hollandse Kust en Ten Noorden van de Waddeneilanden. Daarnaast is, ter voorbereiding op het opstellen van de Rijksstructuurvisie, de Commissie in 2013 gevraagd om een advies uit te brengen over de Notitie Reikwijdte en Detailniveau ten behoeve van het planMER voor de beide gebieden. Zie paragraaf 2.17 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op het advies van de Commissie.
35d	Het Ministerie handelt bij de totstandkoming van de Rijksstructuurvisie Wind op Zee strijd met de regels voor behoorlijk bestuur, te weten a. het zorgvuldigheidsbeginsel dat een zorgvuldig onderzoek naar feiten en belangen vereist (artikel 3:4 Awb) en b. de openheid en eerlijkheid die de overheid in acht dient te nemen (artikel 2:4 van de Awb).	Ten behoeve van het vaststellen van de Rijksstructuurvisie zijn voor de beide windenergiegebieden een planMER en een Passende beoordeling opgesteld en zijn nog andere onderzoeken verricht. Daarmee is voldoende zorgvuldig en deugdelijk onderzoek gedaan. Verder hebben burgers en organisaties op verschillende momenten kunnen inspreken. Een ieder kon daarmee van de plannen van de Ministers op de hoogte zijn en hierop reageren. Uit de Rijksstructuurvisie blijkt duidelijk welke keuzes de ministers wensen te maken. In de persberichten wordt soms gesproken over opgesteld vermogen en niet over elektriciteitsproductie. De profiel en onbalansfactoren zijn bij het kabinet bekend en de ECN is een onafhankelijk en hoog aangeschreven wetenschappelijk bureau waar de overheid zich vaak, zo niet altijd, door laat adviseren, bij energievraagstukken.
35e	Het Ministerie handelt in strijd met artikel 3:4 van de Awb waar openheid van belangen is vereist. Aanbeveling E: het Ministerie dient een onderzoek toe te staan naar de politieke en financiële belangen van deelnemers die financieel profiteren van het SER Energieakkoord, en dit onderzoek te laten meewegen in haar besluitvorming.	De partiële herziening van het Nationale Waterplan (artikel 4.8 Waterwet) wordt voorbereid met afdeling 3.4 van de Algemene wet bestuursrecht (artikel 4.1 Waterbesluit). Ook gelden er aanvullende procedureregels op grond van de Waterwet, de Wet ruimtelijke ordening en de Wet milieubeheer. Het voornemen tot een partiële herziening van het Nationale Waterplan is, conform artikel 2.3, vierde lid, van de Wet ruimtelijke ordening (Wro), aangekondigd in de brief aan de Tweede Kamer van 12 februari 2013. Ad E: Het kabinet ziet geen noodzaak tot het uitvoeren van een dergelijk onderzoek.

Label	Samenvatting zienswijze	Reactie Ministerie IenM en Ministerie EZ
35f	Indiener kan zich niet aan de indruk onttrekken dat de Rijksstructuurvisie Wind op Zee vorm krijgt op een wijze die een democratische rechtsstaat onwaardig is, met een plan dat maatschappelijk omstreden is vanwege de afwezigheid van economische rationaliteit zoals recent aangekaart in de Volkskrant, ecologisch schadelijk én in strijd met de regels voor behoorlijk bestuur. Doordat grote oppervlaktes waardevol visgebied verloren gaan wordt zijn bedrijf onevenredig getroffen, en zal de overheid conform artikel 31 van de Natuurbeschermingswet een schadevergoeding moeten leveren.	Zie de reactie bij zienswijzen 35a t/m 35 e. De Natuurbeschermingswet 1998 is niet op deze situatie van toepassing. Onder bepaalde voorwaarden compenseert de overheid het nadeel dat burgers of bedrijven kunnen ondervinden van een rechtmatig overheidsbesluit, voor zover dat nadeel onevenredig is ten opzichte van burgers en bedrijven in een vergelijkbare situatie. Zie voor nadere toelichting inzake nadeelcompensatie de reactie bij zienswijze 5b.
36a	Ten eerste wil de indiener benadrukken een groot voorstander te zijn van windenergie op zee. De toekomst voor windenergie ligt mede op zee en wij zien hier voor de Energy Valley regio (kop van Noord-Holland, Friesland, Groningen en Drenthe) grote kansen om nationale en regionale doelstellingen op het gebied van duurzame energie te combineren met het versterken van bedrijvigheid en het creëren van werkgelegenheid. Indiener is, met de bovengenoemde provincies en ook de private stakeholders van Energy Valley, actief om deze bedrijfstak te ondersteunen en uit te bouwen, op allerlei vlakken.	Het kabinet beschouwt dit signaal als ondersteuning van zijn beleid.
36b	Indiener blijft bij het standpunt dat ze graag een groter gebied voor windenergie boven de Wadden gerealiseerd zien worden. Indiener constateert dat in de ontwerp-Rijksstructuurvisie Windenergie op Zee wordt aangegeven dat er een 'afweging zal worden gemaakt tussen een andere vormgeving, of eventuele verplaatsing, van het aanwezige defensiegebied'. Echter, zowel uit de planMER als uit de ontwerp-Rijksstructuurvisie blijkt niet dat er een brede afweging heeft plaatsgevonden. Indiener betreurt dat en vraagt met klem dit wel te doen op korte termijn. Mocht die afweging wel zijn gemaakt, dan is deze wat de indiener betreft onvoldoende beschreven. Het Rijk wordt verzocht om nadere toelichting hieromtrent.	Zie reactie bij zienswijze 10b.
36c	Het gebied boven de Wadden is ideaal geschikt voor de aanleg van een energie-eiland.	Zie reactie bij zienswijze 10d.
36d	In de ontwerp-Rijksstructuurvisie Windenergie op Zee wordt gerefereerd aan het regeerakkoord 'Bruggen slaan' van het kabinet Rutte II, waarin wordt aangegeven dat het doel van de Roadmap 2050 ('een volledig duurzame energievoorziening') wordt onderschreven. Een aanzienlijke doorgroei van windenergie op zee hoort hierbij. Indiener verzoekt ook in relatie tot deze verdere doorgroei van windenergie op zee na 2020, zeker het defensiegebied boven de Wadden als windenergiegebied en ook grote windenergiegebieden voor de kust van Noord-Holland serieus te onderzoeken. Indiener wil hierbij wijzen op de mogelijkheid om het defensiegebied boven de Wadden te verplaatsen naar een noordelijker gedeelte van de Economische Exclusieve Zone.	Zie reactie bij zienswijze 10b.

Label	Samenvatting zienswijze	Reactie Ministerie IenM en Ministerie EZ
36e	Op pagina 8 van de ontwerp-Rijksstructuurvisie Windenergie op Zee wordt ingegaan op de Haalbaarheidsstudie Windenergie op Zee binnen de 12-mijlszone, waarbij verlaging van kosten een belangrijk motief is voor het uitvoeren van deze studie. Indiener heeft actief geparticipeerd in de informatiebijeenkomsten die in Castricum en op Ameland georganiseerd zijn, heeft intensief gesproken met lokale belangbehartigers en de Energy Valley provincies en is tot de slotsom gekomen dat er weinig draagvlak, weinig ruimte en weinig economisch belang is voor windenergie binnen de 12-mijlszone voor de kust van Ameland en Noord-Holland. Indiener is niet a priori tegen windparken binnen het zicht van de kust, maar maakt zich wel zorgen over de te verwachten weerstand van burgers, bedrijven en kustgemeenten bij dergelijke afstanden. Indiener verwacht hier een lang en moeizaam vergunningentrajec wat kan leiden tot zo veel weerstand dat ook de realisatie van windparken buiten de 12-mijlszone vertraagd kan worden. Vanuit deze zorgen vraagt de indiener zich af hoe het Rijk in de Haalbaarheidsstudie aandacht gaat geven aan de impact van windparken binnen de 12-mijlszone op lokaal en regionaal schaalniveau? Wanneer acht het Rijk over voldoende en volledige informatie te beschikken om deze belangen te wegen ten opzichte van het nationaal belang? En kan het Rijk ons aangeven op welke manier zij aankijkt tegen het effect van windparken binnen de 12-mijlszone voor het draagvlak voor windenergie (in het algemeen)?	De Rijksstructuurvisie Windenergie op Zee betreft het aanwijzen van de gebieden Hollandse Kust en Ten Noorden van de Waddeneilanden. Beide gebieden liggen buiten de 12-mijlszone. Ingediende zienswijze heeft betrekking op de Haalbaarheidsstudie Windenergie op Zee binnen de 12-mijlszone. Zie paragraaf 2.7 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op de Haalbaarheidsstudie.
36f	Indiener wil hierbij nogmaals benadrukken dat zij het van groot belang vindt dat de kosten voor de aansluiting van windparken op zee gesocialiseerd worden - in lijn met de Green Deal afspraken tussen Rijk en NWEA namens de offshore-windenergiesector - en dat TenneT als landelijk netwerkbeheerder deze kabels aanlegt. Hiermee kunnen de kosten voor het ontwikkelen van windparken op zee terug worden gedrongen en het kan de uitrol van windenergie op zee versnellen.	Deze zienswijze gaat in op de beleidsvorming inzake een hoogspanningsnet op zee. Die beleidsvorming is geen onderdeel van de Rijksstructuurvisie, maar van de wetgevingsagenda STROOM. De beheerder van het landelijk hoogspanningsnet krijgt de taak het net op zee voor te bereiden. In combinatie met bovengenoemde wetgevingsagenda STROOM kan TenneT de nodige voorbereidingen treffen. Zie paragraaf 2.5 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op Net op zee/STROOM.
36g	Indiener ziet, samen met provincies en private partijen, mogelijkheden voor het ontwikkelen van een zogeheten 'stopcontact op zee' (E-hub) boven de Waddeneilanden. Dit in combinatie met een faciliteit voor grootschalige opslag van elektriciteit. Hierop zouden naast de Nederlandse windparken, ook de Duitse en Engelse windparken en interconnectoren op elkaar aan kunnen sluiten. Tevens verzoekt de indiener om een zoekgebied Ten Noorden van de Waddeneilanden en voor de Hollandse Kust aan te wijzen voor een dergelijk energie-eiland, naast het in het Nationaal Waterplan aangewezen zoekgebied voor de Zeeuwse kust.	Zie reactie bij zienswijze 10d. Zie paragraaf 2.5 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op Net op zee/STROOM.
36h	Indiener wijst erop dat in een brief van de minister van Economische Zaken van 10 juli 2013 aan de Tweede Kamer met betrekking tot de evaluatie van het SEVIII, de minister heeft aangegeven raakvlakken tussen de verschillende Rijksstructuurvisies zoveel mogelijk te benoemen en de afstemming te verduidelijken. Indiener vraagt in dit verband ook aandacht voor de relatie met het hoogspanningsnet op land en roept op om bij deze afstemming de Energy Valley regio zoveel mogelijk te betrekken.	Zie paragraaf 2.4 van deze Nota van Antwoord voor een analyse van raakvlakken van deze Rijksstructuurvisie met andere structuurvisies voor energiefuncties.
36i	Eén van de manieren om de noodzakelijke kostprijsreductie te behalen is innovatie. Indiener is in samenwerking met onder andere ECN en provincie Groningen actief in creëren van een nieuw testveld in de Eemshaven. Nuon en ECN hebben plannen om hier een testfaciliteit voor offshore-turbines te creëren. Dit kan bijdragen aan kostprijsverlaging, een impuls geven aan offshore windsector en aan onderwijs en onderzoek en werkgelegenheid.	De besluitvorming over individuele windenergieprojecten op zee en bijbehorende procedures staan los van het vinden van voldoende ruimte voor windparken op zee in deze Rijksstructuurvisie. De vormgeving van besluitvorming over individuele windprojecten wordt in nieuwe wetgeving geregeld. Hier zal rekening worden gehouden met ontwikkelingen die in de tijd plaatsvinden.

Label	Samenvatting zienswijze	Reactie Ministerie IenM en Ministerie EZ
36j	Indiener wil met de sector een testveld op zee realiseren, project 'Leeghwater' genaamd. Er liggen kansen om Leeghwater te realiseren voor de kust van Noord-Holland of het onshore-testveld voor offshore-turbines in de Eemshaven en het offshore-testveld Leeghwater met elkaar te verbinden. Tussen de beide Gemini windparken ligt nog een vergunning voor Clearcamp. Dit gebied zou gebruikt kunnen worden voor project Leeghwater. Ook nieuw aan te wijzen gebied ten westen van de Gemini parken is een optie voor een offshore-testveld.	Zie reactie bij zienswijze 10d.
36k	Probeer negatieve cumulatieve effecten op natuur en milieu zoveel mogelijk te voorkomen door de aanbesteding en bouw van parken zoveel mogelijk op elkaar af te stemmen met onze buurlanden.	Zie reactie bij zienswijze 31g. Bij dit onderzoek naar het omgaan met cumulatieve effecten zullen ook de ontwikkelingen van buitenlandse windparken worden betrokken.
36l	Kleinere windparken op zee zijn minder interessant voor de Rijksoverheid en ontwikkelaars dan de grotere windparken. Indiener pleit voor uitgifte van grotere concessies. Grotere parken leiden tot zogenaamde 'economies of scale' waardoor het rendement voor investeerders verbetert en de kostprijs van elektriciteit zal dalen.	In het vervolgtraject, bij het ontwikkelen van de kavelbesluiten, wordt gestreefd naar een efficiënte indeling van de gebieden. Zie paragraaf 2.6 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op het Wetsvoorstel windenergie op zee.
36m	Windenergie op zee kan groeien naar wel 8 GW aan opgesteld vermogen zonder dat binnen de 12-mijlszone gebouwd hoeft te worden. Hiervoor zijn beleidsinnovaties noodzakelijk, zoals genoemd in de Green Deal tussen het Rijk en de NWEA, een net op zee, het uitgeven van obstakelvrije concessies. Rijksbeleid op deze punten is essentieel om de Rijksstructuurvisie te realiseren, de doelstellingen te halen en Nederland te versterken als exportland van offshore-windknowhow en technologie.	In het Energieakkoord is afgesproken dat in 2023 in totaal 4.450 MW aan windvermogen operationeel moet zijn op zee. Daarbij zal de Rijksoverheid kiezen voor de meest kosteneffectieve manier om windenergie te realiseren. Tegelijk wordt innovatie gesteund via het topsectorenbeleid. Gelijktijdig met het uitkomen van de definitieve Rijksstructuurvisie heeft het kabinet de Tweede Kamer geïnformeerd over de routekaart over de uitrol van windenergie op zee. Zie paragraaf 2.8 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op de routekaart.
37a	Als er gekozen wordt voor windenergie als duurzame energiebron, zijn we voorstander van windenergie op zee boven windenergie op land, mits de windturbines vanaf de kust niet zichtbaar zijn. Windenergie op zee dient dan ook minimaal 12 zeemijlen uit de kust plaats te vinden. Dit komt overeen met het beleid zoals is vastgelegd in het Nationaal Waterplan en de Beleidsnota Noordzee. Windenergie op zee heeft veel minder impact voor het beleven van het landschap dan windenergie op land. Er zijn nauwelijks burgers die hierdoor direct hinder ondervinden.	Zie reactie bij zienswijze 11i.
37b	Indiener is intensief betrokken geweest bij de Haalbaarheidsstudie Windenergie op Zee binnen de 12-mijlszone. Indiener heeft coöperatief meegewerkt aan de studie maar heeft van het begin af aan duidelijk laten weten een windturbinepark voor de kust, absoluut niet te zien zitten en te vrezen dat dit enorme consequenties zou hebben voor de recreatiesector. Dit heeft geresulteerd in een brief die de indiener op 2 juli 2013 verstuurd heeft naar de Minister van Economische Zaken. Tijdens de Haalbaarheidsstudie bleek de angst terecht. Uit onderzoeken die het ministerie had laten doen (ZKA) en daarnaast de onderzoeken waar de kustgemeenten zelf opdracht voor hebben verstrekt, bleek dat de effecten voor onze regio en de andere Nederlandse kustgebieden catastrofaal zouden zijn. Dit resulteerde in de brieven van 5 februari 2014 namens de kustgemeenten door het Platform Maritieme Windparken aan de ministers van Economische Zaken en Infrastructuur en Milieu en nog een brief van de indiener van 10 februari 2014 aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal waarin nog wat nadrukkelijker de problematiek voor de regio in beeld is gebracht. De desbetreffende brieven zijn als bijlage toegevoegd. Hoewel er slechts een relatie wordt gelegd met de Haalbaarheidsstudie en het in deze Rijksstructuurvisie vooral gaat om de windenergiegebieden buiten de 12-mijlszone, verzoeken wij het Rijk toch om ook kennis te nemen van de inhoud van bovengenoemde brieven.	De Rijksstructuurvisie Windenergie op Zee betreft het aanwijzen van de gebieden Hollandse Kust en Ten Noorden van de Waddeneilanden. Beide gebieden liggen buiten de 12-mijlszone. Ingediende zienswijze heeft betrekking op de Haalbaarheidsstudie Windenergie op Zee binnen de 12-mijlszone. Zie paragraaf 2.7 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op de Haalbaarheidsstudie.

Label	Samenvatting zienswijze	Reactie Ministerie IenM en Ministerie EZ
37c	Windenergie op zee moet nooit plaatsvinden binnen de 12-mijlszone. Het onderzoek naar windenergie dicht bij de kust puur op basis van kostenbesparing, is een veel te kortzichtige benadering. In het Nationaal Waterplan en de Beleidsnota Noordzee is een integrale afweging gemaakt en is geconcludeerd dat het vrije zicht op de horizon vanaf de kust moet worden gehandhaafd en dat de kustzone voor de recreatie en bepaalde vormen van visserij niet beperkt mag worden door permanente bouwwerken.	Zie reactie bij zienswijze 11i.
37d	Windenergiegebieden moeten zo veel mogelijk buiten de 12-mijlszone worden aangewezen, omdat binnen de 12-mijlszone zandwinning het meest kostenefficiënt te realiseren is.	Zie reactie bij zienswijze 11h.
37e	Al deze uitgangspunten zijn nu zonder goede onderbouwing behalve om 'kostenbesparing te realiseren, over boord gegooid bij dit haalbaarheidsonderzoek.	De Rijksstructuurvisie Windenergie op Zee betreft het aanwijzen van de gebieden Hollandse Kust en Ten Noorden van de Waddeneilanden. Beide gebieden liggen buiten de 12-mijlszone. Ingediende zienswijze heeft betrekking op de Haalbaarheidsstudie Windenergie op Zee binnen de 12-mijlszone. Zie paragraaf 2.7 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op de Haalbaarheidsstudie.
37f	Het eventueel plaatsen van windenergie binnen de 12-mijlszone kan mogelijk wel besparend zijn voor de kosten van de realisering van windparken, echter de negatieve financiële effecten op de lokale economie zijn veel groter dan de besparing. Dit heeft Buck Consultants International in haar rapport 'Windmolenparken dicht op de kust; De impact op recreatie en toerisme' van 4 februari 2014 bevestigd. De kostenbesparing die realisatie van windparken binnen de 12-mijlszone met zich brengt ten opzichte van verder weg gelegen windparken, wordt teniet gedaan door negatieve financiële effecten op de lokale economie door de terugloop van recreatie en toerisme. Dit is bevestigd in het rapport 'windmolenparken dicht op de kust. de impact op recreatie en toerisme.' De kostenbesparing is circa 130 miljoen, terwijl de economische schade ruim 210 miljoen euro bedraagt en tot een blijvend verlies van 5.900 banen leidt.	De Rijksstructuurvisie Windenergie op Zee betreft het aanwijzen van de gebieden Hollandse Kust en Ten Noorden van de Waddeneilanden. Beide gebieden liggen buiten de 12-mijlszone. Ingediende zienswijze heeft betrekking op de Haalbaarheidsstudie Windenergie op Zee binnen de 12-mijlszone. Zie paragraaf 2.7 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op de Haalbaarheidsstudie.
37g	Met het realiseren van een elektriciteitsnetwerk op zee wordt far shore interessanter voor ondernemers. Indiener vraagt prioriteit te geven aan de realisatie van een net op zee. De kabel tussen park en vasteland is een enorme kostenpost. Wanneer er een net op zee ligt, kan daar op aan worden gesloten en wordt de afstand tot de kust minder belangrijk.	Zie paragraaf 2.5 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op Net op zee/STROOM.
38a	Voor de mijnbouwsector is onduidelijk tot welk resultaat een belangenafweging in een concreet geval zal leiden. Er ontbreekt informatie over de wijze waarop houders van mijnbouwwetvergunningen worden beschermd om gebruik te maken van hun bestaande rechten. Onduidelijk is hoe wordt gegarandeerd dat exploratie en gas- en oliewinning in prospectieve gebieden niet in gevaar komt. Er zijn reeds hoge bedragen in deze gebieden geïnvesteerd.	Zie paragraaf 2.10 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op olie- en gaswinning en CO ₂ -opslag.

Label	Samenvatting zienswijze	Reactie Ministerie IenM en Ministerie EZ
38b	Het is onduidelijk op welke wijze vergunninghouders worden beschermd om gebruik te maken van hun bestaande rechten, waaronder exploratie- en winningsvergunningen. In de ontwerp-Rijksstructuurvisie is niet voorzien in zogenaamde schaduw schade; het betreft schade die wordt geleden voordat een planologisch besluit rechtskracht verkrijgt. De ontwerp-Rijksstructuurvisie voorziet evenmin in een nadeelcompensatieregeling ten behoeve van een of meer bedrijven die onevenredig hard worden getroffen door het beleid als neergelegd in de ontwerp-Rijksstructuurvisie.	Zie allereerst voor nadeelcompensatie de reactie bij zienswijze 5b. De ruimtelijke reserveringen die in de Rijksstructuurvisie Windenergie op Zee zijn opgenomen beperken de mijnbouwactiviteiten niet. De mijnbouwsector kan nog altijd gebruik maken van het gebied. Bij de aanwijzing van de gebieden is er bovendien van uitgegaan dat de mijnbouwactiviteiten in bestaande velden op termijn aflopen door uitputting van de velden of dat door middel van maatwerk ruimte voor windparken kan worden gevonden nabij huidige olie- en gasplatforms. Deze ruimte is daarom bij de Rijksstructuurvisie wel aangewezen. Bij de nadere bepaling van de omvang en de locatie van windparken zal afstemming tussen de mijnbouwactiviteiten en windparken plaatsvinden. Dan zal moeten worden bezien of en zo ja, welke schade zou moeten worden vergoed. Schaduw schade wordt daarbij niet vergoed. Zie paragraaf 2.10 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op olie- en gaswinning en CO ₂ -opslag.
38c	Er dient een afdwingbaar procedureel kader te worden vastgesteld waarin wordt opgenomen dat een initiatiefnemer voor een windpark eerst in overleg treedt en tot overeenstemming komt met de houder van een mijnbouwwetvergunning alvorens hij het recht krijgt een vergunning voor windenergie aan te vragen. Als overeenstemming niet lukt, dient eventueel te worden bepaald dat men door overleg met de minister uit de impasse raakt. Maatwerk in tijd heeft daarbij de voorkeur boven maatwerk in ruimte.	In het Nationaal Waterplan (p. 211) is bepaald dat in de gebieden die zijn aangemerkt voor activiteiten van nationaal belang (zie structuurvisiekaart) andere activiteiten dit gebruik niet mogen belemmeren. Wanneer activiteiten van nationaal belang stapelen in hetzelfde gebied, is het uitgangspunt dat gestreefd wordt naar gecombineerd en ruimte-efficiënt gebruik, mits de eerste initiatiefnemer daarbij geen onevenredige schade of hinder ondervindt. Bij de partiële herziening van het Nationaal Waterplan is ook dit niet gewijzigd. Het kabinet werkt momenteel aan een Wetsvoorstel windenergie op zee. Uitgangspunt hierbij is dat, binnen de aangewezen gebieden van Nationaal Waterplan, het Rijk een 'kavelbesluit' zal nemen. In het kavelbesluit wordt bepaald waar en onder welke voorwaarden een windpark gebouwd en geëxploiteerd mag worden. Hierbij zal onder andere rekening worden gehouden met het nog op te stellen afwegingskader voor olie- en gaswinning. Zie paragraaf 2.6 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op het Wetsvoorstel windenergie op zee en paragraaf 2.10 voor een toelichting op olie- en gaswinning en CO ₂ -opslag.
38d	Er dient namens de overheid een (afdwingbaar) inhoudelijk afwegingskader te worden geformuleerd voor gevallen waarin verschillende activiteiten van nationaal belang zich 'stapelen'; verwezen zij in dit verband nog naar het leerstuk van de verdeling van schaarse rechten en de daarmee samenhangende eis van transparante verdelingsprocedures, hetgeen ook voortvloeit uit Europees rechtelijke uitgangspunten; ten aanzien van het inhoudelijke afwegingskader valt te denken aan een werkwijze waarbij mede uit overwegingen van een zorgvuldige besluitvorming wordt bezien of ten aanzien van een concreet gebied een vermoeden van gas en/of olie aanwezig is op basis van actuele seismische gegevens.	Zie reactie bijzienswijze 15c.

Label	Samenvatting zienswijze	Reactie Ministerie IenM en Ministerie EZ
38e	Nu het procedureel kader en het inhoudelijk afwegingskader geheel ontbreken en onduidelijk is hoe de wetgeving eruit komt te zien, kan indiener de consequenties van de Rijksstructuurvisie niet overzien. Het is voor indiener daarom niet mogelijk een goed geïnformeerde zienswijze in te dienen. Om die reden worden door indiener alle rechten en weren voorbehouden om in een later stadium alsnog een aanvullende zienswijze aan te voeren.	De Rijksstructuurvisie heeft van 10 januari tot en met 20 februari 2014 ter inzage gelegen. In totaal zijn 50 zienswijzen ingediend. De zienswijzen zijn, waar mogelijk, betrokken bij de definitieve Rijksstructuurvisie Windenergie op Zee. In onderhavige Nota van Antwoord is opgenomen of en op welke wijze de zienswijzen in de definitieve Rijksstructuurvisie en de Milieueffectrapporten zijn verwerkt. De definitieve Rijksstructuurvisie en de onderliggende stukken zullen na vaststelling door het kabinet ter inzage worden gelegd. Er staat geen beroep open tegen het wijzigen van het Nationaal Waterplan. Voor het op grote schaal realiseren van windenergie op zee bereidt het kabinet momenteel een integraal wettelijk kader voor, dat leidt tot een nieuw uitgiftestelsel. Het voorziene uitgiftestelsel omvat een aantal stappen en besluiten die genomen moeten worden voordat nieuwe windparken op zee gebouwd mogen worden. Het uitgangspunt is dat windparken alleen gebouwd mogen worden op locaties (kavels) die zijn aangewezen in een kavelbesluit. Het kabinet streeft er naar het wetsvoorstel in de tweede helft van 2014 aanbieden aan de Tweede Kamer. Naar verwachting zal een eerste kavelbesluit betrekking hebben op het gebied Borssele. Op de voorbereiding van een kavelbesluit zal naar verwachting afdeling 3.4 van de Algemene wet bestuursrecht van toepassing zijn, met dien verstande dat zienswijzen naar voren kunnen worden gebracht door een ieder. Zie paragraaf 2.6 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op het Wetsvoorstel windenergie op zee.
38f	Indiener erkent dat onder bepaalde omstandigheden maatwerk mogelijk is ten aanzien van de veiligheidszone van 5 zeemijl rondom een productieplatform met helideck, maar houdt vast aan de uitgangspunten en conclusies, zoals neergelegd in de 'notitie vliegveiligheid in relatie tot offshore-windparken' van 1 december 2008 die tot stand is gekomen na uitvoerige beraadslaging tussen EZ, VROM, VenW, IVW, RWS, Defensie en LVNL. Indiener verwijst bijvoorbeeld naar de conclusies op pagina 8 van de notitie, waarin staat dat een heldere ratio ten grondslag ligt aan de generieke eis van een obstakelvrije zone van 5 zeemijl. Technische verbeteringen zullen hierin niet snel verandering brengen. Soms is maatwerk mogelijk, wat meestal zal betekenen dat onder bepaalde weersomstandigheden het betreffende platform niet kan worden aangevlogen. Volgens indiener draait eerder genoemde notitie om 2 thema's: vliegveiligheid en bereikbaarheid van heliplatforms. Aangezien de vliegveiligheid gewaarborgd dient te zijn, kunnen obstakels in de directe omgeving ertoe leiden dat heliplatforms niet onder alle weersomstandigheden bereikbaar zijn.	Zie paragraaf 2.10 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op olie- en gaswinning en CO ₂ -opslag.
38g	De kosten van het niet altijd kunnen aanvliegen van een platform kunnen variëren van enkele tienduizenden euro's tot meer dan een miljoen euro per dag. De kosten van met name een shutdown hangen erg af van de partij en de voorwaarden in het leveringscontract. Daarom is altijd een <i>case-by-case</i> benadering noodzakelijk.	Zie paragraaf 2.10 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op olie- en gaswinning en CO ₂ -opslag.

Label	Samenvatting zienswijze	Reactie Ministerie IenM en Ministerie EZ
38h	Volgens indiener ondersteunen de boven genoemde argumenten het standpunt van de mijnbouwsector dat 'maatwerk in tijd' de voorkeur heeft boven 'maatwerk in ruimte'. Een en ander klemte te meer nu windparken interferentie/storing kunnen opleveren voor telecommunicatie en de meeste platforms een vrije zogenaamde 'line of sight' nodig hebben voor communicatie.	Dit komt ter sprake in het afwegingskader mijnbouw. Bij de toepassing van dit afwegingskader zullen - naast 'maatwerk in ruimte' - tevens de mogelijkheden van 'maatwerk in tijd' worden gezien. Het feit dat er meer windparken op zee gebouwd zullen gaan worden is, mede op basis van het Energieakkoord, een gegeven. Mocht dit betekenen dat er maatregelen nodig zijn om telecommunicatieverbindingen vanaf mijnbouwplatforms optimaal te laten functioneren, dan is het verstandig om deze - zodra het geschetste probleem feitelijk aan de orde is - te treffen. Zie paragraaf 2.10 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op olie- en gaswinning en CO ₂ -opslag.
38i	Zoals in de inleiding reeds gesteld is geen separaat overleg gepleegd tussen de overheid en de mijnbouwsector als geheel in het kader van de ontwerp-Rijksstructuurvisie. Weliswaar is destijds contact geweest tussen een deel van de achterban van de indiener. Echter deze raadpleging is niet zorgvuldig geschied. Immers, raadpleging heeft destijds plaatsgevonden in het kader van de Notitie Reikwijdte en Detailniveau ten behoeve van het planMER voor de gebieden Hollandse Kust en Ten Noorden van de Wadden. In deze notitie was voor het gebied Ten Noorden van de Wadden nog geen sprake van een minimum- en een maximumvariant. De mijnbouwsector is derhalve niet geconsulteerd over laatstbedoelde minimum- en maximumvariant als in de ontwerp-Rijksstructuurvisie is neergelegd.	In de voorbereiding op de Rijksstructuurvisie zijn er aparte gesprekken geweest met individuele mijnbouworganisaties alsmede ook met NOGEPa. Daarnaast zijn er gedurende het traject diverse bijeenkomsten geweest met alle stakeholders gezamenlijk. Hierbij waren ook vertegenwoordigers van de mijnbouwsector aanwezig. Naar aanleiding van de Notitie Reikwijdte en Detail is er contact gelegd met NOGEPa en de olie- en gasbedrijven door Royal Haskoning/DHV. Voor de relatief kleine uitbreiding in westelijke richting voor het gebied Ten Noorden van Waddeneilanden heeft Royal Haskoning/DHV geen nieuwe consultatie uitgevoerd. In het planMER is een neutrale beoordeling gegeven voor zowel de minimale als de maximale variant op het gebied van prospects, omdat bij Royal Haskoning/DHV te weinig informatie is binnengekomen naar aanleiding van de eerste consultatieronde. De stukken zijn ter inzage gelegd zodat juist een ieder een zienswijze kan indienen over de milieueffectrapporten en het ontwerp van de Rijksstructuurvisie. In het vervolgtraject, bij het ontwikkelen van de kavelbesluiten, wordt gestreefd naar een efficiënte indeling van de gebieden.
38j	In de Rijksstructuurvisie dient te worden opgenomen dat in het aan te wijzen gebied ten noorden van de Wadden prospects bevinden die op termijn in productie zouden kunnen worden gebracht gezien de nabijheid van infrastructuur. Eén vergunninghouder heeft voor de zomer van 2014 het opnemen van 3-D seismiek gepland in het gebied ten noorden van de wadden. Deze opname wordt nagenoeg onmogelijk gemaakt wanneer de bouw van het windpark en het in gebruik nemen daarvan heeft plaatsgevonden. Een en ander pleit voor 'maatwerk in tijd'.	Zie reactie bij zienswijze 4.
38k	Indiener wijst op de ligging van verschillende leidingen in de aangewezen gebieden, en de beperkingen die dat met zich meebrengt voor plaatsen van windturbines en tracés van elektriciteitskabels.	Voor alle aangewezen gebieden geldt verder dat het gebieden zijn waar ook andere activiteiten plaatsvinden, zodat bij de nadere belangenafwegingen in het vervolgtraject delen van het gebied nog kunnen afvallen. Het gaat hierbij onder andere om de aanwezigheid van kabels en leidingen. Daarnaast is in paragraaf 2.3.4. van de Rijksstructuurvisie Windenergie op Zee is aangegeven dat met het oog op efficiënt ruimtegebruik veiligheidszones en onderhoudszones rondom kabels en leidingen waar mogelijk worden verkleind. In overleg met betrokken partijen zal worden bekeken onder welke voorwaarden het mogelijk is om deze zones te verkleinen.
38l	Weer een ander voorbeeld van een onzorgvuldigheid is het feit dat op de kaart die als bijlage 1 op pagina 32 van de ontwerp-Rijksstructuurvisie is weergegeven het in juli 2013 geïnstalleerde platform Q13-A ontbreekt. Dit gegeven is door de desbetreffende vergunninghouder verschillende malen kenbaar gemaakt. Gezien de in acht te nemen 5 NM helikopter veiligheidszone is het van belang dat ook dit platform op de kaart van bijlage 1 wordt gemarkeerd.	Bijlage 1 van de Rijksstructuurvisie Windenergie op Zee is op dit punt aangepast.

Label	Samenvatting zienswijze	Reactie Ministerie IenM en Ministerie EZ
38m	Tot slot wordt nog opgemerkt dat te gemakkelijk wordt verondersteld dat gedeveerd boren steeds tot de mogelijkheden zou behoren; dit is niet het geval, hetgeen ook blijkt uit hetgeen al is gesteld sub 6 (iii), laatste alinea.	De beoordeling van de mogelijkheden en onmogelijkheden van gedeveerd boren, inclusief eventuele beperkingen die voortvloeien uit aanwezige scheepvaartroutes, zal plaatsvinden bij de toepassing van het afwegingskader mijnbouw - windenergie op zee. Zie paragraaf 2.10 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op olie- en gaswinning en CO ₂ -opslag.
38n	Volgens indiener ontstaat uit de Rijksstructuurvisie ten onrechte het beeld dat velden binnen afzienbare tijd uitgeput raken en dat daarna veel gebieden vrijkomen te behoeve van de windparken. EBN schat in de 'focus on Dutch oil and gas 2013' in dat per saldo 600 miljard m ³ aanwinbaar gas voorhanden is, goed voor zeker 20 jaar aan productie. Bovendien zijn naast het gebied 'F17' nog 90 andere <i>offshore</i> -velden die samen zo'n 500 miljoen vaten olie bevatten, waarvan op zijn minst een deel winbaar is.	Ten tijde van de toepassing van het afwegingskader mijnbouw - windenergie op zee ten behoeve van een specifieke kavel zullen de actuele inzichten van dat moment worden meegenomen in de beoordeling. Zie paragraaf 2.10 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op olie- en gaswinning en CO ₂ -opslag.
38o	Door innovatie, een aantrekkelijk investeringsklimaat en het gebruik maken van bestaande <i>offshore</i> -infrastructuur, zal de ambitie van de mijnbouwsector om gasproductie uit kleine velden in Nederland op of nabij het huidige niveau van 30 miljard m ³ te handhaven tot tenminste 2030 gerealiseerd kunnen worden. Het voorgaande klemte te meer nu bij besluit van 17 januari 2014 van Minister Kamp de gaswinning te Groningen zal worden verminderd en ook door regelgeving als Natura 2000 mijnbouw verder onder druk kan komen te staan. Het lijkt ook in het licht van deze omstandigheden essentieel om de belangen van de <i>offshore</i> -mijnbouw voldoende te (blijven) beschermen,	Het merendeel van de <i>offshore</i> -mijnbouwactiviteiten zal ruimtelijk gezien niet beïnvloed worden door de komst van meer windparken op zee. Echter, ook in de gevallen waar deze ruimtelijke beïnvloeding wel aanwezig is, worden de belangen van de <i>offshore</i> -mijnbouwsector nadrukkelijk onderkend. Deze spelen - in de specifieke situaties waar het dan om gaat - dan ook een belangrijke rol in de uiteindelijke belangenafweging tussen mijnbouw en windenergie op zee.
38p	CCS kan worden toegepast bij de industrie en ook bij de kolen- en gascentrales. De rijksoverheid zal het initiatief nemen om te komen tot een lange termijnvisie op de positie van CCS in de transitie naar een volledig duurzame energievoorziening. In dit kader zal mogelijk ook op zee opslag van CO ₂ plaatsvinden waarbij de mijnbouwsector (en haar infrastructuur) een belangrijke rol zal (blijven) spelen.	CO ₂ -opslag (Engels: CCS = <i>carbon capture and storage</i>) is een van de activiteiten die van nationaal belang zijn. In overleg met onder meer de olie-, gas- en luchtvaartsector wordt momenteel gekeken hoe invulling kan worden gegeven aan het maatwerk betreffende de 5 nautische mijl. Daarbij wordt naast aanwezige mijnbouwplatforms ook gekeken naar aanwezige mijnbouwprospecten en eventuele plannen voor CO ₂ -opslag. Zie paragraaf 2.10 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op olie- en gaswinning en CO ₂ -opslag.
38q	Indiener verzoekt om o.a. op de kortst mogelijke termijn alsnog op intensieve wijze in contact te treden met representatieve vertegenwoordigers van de mijnbouwsector teneinde te bezien op welke wijze bestaande rechten van de mijnbouwsector kunnen worden beschermd en onzorgvuldige besluitvorming wordt vermeden.	Zie paragraaf 2.10 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op olie- en gaswinning en CO ₂ -opslag.
38r	Indiener verzoekt de Rijksstructuurvisie pas definitief te maken nadat de inhoud van de aangekondigde wetgeving bekend is, zodat indiener alles overziende in staat wordt gesteld een gedegen aanvullende zienswijze te kunnen indienen.	Zie reactie bij zienswijze 38e.
38s	Indiener verzoekt een procedureel en inhoudelijk afwegingskader te formuleren voor gevallen waarin een afweging moet worden gemaakt tussen belangen van de mijnbouw- en windenergiesector.	Zie paragraaf 2.10 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op olie- en gaswinning en CO ₂ -opslag.
38t	Indiener verzoekt de uitgangspunten en conclusies uit de Notitie vliegveiligheid in relatie tot <i>offshore</i> -windparken te handhaven.	Deze uitgangspunten blijven van kracht, maar zullen in de uitwerking - per geval (maatwerk) - geconcretiseerd moeten worden. Zie paragraaf 2.10 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op olie- en gaswinning en CO ₂ -opslag.

Label	Samenvatting zienswijze	Reactie Ministerie IenM en Ministerie EZ
39a	Er is meer ruimte voor windenergie boven de wadden dan nu in de ontwerp-Rijksstructuurvisie Windenergie op Zee aangewezen wordt. Ondanks dat naar aanleiding van onze zienswijze het gebied voor windenergie boven de Wadden verder wordt vergroot, constateren wij dat er meer ruimte is, met name in het defensiegebied. In de ontwerp-Rijksstructuurvisie wordt gerefereerd aan het regeerakkoord 'Bruggen slaan' van het kabinet Rutte II, waarin wordt aangegeven dat het doel van de Roadmap 2050 ('een volledig duurzame energievoorziening') wordt onderschreven. Een aanzienlijke rol is daarbij weggelegd voor windenergie op zee. Het gebied boven de Wadden kent hoge windsnelheden en nauwelijks obstakels in de vorm van scheepvaartroutes of mijnbouwactiviteiten. Het gebied voor de Hollandse Kust is wat dat betreft een stuk complexer, krapper en de energetische opbrengst is hier mogelijk kleiner. Wil windenergie op zee na 2020 doorgroeien, dan moet aanpassing van defensiegebied bespreekbaar gemaakt worden. Daarbij zou een deel van het defensiegebied te verplaatst kunnen worden naar een noordelijker gedeelte van de Economische Exclusieve Zone. In de ontwerp-Rijksstructuurvisie Windenergie op Zee wordt hierover aangegeven dat een 'afweging zal worden gemaakt tussen een andere vormgeving of eventuele verplaatsing van het aanwezige defensiegebied'.	Zie reactie bij zienswijze 10b.
39b	Indiener wil dat er een open en transparante afweging gemaakt wordt tussen de nationale belangen van de energievoorziening en defensietaken. Ook in het licht van de doelstellingen van het Energieakkoord tot kostprijsreductie, kan de indiener moeilijk begrip opbrengen voor het prevaleren van het sectorbelang van defensie boven de <i>offshore</i> -windenergie met een hoog rendement. Indiener verzoekt het Rijk hierover een diepgaand onderzoek uit te voeren. Daarbij moet inzichtelijk gemaakt worden wat vanuit het oogpunt van kostenverlaging, energieopbrengst en natuur en milieu het meest geschikte zoekgebied is. Dit sluit ook aan op het advies van de Commissie m.e.r. op de Notitie Reikwijdte en Detailniveau. Wij constateren dat het advies van de Commissie m.e.r. op dit punt nog onvoldoende is toegelicht en bovenstaande punten in de ontwerp-Rijksstructuurvisie nog onvoldoende zijn uitgewerkt.	Zie reactie bij zienswijze 10b.
39c	Indiener vindt het van groot belang dat de kosten voor de aansluiting van windparken op zee gesocialiseerd worden en dat TenneT als landelijk netwerkbeheerder deze kabels aanlegt. Hiermee kunnen de kosten voor het ontwikkelen van windparken op zee terug worden gedrongen en het kan de uitrol van windenergie op zee versnellen.	Het kabinet beschouwt dit signaal als ondersteuning van zijn beleid. Zie paragraaf 2.5 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op Net op zee/STROOM.
39d	Indiener ziet mogelijkheden voor het ontwikkelen van een zogeheten 'stopcontact op zee' (E-hub) boven de Waddeneilanden. Dit in combinatie met een faciliteit voor grootschalige opslag van elektriciteit. Hierop zouden naast de Nederlandse windparken, ook de Duitse en Engelse windparken en interconnectoren op elkaar aan kunnen sluiten. Tevens verzoeken wij u om een zoekgebied Ten Noorden van de Waddeneilanden en voor de Hollandse Kust aan te wijzen voor een dergelijk energie-eiland, naast het in het Nationaal Waterplan aangewezen zoekgebied voor de Zeeuwse kust.	Zie reactie bij zienswijze 10d.
39e	Indiener wijst erop dat in een brief van de minister van Economische Zaken van 10 juli 2013 aan de Tweede Kamer met betrekking tot de evaluatie van het SEVIII, de minister heeft aangegeven raakvlakken tussen de verschillende Rijksstructuurvisies zoveel mogelijk te benoemen en de afstemming te verduidelijken. Indiener vraagt in dit verband ook aandacht voor de relatie met het hoogspanningsnet op land en wil over deze afstemming worden geïnformeerd.	Zie paragraaf 2.4 van deze Nota van Antwoord voor een analyse van raakvlakken van deze Rijksstructuurvisie met andere structuurvisies voor energiefuncties. De relatie met het hoogspanningsnet op land komt hierin ook aan bod. Over de tekst van deze paragraaf heeft overleg plaatsgevonden met vertegenwoordigers van de regio Energy Valley.

Label	Samenvatting zienswijze	Reactie Ministerie IenM en Ministerie EZ
39f	Indiener heeft ingestemd met de uitbreiding van de gebieden voor windenergie bij Eemshaven en Delfzijl. Bij de Eemshaven heeft indiener planologisch ruimte gereserveerd voor een testveld. De partijen NUON en ECN zijn plannen aan het uitwerken om hier een testfaciliteit voor <i>offshore</i> -turbines te creëren. Dit draagt bij aan kostprijsverlaging en geeft een impuls aan de <i>offshore</i> -windsector, onderwijs, onderzoek en werkgelegenheid. Indiener is bekend dat de <i>offshore</i> -indenergiesector graag een testveld op zee wil realiseren, project 'Leeghwater' genaamd. Indiener wijst er op dat er kansen liggen om het <i>onshore</i> -testveld voor <i>offshore</i> -turbines in de Eemshaven en het <i>offshore</i> -testveld Leeghwater met elkaar te verbinden. Tussen de beide Gemini windparken ligt nog een vergunning voor Clearcamp. Dit gebied kan gebruikt worden voor project Leeghwater. Daarnaast kan het nieuw aan te wijzen gebied ten westen van de Gemini parken een mogelijkheid bieden voor een <i>offshore</i> -testveld.	Zie reactie bij zienswijze 10e.
39g	Voorkom negatieve cumulatieve effecten op natuur en milieu zoveel mogelijk door de aanbesteding en bouw van parken ook af te stemmen met onze buurlanden. Op die manier kan bij de bouw van parken natuur en milieu zoveel mogelijk worden ontzien. Dit strookt met de voorgestelde maatregelen uit de planMER.	Zie reactie bij zienswijze 31g.
39h	Indiener weet dat het onderzoek naar windenergie binnen de 12-mijlszone (<i>nearshore</i>) een parallel traject is dat niet wordt meegenomen in de Rijksstructuurvisie Windenergie op Zee. Er wordt echter aangegeven dat wanneer blijkt dat <i>nearshore</i> een reële optie is, een formeel proces van aanwijzing van gebieden zal volgen. Wij vragen het Rijk hierbij om rekening te houden met het volgende:	Zie reactie bij zienswijze 39i en 39j.
39i	Indien er <i>nearshore</i> -windparken Ten Noorden van de Waddeneilanden gerealiseerd gaan worden, is de kans groot dat de elektrische infrastructuur gaat aanlanden in de Eemshaven. Houd daarbij rekening met de fysiek beschikbare ruimte in de Waddenzee en de capaciteit van het elektriciteitsnetwerk op land.	Zie reactie bij zienswijze 10f.
39j	Het onderzoek naar locaties voor <i>nearshore</i> zorgt voor onrust bij met name kustgemeenten. Eén van de mogelijke locaties ligt boven Ameland. Indiener vindt dat het Rijk rekening dient te houden met de grote belangen die spelen in het Waddenzeegebied op het gebied van natuur, recreatie en toerisme. Het is een uniek natuurgebied met de status van Natura 2000 en Werelderfgoed. Dit aspect moet zwaar gewogen worden in uw belangenafweging of er boven de Wadden wel of geen <i>nearshore</i> -windparken moeten komen.	De Rijksstructuurvisie Windenergie op Zee betreft het aanwijzen van de gebieden Hollandse Kust en Ten Noorden van de Waddeneilanden. Beide gebieden liggen buiten de 12-mijlszone. Ingediende zienswijze heeft betrekking op de Haalbaarheidsstudie Windenergie op Zee binnen de 12-mijlszone. Zie paragraaf 2.7 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op de Haalbaarheidsstudie.
39k	Tot slot wil de indiener benadrukken een groot voorstander zijn van windenergie op zee. De toekomst voor windenergie ligt op zee en de indiener ziet hier grote kansen om doelstellingen op het gebied van duurzame energie te combineren met bedrijvigheid en werkgelegenheid. Indiener is dan ook actief om deze bedrijfstak te ondersteunen en uit te bouwen, op allerlei vlakken. Dat doet zij o.a. door het versterken van de positie van de Eemshaven via onze rol als aandeelhouder in de overheids-NV Groningen Seaports, maar ook door ondersteuning van het onderzoek en onderwijs via de Energy Academy Europe. Dit past bij de positie van Energy Port.	Het kabinet beschouwt dit signaal als ondersteuning van zijn beleid.
39l	Indiener ziet kansen voor het ontwikkelen van een Europees netwerk op zee, dat offshore windparken en interconnectoren met elkaar verbindt, zodat het elektriciteitsnetwerk beter gebalanceerd kan worden. Dat komt overeen met de wensen van de Europese Commissie en het North Sea Grid Initiative, waar ook Nederland bij is aangesloten. Indiener is op dit vlak actief met onderzoek naar een Elektriciteits-hub op zee in combinatie met grootschalige opslag van elektriciteit.	De Rijksstructuurvisie Windenergie op Zee betreft het aanwijzen van de gebieden Hollandse Kust en Ten Noorden van de Waddeneilanden. Een Europees netwerk op zee komt niet aan de orde in deze Rijksstructuurvisie. Zie ook reacties op zienswijzen 10d en 14g.

Label	Samenvatting zienswijze	Reactie Ministerie IenM en Ministerie EZ
39m	Binnenkort wordt het SWITCH-document aangeboden aan minister Kamp, als reactie op het Energieakkoord. Het SWITCH document betreft een uitwerking van het Energieakkoord en windenergie op zee maakt daar een belangrijk onderdeel van uit. Indiener vraagt daarom de Rijksstructuurvisie Windenergie op Zee met inachtneming van de punten uit zijn zienswijze voortvarend vast te stellen.	De punten uit het SWITCH-document zijn bekend en worden meegenomen in de overwegingen bij de uitrolstrategie windenergie op zee en vormen onderdeel van de afwegingen. Zie paragraaf 2.8 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op de routekaart.
40a	Ingediende zienswijze heeft betrekking op de Haalbaarheidsstudie naar (on)mogelijkheden van windenergie binnen de 12-mijlszone. Een van de onderzochte gebieden ligt boven Ameland - Schiermonnikoog.	De ontwerp-Rijksstructuurvisie Windenergie op Zee betreft het aanwijzen van de gebieden Hollandse Kust en Ten Noorden van de Waddeneilanden. Beide gebieden liggen buiten de 12-mijlszone. Ingediende zienswijze heeft betrekking op de Haalbaarheidsstudie Windenergie op Zee binnen de 12-mijlszone. Zie paragraaf 2.7 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op de Haalbaarheidsstudie.
40b	De centrale plaats van het grote internationale militaire oefengebied ten Noorden van Ameland en Schiermonnikoog is ondanks - toch geen eeuwigdurende - internationale verdragen onbegrijpelijk. Nu internationaal aan Nederland gevraagd wordt om CO ₂ -uitstoot te beperken door minder fossiele energie te gebruiken zal er toch begrip moeten zijn om de grenzen van het militaire oefengebied te wijzigen om ook tot plaatsing van windmolenparken op voor de plaatselijke bevolking en de recreanten aanvaardbare locaties te komen.	Zie reactie bij zienswijze 10b.
41	Ingediende zienswijze heeft betrekking op de Haalbaarheidsstudie naar (on)mogelijkheden van windenergie binnen de 12-mijlszone. Een van de onderzochte gebieden ligt boven Ameland - Schiermonnikoog.	De Rijksstructuurvisie Windenergie op Zee betreft het aanwijzen van de gebieden Hollandse Kust en Ten Noorden van de Waddeneilanden. Beide gebieden liggen buiten de 12-mijlszone. Ingediende zienswijze heeft betrekking op de Haalbaarheidsstudie Windenergie op Zee binnen de 12-mijlszone. Zie paragraaf 2.7 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op de Haalbaarheidsstudie.
42a	Ingediende zienswijze heeft betrekking op de Haalbaarheidsstudie naar (on)mogelijkheden van windenergie binnen de 12-mijlszone. Een van de onderzochte gebieden ligt boven Ameland - Schiermonnikoog.	De Rijksstructuurvisie Windenergie op Zee betreft het aanwijzen van de gebieden Hollandse Kust en Ten Noorden van de Waddeneilanden. Beide gebieden liggen buiten de 12-mijlszone. Ingediende zienswijze heeft betrekking op de Haalbaarheidsstudie Windenergie op Zee binnen de 12-mijlszone. Zie paragraaf 2.7 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op de Haalbaarheidsstudie.
42b	Er is nu al grote zorg over het windturbinepark Riffgat. Dit heeft een groot effect op de aanblik van de Noord-Friese kust en leidt tot een industriële uitstraling die niet wenselijk is.	Het Duitse windpark Riffgat ligt op circa 21 kilometer ten noordoosten uit de kust van Schiermonnikoog. Het aangewezen gebied Ten Noorden van de Waddeneilanden ligt circa 60 kilometer uit de kust en is niet zichtbaar vanaf de Waddeneilanden. Zie paragraaf 2.11 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op het aspect zichtbaarheid.
42c	Scheepvaartveiligheid: met de toename van de scheepvaart op de Eems-Dollard naar havens in Duitsland wordt de kans op calamiteiten groter. Bij een calamiteit of aanvaring van schepen van en naar de Eemshaven is het bestrijden van olie of gevaarlijke stoffen een ramp, zeker in de kwetsbare en lastig toegankelijke Waddenzee.	De afgelopen jaren hebben uitgewezen dat het aantal calamiteiten niet is toegenomen ondanks dat het iets drukker wordt op de Noordzee. Het aantal schepen neemt beperkt toe, met name de omvang van de schepen wordt groter. In de afgelopen jaren zijn moderne communicatiemiddelen aan boord van schepen toegenomen. Mocht zich toch een incident voordoen dan heeft Rijkswaterstaat een bestrijdingsorganisatie paraat en daarin is rekening gehouden met een zekere extra veiligheid. (Dus iets meer capaciteit dan strikt noodzakelijk). In het Eems-Dollard gebied is een capaciteit van 9100 m ³ bestrijdingscapaciteit beschikbaar. Voorts is de samenwerking met Duitsland een belangrijk aspect in de bestrijding van verontreinigingen vanwege het PSSA (<i>Particularly Sensitive Sea Area</i>) Waddenzee.

Label	Samenvatting zienswijze	Reactie Ministerie IenM en Ministerie EZ
42d	Indiener stelt dat het risico op een aanvaring met een windturbine moet worden voorkomen.	Om een veilige scheepvaart te waarborgen, de bereikbaarheid van de mainports te verbeteren en de ruimte op de Noordzee efficiënter te gebruiken, is op 1 augustus 2013 een wijziging van de scheepvaartrouwing van kracht geworden. Ook is een afwegingskader veilige afstanden tussen scheepvaartroutes en windparken op zee opgesteld.
42e	De eilanden hebben vanuit eigen verantwoordelijkheid in 2007 een ambitie manifest getekend met het doel om de vijf eilanden in 2020 energieneutraal te laten zijn en zo een bijdrage te leveren aan de energietransitie van Nederland. De eilanden willen meewerken om de energiedoelstelling te halen, maar bepleiten een andere en verantwoorde wijze waarmee zij zich kunnen identificeren. Kleinschalige, schone energie op de eilanden zelf is minder schadelijk en betreft de bevolking bij de verantwoordelijkheid voor verantwoorde energieopwekking.	Zie reactie bij zienswijze 5f.
43	Ingediende zienswijze heeft betrekking op de Haalbaarheidsstudie naar (on)mogelijkheden van windenergie binnen de 12-mijlszone. Een van de onderzochte gebieden ligt boven Ameland - Schiermonnikoog.	De Rijksstructuurvisie Windenergie op Zee betreft het aanwijzen van de gebieden Hollandse Kust en Ten Noorden van de Waddeneilanden. Beide gebieden liggen buiten de 12-mijlszone. Ingediende zienswijze heeft betrekking op de Haalbaarheidsstudie Windenergie op Zee binnen de 12-mijlszone. Zie paragraaf 2.7 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op de Haalbaarheidsstudie.
44a	Indiener begrijpt dat onze Wereld en Nederland duurzamer moet worden, maar vindt niet dat de nog aanwezige ruimte in ons land opgevuld moet worden in de nabijheid van kwetsbare natuurgebieden, die eerder zijn aangewezen als 'Speciale beschermingszones.'	In de milieueffectrapportages is voor de windenergiegebieden Hollandse Kust en Ten Noorden van de Waddeneilanden rekening gehouden met relevante actuele Natura 2000 gebieden binnen de Nederlandse Economische Exclusieve Zone: Vlake van de Raan, Voordelta, Noordzeekustzone (tussen Bergen en Rottum) en Waddenzee, alsmede de eventueel nog aan te wijzen gebieden Klaverbank, Doggersbank en Friese Front. Daarnaast is, zoals geadviseerd door de Commissie voor de milieueffectrapportage, ook rekening gehouden met gebieden met een zogenaamde hogere ecologische waarde (GBEW's), zoals de Bruine Bank en de Borkumse Stenen, alsmede met in buurlanden aangewezen Natura 2000-gebieden.
44b	Indiener vindt dat het Rijk de ruimten nabij kwetsbare natuurgebieden niet kan opvullen met windparken.	In de Beleidsnota Noordzee (p. 41) is ter uitwerking van de ruimtelijke opgave voor windenergie het volgende vertrekpunt in verband met Natura 2000-gebieden en andere mogelijk ecologisch waardevolle gebieden opgenomen: 'Om eventuele significante effecten uit te sluiten zijn aangewezen en aan te wijzen Natura 2000-gebieden vermeden. Andere mogelijk ecologisch waardevolle gebieden, waar in het licht van Natura 2000 en KRM tot 2012 onderzoek plaatsvindt, zijn zoveel mogelijk ontzien.' Dit vertrekpunt is ook gehanteerd bij de, voor de gebieden Hollandse Kust en Ten Noorden van de Waddeneilanden, op te stellen planMER en Passende beoordeling. De geschiktheid van de potentiële gebieden wordt hierin beoordeeld op allerlei aspecten, zoals landschap, recreatie, archeologie, bodem en water, natuur, klimaat, de verschillende gebruikersfuncties en kustveiligheid. De uitkomsten van het planMER en de Passende beoordeling zijn betrokken bij de besluitvorming over de begrenzing van de aangewezen windenergiegebieden.

Label	Samenvatting zienswijze	Reactie Ministerie IenM en Ministerie EZ
44c	Indiener maakt zich zorgen om de belevingswaarde van de Waddeneilanden. Naast de ruimtelijke ervaring voor mensen, zijn er o.a. ook de ervaringen van rust en de duisternis 's nachts. En verder de culturele en natuurlijke waarden, die in dit gebied rondom en op de Waddeneilanden zo kenmerkend zijn en voor bewoners en gasten een onschatbare waarde vertegenwoordigen. Er wordt in de stukken gesuggereerd dat wij vanaf onze eilanden op deze afstand de windmolens die 150-180 meter hoog zijn niet kunnen waarnemen. Maar deze suggestie is slechts een veronderstelling, die er geen rekening mee houdt dat in onze landschappen zeer hoge duinen bevinden. Ervaringsdeskundigen laten weten, dat op deze gekozen afstand, wij zeker vanaf een duintop deze hoge molens duidelijk wel kunnen zien. Dit zou een verlies van belevingswaarde betekenen. Als ook de verlichting op de windmolens 's avonds en 's nachts zichtbaar zou zijn, zoals nu al bij het Riffgat, gaat ook deze waarde verloren.	In de Rijksstructuurvisie Windenergie op Zee worden de windenergiegebieden Hollandse Kust en Ten Noorden van de Waddeneilanden aangewezen. Deze gebieden liggen minimaal 12NM (circa 22 km) uit de kust. Het aangewezen gebied Ten Noorden van de Waddeneilanden ligt zelfs op circa 60 kilometer uit de kust. Ter vergelijking, het Duitse windmolenpark Riffgat ligt op circa 21 kilometer ten noordoosten uit de kust van Schiermonnikoog. Windturbines moeten 's nachts verlicht zijn in verband met veiligheid voor luchtvaart en scheepvaart. Internationaal zijn afspraken gemaakt aan welke eisen de verlichting op turbines moet voldoen. Ook Nederland houdt zich aan deze eisen. De verlichting voor de scheepvaartveiligheid wordt op een hoogte van 15 meter aangebracht en is tot een afstand van circa 5 NM (circa 9 km) zichtbaar. De verlichting voor luchtvaart wordt aangebracht op de top van iedere windturbine. Deze verlichting mag niet zichtbaar zijn voor scheepvaart. Dit betekent ook dat deze verlichting naar verwachting niet zichtbaar zal zijn vanaf het strand. Daarnaast kan over het algemeen worden gesteld dat de maximale theoretische zichtgrens vanaf het strand 19 NM (35 km) is, uitgaande van windturbines met een tiphoogte van 150 meter. Indien de afstand van windparken tot de kust groter is dan 35 kilometer, dan zijn de windturbines niet zichtbaar voor de waarnemer op de kust en is er geen sprake van invloed op de beleving. Zie paragraaf 2.11 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op het aspect zichtbaarheid.
44d	Indiener vraagt zich af of er rekening is gehouden met de verstoring van bruinvissen door het heien.	In de milieueffectrapportages is zowel rekening gehouden met de aanlegfase als de operationele fase van windparken op zee en de effecten hiervan op zeezoogdieren. In de milieueffectrapportage Ten Noorden van de Waddeneilanden zijn de effecten op zeezoogdieren als negatief tot sterk negatief beoordeeld in de aanlegfase. Door mitigatie kan dit negatieve effect ten dele teniet worden gedaan. Hierbij kan gedacht worden aan het toepassen van geluidsarmere funderingstechnieken, het opleggen van aanlegbeperkingen in ruimte en tijd (bv heibeperking), het waarschuwen van gevoelige soorten in de nabijheid van heiwerkzaamheden door het gebruik van afschrikmiddelen of een soft-start procedure, en het toepassen van technische maatregelen zoals een bellenscherm. In de operationele fase zijn de effecten op zeezoogdieren neutraal beoordeeld.
44e	Indiener vraagt zich af in hoeverre er rekening is gehouden met vogels.	In de milieueffectrapportages zijn de effecten van windparken op zee op vogels (trekvogels, broedvogels, niet-broedvogels) beoordeeld. Bij de aanwijzing van de gebieden Hollandse Kust en Ten Noorden van de Waddeneilanden is rekening gehouden met de uitkomsten van de milieueffectrapportages.
44f	Bij de nadelen van windenergie komt dat wanneer je heel Nederland vol zet met windmolens je nog steeds maar in tien procent van de totale energiebehoefte voorziet. Indiener vraagt het Rijk te wachten met het bepalen van de keuze om eerst de mogelijkheden te onderzoeken voor productie van duurzame energie die beter aansluiten bij de leefomgeving in het Wadden en Noordzeegebied. Indiener onderschrijft hiertoe ook het actieprogramma 'een zee van energie' van de Waddenvereniging.	Zie reactie bij zienswijze 5f.
44g	Wacht met het maken van een keuze om de mogelijkheden te onderzoeken voor het duurzaam produceren van duurzame energie die beter aansluiten bij eisen vanuit natuur, landschap en recreatie.	Gezien de afspraken in het Energieakkoord en het strakke tijdschema hierin is wachten geen optie.
45a	Indiener heeft bezwaren tegen de realisatie van windmolenparken die zichtbaar zijn vanaf de kust.	Zie reactie bij zienswijze 11d. Zie paragraaf 2.11 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op het aspect zichtbaarheid.

Label	Samenvatting zienswijze	Reactie Ministerie IenM en Ministerie EZ
45b	In het Nationaal Waterplan en de Beleidsnota Noordzee is voor het aanwijzen van gebieden voor windenergie op zee een aantal vertrekpunten benoemd, zoals efficiënt ruimtegebruik en beleving (handhaving vrije zicht op de horizon). Deze vertrekpunten zijn in de ontwerp-Rijksstructuurvisie volmondig erkend. In hoofdstuk 3.2 Gebied Hollandse Kust van de ontwerp-Rijksstructuurvisie wordt immers als één van de aandachtspunten voor realisatie van windparken genoemd het aspect zicht en beleving. Daarbij is aangegeven dat bij bepaling van de locaties en de inrichting van windparken op en vanaf de 12-mijlszone dient te worden voorkomen dat er over een grote afstand een gesloten lijn ontstaat. In het planMER wordt aangegeven dat sturen op leegte heel belangrijk is en in het planMER wordt gesteld dat: ‘concentratie van windmolenparken gewenst is zodat elders andere delen van de horizon en kust nog een open en wijds zeelandschap behouden’ en voorts dat ‘hoge elementen zoals windturbines de horizon domineren’. Hiermee wordt onderstreept dat windmolenparken op zichtafstand van de kust wel degelijk een negatieve invloed hebben op de beleving van het open en wijds zeelandschap. In het planMER wordt gerefereerd naar onderzoeken van ‘Liley et al’ en ‘De Vries’, waaruit blijkt dat de dominantie van windmolens in het beeld van de waarnemer een negatief effect heeft op de beleving van het strand en de zee en wordt voorts geconstateerd dat recreanten weliswaar overwegend positief staan tegenover windenergie, maar dat men het windpark niet in zee wil zien staan. Geadviseerd wordt de windmolenparken bij voorkeur buiten het zicht vanaf de kust te plaatsen.	Zie reactie bij zienswijze 11b.
45c	Uit de onderbouwing in het planMER zou blijken dat windmolenparken op 22 km uit de kust niet dominant in beeld zijn. Niettemin blijkt dat met name gedurende het belangrijke toeristenseizoen op een derde van de dagen de windmolenparken zichtbaar zijn op deze afstand. Indiener stelt vast, in afwijking van het door het Rijk gehanteerde kwalificatie ‘licht negatieve beoordeling’, ten aanzien van het aspect zicht en beleving, dat er wel degelijk sprake is van een grotere negatieve invloed op de kust economie en de beleving.	Zie paragraaf 2.11 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op het aspect zichtbaarheid.
45d	Parallel aan deze ontwerp-Rijksstructuurvisie wordt momenteel door het rijk gewerkt aan een Haalbaarheidsstudie Windenergie op zee binnen de 12-mijlszone. Hoewel het separate trajecten betreft, kunnen en mogen ze niet los van elkaar worden gezien. Indien het kabinet besluit om ook binnen de 12-mijlszone gebieden voor windenergie aan te wijzen, versterkt dit de hiervoor aangehaalde negatieve effecten op de kust economie en de beleving. In dat verband wijzen wij u op onze brieven van 5 februari 2014 met bijbehorende onderzoeken die onder andere aan de ministers van Economische Zaken en Infrastructuur en Milieu zijn gestuurd. Hieruit blijkt dat het plaatsen en onderhouden van windmolenparken dicht bij de kust per saldo goedkoper is, maar dat dit voordeel wegvalt door de grote negatieve financiële effecten op de kust economie.	Zie reactie bij zienswijze 11g.
45e	Mogelijke windenergie binnen de 12-mijlszone heeft ook grote invloed op een ander vertrekpunt uit het Nationaal Waterplan en de Beleidsnota Noordzee: de prioritaire ontwikkeling van economisch gebruik dat van nationaal belang is voor Nederland (scheepvaart, olie- en gaswinning, duurzame (wind)energie, zandwinning en defensie).	De Rijksstructuurvisie Windenergie op Zee betreft het aanwijzen van de gebieden Hollandse Kust en Ten Noorden van de Waddeneilanden. Beide gebieden liggen buiten de 12-mijlszone. Ingediende zienswijze heeft betrekking op de Haalbaarheidsstudie Windenergie op Zee binnen de 12-mijlszone. Zie paragraaf 2.7 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op de Haalbaarheidsstudie.

Label	Samenvatting zienswijze	Reactie Ministerie IenM en Ministerie EZ
45f	Zandwinning is essentieel voor kustbescherming en bescherming tegen overstromingen. Voor zandwinning geldt dat getracht wordt om windenergiegebieden zoveel mogelijk buiten de 12-mijlszone aan te wijzen, omdat binnen de 12-mijlszone zandwinning het meest kostenefficiënt te realiseren is. Indien binnen de 12-mijlszone zoekgebieden voor windenergie worden aangewezen, zal dit niet alleen negatieve financiële effecten hebben op de kust economie, maar ook op de kosten van zandwinning.	Zie reactie bij zienswijze 11h.
45g	Uit documenten en onderzoeken (in opdracht) van het Rijk blijkt dat windparken een negatief effect hebben op de beleving van het open wijds zeelandschap.	In de milieueffectrapportage wordt onderkend dat windparken op 12NM zichtbaar kunnen zijn vanaf de kust. Zie paragraaf 2.11 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op het aspect zichtbaarheid.
45h	Daarnaast blijkt uit eigen onderzoek dat windparken binnen de 12-mijlszone voor de lokale economie financieel nadelige gevolgen hebben die niet opwegen tegen de goedkopere aanleg- en onderhoudskosten. Er blijken voldoende alternatieve locaties buiten het zicht te zijn om de doelstellingen uit het Energieakkoord te kunnen realiseren.	De Rijksstructuurvisie Windenergie op Zee betreft het aanwijzen van de gebieden Hollandse Kust en Ten Noorden van de Waddeneilanden. Beide gebieden liggen buiten de 12-mijlszone. Ingediende zienswijze heeft betrekking op de Haalbaarheidsstudie Windenergie op Zee binnen de 12-mijlszone. Zie paragraaf 2.7 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op de Haalbaarheidsstudie.
45i	Indiener verzoekt het Rijk het zoekgebied Hollandse Kust te beperken tot dat gedeelte dat bij helder weer vanaf de kust niet zichtbaar is.	Zie reactie bij zienswijze 11i.
46a	Indiener is van mening dat nog te beperkt is onderzocht wat de effecten van windparken zijn voor de kust economie/toerisme en huizenprijzen in de Nederlandse situatie. In het planMER wordt het tekort aan beschikbaar onderzoek ook bevestigd. De consequenties van windparken op de kust economie en toerisme kunnen niet goed worden ingeschat. Zo wordt op basis van de literatuur gesteld dat ongeveer 94%, van de bezoekers terug kwam op hetzelfde strand bij een afstand van windmolens op 22 km (planMER, p.67). Zes procent minder bezoekers heeft met de miljoenen bezoekers per jaar in Scheveningen en Kijkduin mogelijk grote consequenties. Nader onderzoek naar de effecten is dan ook gewenst voordat er windgebieden worden aangewezen.	In de milieueffectrapportages is op basis van de beschikbare literatuur een inschatting gemaakt van de effecten van windparken op toerisme, recreatie en huizenprijzen. Het aantal onderzoeken dat betrekking heeft op dit thema is helaas vrij beperkt. In het kader van de Haalbaarheidsstudie naar de mogelijkheden van windenergie op zee binnen de 12-mijlszone is wel een aantal onderzoeken uitgevoerd naar de effecten van windparken op recreatie en huizenprijzen. Zie paragraaf 2.11 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op het aspect zichtbaarheid.
46b	De aanleg van windparken betekent verlies van visgronden en omvaren. Vooral voor de boomkorvisserij met motorvermogen van meer dan 300 pk is volgens de indiener een negatief effect voorzien.	Door de aanleg van windmolenparken komt er minder oppervlakte aan bevisbaar gebied voor de visserijsector beschikbaar. Voor een aantal vissers betekent dit dat ze naar andere gebieden moeten uitwijken en omdat ze moeten omvaren met extra kosten te maken krijgen. Het sluiten van gebieden voor de visserij kan leiden tot intensivering van de visserij in die gebieden. Zie ook reactie bij zienswijze 5a.
46c	Om de negatieve effecten op de Scheveningse visserij zoveel mogelijk te beperken verzoekt de indiener het Rijk met de sector in gesprek te gaan over de mogelijkheden tot medegebruik van windparken voor verschillende vormen van Visserij (b.v. aquacultuur). Ook is het gewenst om vrije routes door windparken aan te wijzen voor de visserij en waterrecreatie om omvaren te voorkomen.	Zie reactie bij zienswijze 7a.

Label	Samenvatting zienswijze	Reactie Ministerie IenM en Ministerie EZ
46d	Bij Kijkduin is voorzien in een aanlandingspunt voor windenergie richting het transformatorstation Wateringen. Onduidelijk is nog of er gebruik gemaakt gaat worden van dit punt, vanwege de verschillende scenario's voor aansluiting van toekomstige windparken. Naar onze mening is een samenhangende afweging in de Rijksstructuurvisie echter op zijn plaats en wordt deze nu te gemakkelijk vooruit geschoven richting individuele ontwikkelaars van windparken. Voor Kijkduin en het traject naar Wateringen is duidelijkheid bovendien van belang gezien de lopende ruimtelijke ontwikkelingen. In de PlanMER wordt, onvoldoende inzichtelijke gemaakt wat het effect is van elektromagnetische straling op de mens. Dit leidt onder meer bij bewoners van Kijkduin tot ongerustheid over de gezondheidsrisico's van elektromagnetische straling. Indiener verzoekt dan ook de kabels te laten aanlanden bij de al bestaande kabel- en leidingenstraat op de Maasvlakte.	Zie reactie bij zienswijze 17a.
47a	Indiener verzoekt nadrukkelijk om bij de verdere uitwerking van de Rijksstructuurvisie aandacht te geven aan de visserij in het kader van medegebruik van windparken en de nautische veiligheid van de visserij.	Zie reactie bij zienswijze 7a.
47b	Indiener vraagt aandacht voor de nautische veiligheid voor het maritiem cluster te Stellendam.	Om een veilige scheepvaart te waarborgen, de bereikbaarheid van de mainports te verbeteren en de ruimte op de Noordzee efficiënter te gebruiken, is op 1 augustus 2013 een wijziging van de scheepvaart-routing van kracht geworden. Ook is een afwegingskader veilige afstanden tussen scheepvaartroutes en windparken op zee opgesteld.
47c	Ten aanzien van de lopende verkenning naar de haalbaarheidsstudie voor Windenergie op zee binnen de 12-mijlszone vragen wij aandacht voor de relatie met windenergie op land. In de beleving van de indiener gaat die verder dan alleen een relatie met het transportnetwerk. In de gemeente Goeree-Overflakkee wordt momenteel, in samenwerking met de provincie en met steun van het Rijk, gewerkt aan het realiseren van een zeer grote windenergietaakstelling op land.	De relatie van windenergie op zee met windenergie op land wordt meegenomen in het huidige beleid. Wel gelden voor windenergie op land en windenergie op zee separate doelstellingen. Zie paragraaf 2.4 van deze Nota van Antwoord voor een analyse van raakvlakken van deze Rijksstructuurvisie met andere structuurvisies voor energiefuncties.
48a	Op pagina 8 van de ontwerp-Rijksstructuurvisie Windenergie op Zee wordt ingegaan op de Haalbaarheidsstudie Windenergie op Zee binnen de 12-mijlszone, waarbij zo laag mogelijke kosten een belangrijk motief is voor het uitvoeren van deze studie. Indiener is tegen windparken op zee, indien deze binnen de 12-mijlszone worden gerealiseerd. Indiener is van mening dat alle aandacht gericht moet zijn op de realisatie van de doelstelling buiten de 12-mijlszone. Daarnaast is er nog onvoldoende (en onvolledig) onderzoek gedaan naar de lokale en regionale effecten van bijvoorbeeld recreatie van windparken binnen de 12-mijlszone. Vanuit deze zorgen vraagt de indiener zich af hoe het Rijk in de Haalbaarheidsstudie aandacht gaat geven aan de impact van windparken binnen de 12-mijlszone op lokaal en regionaal schaalniveau. Wanneer acht het Rijk over voldoende en volledige informatie te beschikken om deze belangen te wegen ten opzichte van het nationaal belang? Kan het Rijk aangeven op welke manier wordt aangekeken tegen het effect van windparken binnen de 12-mijlszone voor het draagvlak voor windenergie (in het algemeen)?	De ontwerp-Rijksstructuurvisie Windenergie op Zee betreft het aanwijzen van de gebieden Hollandse Kust en Ten Noorden van de Waddeneilanden. Beide gebieden liggen buiten de 12-mijlszone. Ingediende zienswijze heeft betrekking op de Haalbaarheidsstudie Windenergie op Zee binnen de 12-mijlszone. Zie paragraaf 2.7 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op de Haalbaarheidsstudie.
48b	Tot slot maakt de indiener zich zorgen over draagvlak van windenergie in het algemeen. Voor dit laatste argument wil de indiener het Rijk ook attenderen op de grote windenergie opgave op het land. Indiener verwacht dat windparken binnen de 12-mijlszone het draagvlak voor windenergie in het algemeen sterk zal doen afnemen, waardoor andere doelstellingen ten aanzien van windenergie moeilijker realiseerbaar worden.	Dit wordt voor kennisgeving aangenomen.

Label	Samenvatting zienswijze	Reactie Ministerie IenM en Ministerie EZ
48c	Indiener wil over medegebruik, voor o.a. ontwikkeling van mariene aquacultuur, graag geïnformeerd worden over het onderzoek hoe dit in de praktijk gestalte kan krijgen.	Zie reactie bij zienswijze 7a.
48d	Indiener wil tijdig worden betrokken in het proces van bepalen van aanlandingspunten.	Op de structuurvisiekaart in het Nationaal Waterplan 2009-2015 zijn de zoekgebieden aangegeven waarbinnen de keuze voor de aanlanding van de kabels naar de aangewezen windenergiegebieden zal plaatsvinden. Voor het gebied Hollandse Kust geldt dat aanlanding kan plaatsvinden op diverse punten in het net, zoals bijvoorbeeld Beverwijk, Vijfhuizen en Wateringen. Zie paragraaf 2.5 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op Net op zee/STROOM.
48e	De ontwerp-Rijksstructuurvisie gaat in op de omvang van het gebied voor de Hollandse Kust. Zoals in het planMER ook aangegeven, heeft de indiener een bijeenkomst voor belanghebbenden gefaciliteerd in het provinciehuis. Tijdens deze bijeenkomst zijn de Minimale en Maximale variant besproken. Helaas zonder concrete uitkomst. Indiener wil echter de argumentatie voor het aanwijzen van een groter gebied ondersteunen, uiteraard buiten de 12-mijlszone om zo ook de mogelijkheid te bieden in de toekomst tot een optimalisering te komen.	In de planMER'en zijn per gebied drie varianten onderzocht, de minimale, de maximale en de voorkeursvariant. Op basis van deze twee varianten is per gebied een kwalitatieve effectbeoordeling opgesteld. Op deze manier wordt een 'bandbreedte' onderzocht waarbinnen maatwerk mogelijk is. Bij het bepalen van de contouren van de aangewezen gebieden is rekening gehouden met de uitkomsten van de planMER'en alsmede ook met het 'Afwegingskader voor veilige afstanden tussen scheepvaartroutes en windparken op zee'. Daarnaast geldt dat bij de bepaling van toekomstige locaties voor windparken voor grootschalige windenergie rekening dient te worden gehouden met de in wet- en regelgeving vastgelegde eisen en beperkingen en met de inrichtingsprincipes en gebiedsspecifieke aandachtspunten die aan het desbetreffende planMER zijn ontleend. Zie ook de aandachtspunten voor realisatie zoals die zijn beschreven in de Rijksstructuurvisie. Deze hebben onder andere betrekking op olie- en gaswinning en ecologie.
48f	Op pagina 23 wordt ingegaan op het zicht en de beleving en het voorkomen dat er over een grote afstand een gesloten lijn ontstaat. Indiener heeft dit onderwerp een aantal maal tijdens bijeenkomsten besproken en wil het Rijk ook voor windparken buiten de 12-mijlszone adviseren om de kustgemeenten hierin te betrekken, gezien zicht en beleving een belangrijk effect kan hebben op de lokale economie en werkgelegenheid	Het kabinet werkt momenteel aan een Wetsvoorstel windenergie op zee. Uitgangspunt is dat windparken alleen gebouwd mogen worden op locaties (kavels) die zijn aangewezen in een kavelbesluit. In het 'kavelbesluit' wordt bepaald waar en onder welke voorwaarden een windpark gebouwd en geëxploiteerd mag worden. Hierbij dient ook rekening worden gehouden met de 'Aandachtspunten voor realisatie' zoals geformuleerd in de Rijksstructuurvisie. Een kavelbesluit wordt voorbereid met afdeling 3.4 van de Algemene wet bestuursrecht. Ook gelden er aanvullende procedureregels op grond van de Waterwet, de Wet ruimtelijke ordening en de Wet milieubeheer. Dit betekent onder andere dat een ieder de gelegenheid zal krijgen om een zienswijze in te dienen over het voornemen tot en het ontwerp-kavelbesluit.
49a	Volgens indiener blijkt uit de ontwerp-Rijksstructuurvisie niet duidelijk welk consultatieproces heeft plaatsgevonden met de visserij, en in welke mate zij gehoord zijn. Indiener betreurt dat de visserij niet als activiteit van nationaal belang is aangemerkt.	In de voorbereiding op de Rijksstructuurvisie zijn er diverse gesprekken geweest met vertegenwoordigers namens de visserijsector. Gedurende het traject zijn er diverse bijeenkomsten geweest met stakeholders. Hierbij waren ook vertegenwoordigers van de visserijsector aanwezig. Constatering dat indiener betreurt dat visserij niet als nationaal belang wordt aangemerkt, wordt voor kennisgeving aangenomen.

Label	Samenvatting zienswijze	Reactie Ministerie IenM en Ministerie EZ
49b	Aangezien de geplande locaties buiten de territoriale zee liggen in de Exclusieve Economische Zone van Nederland, is er wel degelijk een internationale dimensie in dit dossier. Zoals bekend hebben vaartuigen van de Unie vrije toegang tot het gebied, en dit krachtens het Verdrag en het Gemeenschappelijk Visserij Beleid. De Belgische vloot heeft een aantal belangrijke visgronden op het Nederlands continentaal plat. Indiener kan zich niet van de indruk ontdoen dat de visserij in Nederland - zoals ook in vergelijkbare dossiers in andere EU lidstaten trouwens - als een soort restactiviteit wordt beschouwd die zich moet terugtrekken naar restgebieden nadat andere gebruikers van de openbare ruimte hun exclusieve claims veilig hebben zien gesteld. Het ruimtebeslag door allerlei gebruiksvormen, energieparken maar ook milieumaatregelen, heeft een merkbare inkrimping van de visgronden tot gevolg.	Zie reactie bij zienswijze 5a.
49c	Naast het verlies van de visgronden dient ook de tijdelijke en permanente hinder op de visserijactiviteiten in kaart worden gebracht. Zo dienen vaarroutes te worden verlegd en visserijtracés te worden gewijzigd. Het komt de indiener voor dat in de (economische en ecologische) overwegingen die moeten leiden naar een weldoordacht plan, de sociologische aspecten geminimaliseerd worden en dat de vissers als duurzame gebruikers van de open ruimte op zee worden vergeten.	Zie reactie bij zienswijze 5a.
50a	Ingediende zienswijze heeft betrekking op de Haalbaarheidsstudie naar (on)mogelijkheden van windenergie binnen de 12-mijlszone. Een van de onderzochte gebieden ligt boven Ameland - Schiermonnikoog.	De Rijksstructuurvisie Windenergie op Zee betreft het aanwijzen van de gebieden Hollandse Kust en Ten Noorden van de Waddeneilanden. Beide gebieden liggen buiten de 12-mijlszone. Ingediende zienswijze heeft betrekking op de Haalbaarheidsstudie Windenergie op Zee binnen de 12-mijlszone. Zie paragraaf 2.7 van deze Nota van Antwoord voor een toelichting op de Haalbaarheidsstudie.
50b	Kabels voor windenergie op zee zijn peperduur. Een goedkopere oplossing is volgens de indiener windenergie op land, bijvoorbeeld op industrieterreinen.	Zie reactie bij zienswijze 5f.
50c	Indiener vraagt onderzoek naar effect van trillingen van draaiende turbines.	Zie reactie bij zienswijze 44d.
50d	Indiener vraagt aandacht voor het gevaar van aanvaring met een turbine.	Voor de milieueffectrapportages is er ook een scheepvaartrisico-analyse uitgevoerd. Hierbij is ook rekening gehouden met aanvaringen met turbines. In de milieueffectrapportage Ten Noorden van de Waddeneilanden zijn de scheepvaartrisico's als volgt beoordeeld: de kans op aanvaring en aandrijving met windturbines neemt toe ten opzichte van de referentiesituatie, en wordt dan ook als negatief beoordeeld. Dit wordt hoofdzakelijk veroorzaakt door de aanwezigheid van meer windturbines in de varianten. De gebieden hebben echter nauwelijks invloed op het aantal aanvaringen tussen schepen onderling. Vandaar dat dit neutraal wordt beoordeeld.
50e	Vasthouden aan de huidige manier om windenergie op te wekken is kortzichtig. Zoek andere manieren om windenergie te vangen, met behulp van studenten in Delft.	Zie reactie bij zienswijze 5f.

Verklarende woordenlijst

CCS	Carbon Capture and Storage (CO ₂ -opslag)
EBN	Energie Beheer Nederland
ECN	Energiecentrum Nederland
EEZ	Exclusieve Economische Zone <i>Dat deel van de kustwateren, buiten de territoriale zone, waar Nederland rechten claimt, tot maximaal 200 nautische mijl (370,4 km) uit de kust gerekend vanaf de laagwaterlijn en met inachtneming van de beperkingen die het volkenrecht oplegt.</i>
Energieakkoord	Energieakkoord voor duurzame groei, ook wel: SER Energieakkoord <i>Akkoord waarin meer dan 40 partijen in Nederland, gefaciliteerd door de SER, afspraken hebben gemaakt over de ontwikkeling van de Nederlandse energievoorziening tot 2023. (Kamerstuk: Tweede Kamer, vergaderjaar 2012–2013, 30 196, nr. 202 – bijlage)</i>
GVB	Gemeenschappelijk Visserijbeleid
GWh	Gigawattuur = 1 miljard Watt uur
HK	Windenergiegebied Hollandse Kust
IBN 2015	Integraal Beheerplan Noordzee 2011 <i>(Staatscourant, Nr 2D771, 18 november 2011)</i>
IDON	Interdepartementale Directeuren Overleg Noordzee
IPCC	Intergovernmental Panel on Climate Change
IMO	Internationale Maritieme Organisatie <i>Een in Londen zetelende organisatie die op internationaal niveau afspraken tussen de deelnemende lidstaten bewerkstelligt om zodoende de scheepvaart zo veilig en milieuvriendelijk mogelijk te maken. De IMO is een gespecialiseerde organisatie van de Verenigde Naties.</i>
KCD	Kwaliteits- en capaciteitsdocumenten <i>In een Kwaliteits- en Capaciteitsdocument wordt door TenneT verantwoording afgelegd over de wijze waarop de kwaliteit, veiligheid en capaciteit van de transporten in Nederland voor de toekomst worden geborgd.</i>
KRM	(Europese) Kaderrichtlijn Mariene Strategie <i>De Kaderrichtlijn Mariene Strategie (KRM) verplicht elke Europese lidstaat tot het vaststellen van een mariene strategie, welke is gericht op bescherming, behoud en herstel van het mariene milieu (een goede milieutoestand (GMT) van de Noordzee) waarbij tevens een duurzaam gebruik van de Noordzee wordt gegarandeerd.</i>
m.e.r.	Milieueffectrapportage <i>Milieueffectrapportage (m.e.r.) brengt de milieugevolgen van een besluit in beeld, voordat het besluit wordt genomen.</i>
MER	Milieueffectrapport <i>De onderzoeksresultaten uit de m.e.r. worden gepubliceerd in het milieueffectrapport (MER).</i>
MES	Milieueffectstudie <i>Het doel van de milieueffectstudie (MES) is de mogelijke ruimtelijke en milieueffecten van diverse toekomstige initiatieven in onderlinge samenhang te beschouwen. De MES is daarmee een MER op hoofdlijnen en heeft als doel om toekomstige bevoegde gezagen inzicht te geven in wat mogelijk is.</i>
MKBA	Maatschappelijke kosten-batenanalyse <i>Een maatschappelijke kosten-batenanalyse (MKBA) is een hulpmiddel om besluiten te nemen over ingrijpende ruimtelijke projecten. Alle voor- en nadelen worden in de MKBA op een rij gezet en zoveel mogelijk in geld uitgedrukt. Het gaat hier niet alleen om financiële kosten en baten, maar ook om maatschappelijke effecten zoals effecten van een project op geluidsoverlast of de natuur.</i>
MW	Megawatt = 1 miljoen Watt

NM	Nautische mijl /zeemijl: 1.852 meter <i>Wordt als eenheid van afstand gebruikt in de scheepvaart en de gemotoriseerde luchtvaart.</i>
NRD	Notitie Reikwijdte en Detailniveau <i>Notitie waarin het bevoegd gezag weergeeft wat de reikwijdte en het detailniveau van het MER moet zijn.</i>
NWP	Nationaal Waterplan <i>(Kamerstuk: Tweede Kamer, vergaderjaar 2009—2010, 31 710, nr. 12)</i>
PBL	Planbureau voor de Leefomgeving
planMER	Milieueffectrapport op hoofdlijnen bij een ruimtelijk plan waarmee een mer-plichtig project mogelijk wordt gemaakt. Het detailniveau van het planMER is afhankelijk van het detailniveau van het plan.
RCR	Rijkscoördinatieregeling <i>In de Rijkscoördinatieregeling worden de verschillende besluiten (vergunningen en ontheffingen) die voor een project nodig zijn tegelijkertijd en in onderling overleg genomen. Het gaat naast vergunningen en ontheffingen vaak ook om een inpassingsplan van het Rijk. Dit is een ruimtelijk besluit van het Rijk, vergelijkbaar met een bestemmingsplan.</i>
SDE+	Stimuleringsregeling Duurzame Energie plus <i>In 2011 van kracht geworden regeling voor exploitatiesubsidie op duurzame energie, opvolger van de SDE uit 2008.</i>
SEV III	Derde Structuurschema Elektriciteitsvoorziening <i>De evaluatie van het SEV III is op 10 juli 2013 naar de Tweede Kamer is gestuurd. (Kamerstuk: Tweede Kamer, vergaderjaar 2012-2013, 31410, nr. 19)</i>
SVIR	Structuurvisie Infrastructuur en Milieu <i>(Kamerstuk: Staten-Generaal, vergaderjaar 2011—2012, 32 660, nr. 51)</i>
TNW	Windenergiegebied Ten Noorden van de Waddeneilanden
TSO	Transmission System Operator
Wro	Wet ruimtelijke ordening

Colofon

Dit is een uitgave van het

Ministerie van Infrastructuur en Milieu

Ministerie van Economische Zaken

Tekst

Ministerie van Infrastructuur en Milieu

Ontwerp en realisatie

VormVijf, Den Haag

Fotografie

Sander de Jong (RWS Zee en Delta)

September 2014

Dit is een uitgave van het

Ministerie van Infrastructuur en Milieu

Ministerie van Economische Zaken

Postbus 20901 | 2500 EX Den Haag
www.rijksoverheid.nl/ienm

September 2014